

บทที่ 4

รูปแบบการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

แม่น้ำ คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทุกประเภทซึ่งแต่เดิมประเทศไทยจัดได้ว่าเป็นประเทศที่มีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการอุปโภค บริโภค การทำเกษตรกรรม อีกทั้งยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งได้อีกด้วยนอกจากนี้ แม่น้ำยังเป็นสิ่งเชื่อมโยงความสำคัญของวิถีชีวิตวัฒนธรรมและประเพณีที่ดั้งเดิมดังจะเห็นได้จากประเทศไทยได้ให้ความสำคัญกับประเพณีลอยกระทงเพื่อเป็นการบูชาพระแม่คงคาอันเป็นการแสดงถึงความเคารพและเป็นการขอขมาพระแม่คงคาซึ่งเป็นประเพณีที่สำคัญของชาวไทยที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับแม่น้ำ แต่ปัจจุบันกลับพบว่าแหล่งน้ำที่เคยอุดมสมบูรณ์ สะอาด เหมาะกับการใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ของประชาชนนั้นกลับเกิดความสกปรก เลื่อมโทรม มีสิ่งเป็นพิษเจือปนอยู่ในน้ำ และมีวัชพืชน้ำจนเป็นปัญหาและอุปสรรคต่อการใช้แหล่งน้ำ ปัญหาดังกล่าวมานี้มีสาเหตุมาจากการพัฒนาประเทศที่ไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมที่ติดตามมา และที่สำคัญก็คือการทำกิจกรรมของประชาชนที่อยู่อาศัยริมฝั่งน้ำ เช่นการสร้างบ้านพักอาศัย เรือนแพ และ ร้านอาหาร ล้วนแล้วแต่จะเป็นการบุกรุกพื้นที่แหล่งน้ำและทำให้เกิดความสกปรกด้วยน้ำทิ้งและขยะ ทั้งนี้รวมทั้งความละเลยเพิกเฉยต่อวัชพืชที่ลอยมาตามกระแสน้ำที่ไม่มีการกำจัดออกไป พฤติกรรมของประชาชนในลักษณะเช่นนี้น่าจะเกิดจากการมีแนวคิดที่มนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ (Anthropocentric) ที่มีสิทธิเหนือทุกสิ่งในระบบนิเวศที่สามารถจะใช้ประโยชน์แหล่งน้ำหรือทรัพยากรน้ำได้อย่างไม่จำกัดโดยไม่ต้องคำนึงถึงความสูญเสียที่จะเกิดขึ้นกับระบบนิเวศทั้งหลาย เพราะคิดว่ามนุษย์มีความฉลาดที่จะหาวิธีการจัดการแก้ไขปัญหาได้และความเสียหายหรือผลกระทบที่จะได้รับก็คือตัวมนุษย์เอง แนวคิดนี้ในกลุ่มนักอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมองว่าเป็นแนวคิดที่ไม่ถูกต้องจึงได้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่เป็น มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ (Eco – centric) ที่ต้องพึ่งพาอาศัยกันระหว่างทุกสิ่งทุกอย่างในระบบนิเวศ การที่มนุษย์จะใช้ประโยชน์ทรัพยากรจึงต้องคำนึงถึงความสมดุลของระบบนิเวศด้วย เช่น การที่แม่น้ำ ลำคลอง ที่เคยใสสะอาดมีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่อาศัยและแหล่งอาหารของสัตว์น้ำนานาพันธุ์ รวมทั้งมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำทั้งในการอุปโภค บริโภค ตลอดจนใช้เป็นเส้นทางสัญจรไปมาและคมนาคมขนส่งนั้นเมื่อถูกมนุษย์ทำ

ให้เสียหายหรือทำลายจากการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ด้วยการทิ้งขยะมูลฝอย การระบายน้ำเสียที่ปนเปื้อนสิ่งสกปรกหรือสารเคมี การปล่อยปลະละเลยไม่กำจัดวัชพืชน้ำ ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และเมื่อเกิดปัญหาขึ้นมนุษย์ก็จะใช้สิทธิในการเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาเพื่อให้มนุษย์สามารถจะใช้ประโยชน์ต่อไป

ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกเผชิญอยู่นั้นนักสิ่งแวดล้อม (Environmentalist) รุ่นใหม่มองว่าเกิดจากการมีแนวคิดที่มีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศโลกที่เรียกว่า Anthropocentric ดังนั้นมนุษย์จึงได้ใช้ประโยชน์ทรัพยากรในระบบนิเวศโลกจนทำให้เกิดปัญหาภัยพิบัตินั้น ๆ และผลกระทบที่เกิดขึ้นจากภัยธรรมชาติและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรก็ส่งผลกระทบต่อมนุษย์โดยตรง ซึ่งหากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไปในอนาคตโลกก็จะถูกทำลายโดยน้ำมือมนุษย์ ดังนั้น นักสิ่งแวดล้อมจึงมีแนวคิดใหม่ที่เป็นมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งศาสตราจารย์ ดร.สุณีย์ มัลลิกะมาลย์ ได้กล่าวในบทความเรื่อง โลกทัศน์ใหม่ทางด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental new worldview) (สุณีย์ มัลลิกะมาลย์ และจุฬารัตน์ กิริติภูมิธรรม, 2562, หน้า 1-23) ว่าในความถูกต้องแล้วระบบนิเวศโลกรวมเอาทุกสิ่งในโลกเข้าด้วยกันและมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งในระบบนิเวศโลกนี้แนวคิดนี้ถือว่าเป็นมิติใหม่ด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Dimension) ที่ให้ความสำคัญต่อทุกสรรพสิ่งในระบบนิเวศในลักษณะของการอยู่อาศัยพึ่งพาซึ่งกันและกัน และแม้ว่าระบบนิเวศจะมีทั้งสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งที่ไม่มีชีวิต แต่ก็ถือว่าเป็นธรรมชาติในระบบนิเวศที่มีสิทธิเหมือนกัน ที่จะไม่ทำร้ายและไม่ทำลายกันเพียงเพื่อใช้ประโยชน์ตามที่ต้องการเท่านั้นดังเช่นที่มนุษย์ทำกับธรรมชาติ มิติใหม่นี้เรียกว่า Eco-centric หมายความว่า ระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง มิใช่มนุษย์เป็นศูนย์กลาง

จากแนวคิด Eco-centric นี้เองที่นำเอาข้อผิดพลาดในอดีตกับปัจจุบันมาเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของมนุษย์ที่มองว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลาง มีสิทธิใช้ประโยชน์ทรัพยากรในระบบนิเวศและหากเกิดความเสียหายขึ้นก็ใช้ความฉลาดที่คิดว่าเหนือกว่าเข้าไปจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาได้ จึงเป็นที่มาของการให้สิทธิแก่มนุษย์ และให้หน้าที่แก่มนุษย์ด้วยกันที่จะไม่ละเมิดสิทธิที่ให้ไปนั้นจึงเป็นที่มาของกฎหมายสิ่งแวดล้อมและกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่ให้สิทธิ หน้าที่ และการจัดการ แก่มนุษย์ตามแนวคิด Anthropocentric ซึ่งหากเป็น Eco-centric ก็ต้องให้สิทธิแก่ธรรมชาติด้วย ดังนั้นการวิจัยนี้จึงมุ่งที่จะหาคำตอบเพื่อนำไปสู่การคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติโดยการนำเอาแม่น้ำเป็นกรณีศึกษาเพื่อแสดงถึงแนวทางของการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำโดยมีการจัดทำเป็นกฎหมายรองรับการคุ้มครองซึ่งมีในระดับระหว่างประเทศและต่างประเทศซึ่งการวิจัยจะใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์เพื่อให้ได้คำตอบที่จะนำไปสู่การจัดทำเป็นกฎหมายต่อไป ดังนั้นการวิจัยนี้จึงกำหนดประเด็นการวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบในรูปแบบการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ดังนี้

1. สภาพการณ์ของปัญหาและผลกระทบของแม่น้ำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพื้นที่ราบลุ่มมีแม่น้ำสำคัญ ๆ หลายสายเป็นแหล่งน้ำให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันเพื่อการอุปโภค บริโภค การประกอบอาชีพ การเกษตรกรรมและอุตสาหกรรมรวมทั้งการนันทนาการและเส้นทางสัญจรและคมนาคมขนส่ง ได้อีกด้วย ดังนั้น แม่น้ำจึงเป็นหนึ่งในระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีพของประชาชน แต่จากสภาพการณ์ในปัจจุบันพบว่า แม่น้ำหลายสายในประเทศไทยมีสภาพเน่าเสีย และเสื่อมโทรม และวัชพืชน้ำลอยเต็มไปหมด จนไม่สามารถใช้แหล่งน้ำในการอุปโภค บริโภคได้อย่างเต็มที่ ที่เป็นเช่นนี้มีสาเหตุหลัก 3 สาเหตุ คือ

- 1) การปล่อยน้ำเสีย
- 2) การบุกรุกพื้นที่ริมน้ำ
- 3) การขยายตัวของวัชพืช คือ ผักตบชวา และไมยราพยักษ์

สาเหตุดังกล่าวย่อมส่งผลกระทบต่อสภาพของแม่น้ำ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1) การปล่อยน้ำเสีย

น้ำเสีย หมายความถึง น้ำที่ผ่านการใช้ประโยชน์ หรือน้ำ ที่มีสารใด ๆ หรือสิ่งปฏิกูลที่ไม่พึงปรารถนาเจือปนอยู่ จนทำให้คุณสมบัติของน้ำเปลี่ยนแปลงไป จนอยู่ในสภาพที่ไม่สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์เพื่ออุปโภคและบริโภคได้ โดยสิ่งปนเปื้อนที่อยู่ในน้ำเสีย จะมีคุณลักษณะแตกต่างกันไปตามแหล่งกำเนิดนั้น เช่น สี กลิ่น น้ำมัน ไขมัน ผงซักฟอก สบู่ ยาฆ่าแมลง สารอินทรีย์ สารอนินทรีย์ เชื้อโรค ตลอดจนสารพิษอื่น ๆ (Thai environment blog, 2561, ออนไลน์) การที่น้ำเสียไหลลงสู่แม่น้ำ ลำคลองในปริมาณมากจนทำให้แม่น้ำ ลำคลองเน่าเสีย มีคุณภาพเสื่อมโทรม ซึ่งสาเหตุส่วนใหญ่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นการปล่อยน้ำเสีย การทิ้งขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำ โดยไม่มีการบำบัดน้ำเสียก่อนปล่อยลงสู่พื้นดินและไหลลงสู่แม่น้ำ หรือการลักลอบปล่อยน้ำเสียที่ยังไม่ได้ผ่านการบำบัดอย่างถูกต้องจากโรงงานอุตสาหกรรมลงแม่น้ำจากการทำการเกษตรที่มีการใช้สารเคมีที่เป็นอันตรายต่าง ๆ และจากน้ำใช้ของประชาชนรวมทั้งผู้อยู่อาศัยริมแม่น้ำปล่อยปะละเลยให้วัชพืชมียามากมายโดยไม่กำจัด ปัญหาน้ำเสียในแม่น้ำนั้นแม้โดยธรรมชาติสามารถฟื้นฟูตัวเอง แต่หากการเน่าเสียมีปริมาณมากเกินไปเกินขีดความสามารถของธรรมชาติจะรองรับได้ (Carrying capacity) ก็ยากที่ธรรมชาติจะฟื้นฟูตัวเองความเน่าเสียของน้ำก็จะยังคงอยู่และส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน้ำและประชาชน ป्राกฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในแหล่งน้ำสาธารณะภายในประเทศ ดังรายงานสถานการณ์คุณภาพน้ำตามแผนยุทธศาสตร์การจัดการสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2560-2564 ระบุว่า คุณภาพน้ำผิวดินของแหล่งน้ำหลายสายอยู่ในเกณฑ์ดีเพียง ร้อยละ 26

อยู่ในเกณฑ์พอใช้ร้อยละ 51 และอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรม ร้อยละ 23 โดยไม่พบคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำที่อยู่ในเกณฑ์ดีมาก ส่วนคุณภาพน้ำผิวดินในช่วง 5 ปี ย้อนหลัง คือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552-2556 พบว่าแหล่งน้ำผิวดินที่อยู่ในเกณฑ์ดีมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่แหล่งน้ำที่อยู่ในเกณฑ์พอใช้และเสื่อมโทรมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยพบว่าแหล่งน้ำผิวดินบริเวณกรุงเทพมหานครมีสภาพเสื่อมโทรมที่สุด (แผนยุทธศาสตร์การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พ.ศ.2560-2564, หน้า 19-20) และจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่าสาเหตุที่ทำให้แม่น้ำและ แหล่งน้ำเน่าต่าง ๆ เกิดการเน่าเสีย นั้นมาจากการใช้ประโยชน์และกิจกรรมต่าง ๆ ของประชาชน และที่สำคัญ คือ

การเกษตร จากการเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ เป็นสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ น้ำในแม่น้ำเกิดการเน่าเสีย เนื่องจากการเกษตรกรในปัจจุบันนิยมใช้ปุ๋ยเคมี ยากำจัดศัตรูพืช และ สารเคมีต่าง ๆ ที่ช่วยให้การทำการเกษตรได้ผลผลิตที่ดีและรวดเร็ว โดยมีได้คำนึงถึงผลเสียและ ผลกระทบ ที่จะเกิดขึ้นจากการใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจากสารเคมี เพราะการใช้สารเคมีในการเกษตร จะทำให้มีการชะล้างสารเคมีปนเปื้อนซึมลงไปในพื้นดินและไหลลงสู่ทะเลสาบในแหล่งน้ำจนทำให้เกิดภาวะน้ำเน่าเสียและเป็นอันตรายต่อสัตว์และพืชในน้ำได้ ประกอบกับความมั่งง่ายของมนุษย์ที่มีการทิ้งเศษขยะ เศษอาหาร และถ่ายเทน้ำเสียที่ใช้ในการทำการเกษตรลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง และแหล่ง น้ำสาธารณะ จนทำให้น้ำในแม่น้ำ ลำคลองมีสิ่งสกปรกและสารเคมีปนเปื้อน และตกค้างสะสมจน เกิดการเน่าเสีย ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทั้งสัตว์และพืชที่ใช้น้ำเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย และ แหล่งอาหาร ดังข้อมูลน้ำเสียที่เกิดขึ้นจากการทำการเกษตร ทั้งการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, 2561, ออนไลน์) พบว่า มีปริมาณน้ำเสียรวม 146.72 ล้านล้าน ลูกบาศก์เมตรต่อวัน คิดเป็นร้อยละ 87.6 ของปริมาณน้ำเสียทั้งประเทศและมีความสกปรกในรูป ของสารอินทรีย์ประมาณ 847 ตันบีโอดีต่อวัน หรือร้อยละ 13.7 ของปริมาณความสกปรกทั้งประเทศ โดยปริมาณน้ำเสียที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่ (ร้อยละ 95.1 ของปริมาณน้ำเสียจากเกษตรกรรม) มาจากพื้นที่ นาข้าวที่ใช้สารเคมีเกษตรในนาข้าวที่ไม่ถูกต้องตามหลักวิชาการ

ปัญหาน้ำเน่าเสียจากสาเหตุดังกล่าวมานั้น แม้ว่าภาครัฐจะได้มีการมีมาตรการในการควบคุม สารเคมีจากการเกษตร โดยมีการประกาศห้ามใช้วัตถุอันตรายทางการเกษตรตามพระราชบัญญัติ วัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 หรือมีการจำกัดการนำเข้าซึ่งสารที่เป็นวัตถุอันตรายบางชนิด เห็นได้จากการที่คณะกรรมการวัตถุอันตรายที่ลงมติให้ยกเลิกการจำหน่ายและการใช้สารเคมี 3 ชนิด คือ พาราควอต ไกลโฟเซต และคลอร์ไพริฟอส ในประเทศและทางกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มีการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อหาทางเลือกและมาตรการต่าง ๆ ทดแทนการใช้สารเคมีเหล่านี้ แต่อย่างไร ก็ตามการจัดการของภาครัฐยังไม่มีการควบคุมการใช้สารเคมีในภาคการเกษตรอย่างจริงจังทำให้ สารเคมีจากการเกษตรเกิดการปนเปื้อนลงสู่แม่น้ำ ลำคลองทำให้น้ำในแม่น้ำ ลำคลองเน่าเสีย

การอุตสาหกรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากความเจริญและการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยทั่วไปแล้วสถานประกอบการที่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมทุกประเภทต้องมีการใช้น้ำ ในกระบวนการผลิตและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยปริมาณน้ำที่ใช้นั้นมีปริมาณที่สูงกว่าปริมาณน้ำที่ใช้ในบ้านเรือนที่อยู่อาศัย เช่น โรงงานบางแห่งอาจมีน้ำเป็นส่วนประกอบในการผลิต และใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค โดยโรงงานอุตสาหกรรมแต่ละแห่งจะมีการใช้น้ำในปริมาณที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับขนาดของโรงงานหรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องใช้น้ำของโรงงานนั้น ๆ เมื่อโรงงานอุตสาหกรรมเหล่านี้มีการใช้น้ำแล้ว หากมีการปล่อยน้ำทิ้งลงสู่แม่น้ำ ลำคลอง โดยที่ไม่มีการบำบัดน้ำทิ้งให้มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กฎหมายกำหนดไว้ก่อนปล่อยลงสู่แม่น้ำหรือแหล่งน้ำธรรมชาติย่อมส่งผลกระทบต่อให้น้ำในแม่น้ำหรือแหล่งน้ำเกิดการเน่าเสียอันเนื่องมาจากสิ่งสกปรกและสารเคมีต่าง ๆ ข้อมูลจากรายงานของ Mersmann (A. Mersmann, 1995, pp. 279-282 อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, 2559, ออนไลน์) ได้กล่าวถึงสารอันตรายที่ถูกปนเปื้อนมากับน้ำทิ้งที่เป็นน้ำเสียที่ปล่อยมาจากโรงงานอุตสาหกรรมพบว่าประกอบไปด้วยสารอนินทรีย์และสารอินทรีย์ทั้งที่ละลายน้ำได้และละลายน้ำไม่ได้ ซึ่งเป็นสารอันตราย ทำให้ไม่สามารถนำน้ำนั้นมาใช้อุปโภคบริโภคได้ นอกจากนี้เมื่อน้ำในแม่น้ำเกิดการเน่าเสียยังทำให้ระบบนิเวศของสัตว์น้ำถูกทำลาย และกลายเป็นมลภาวะที่เป็นพิษต่อสิ่งแวดล้อม ดังนั้น สารอันตรายที่ถูกปนเปื้อนมากับน้ำทิ้งที่เป็นน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมนั้นส่งผลกระทบต่อรุนแรงและเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศเป็นอย่างมาก

ในการจัดการโรงงานอุตสาหกรรมมีการกำหนดค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งไว้แล้วตามกฎหมายกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2535) ซึ่งเป็นกฎกระทรวงที่ออกตามความในมาตรา 6 และมาตรา 8 (1) (2) (3) (4) (5) (6) และ (8) ซึ่งมาตรฐานที่กำหนดไว้เพียงเพื่อที่จะตรวจวัดน้ำทิ้งที่ปล่อยลงสู่สาธารณะว่ามีปริมาณพอที่แหล่งน้ำสาธารณะจะรับได้ แต่ที่เป็นปัญหาคือกฎหมายไม่ได้กำหนดถึงปริมาณน้ำที่ปล่อยลงสู่แม่น้ำ ซึ่งหากปล่อยในปริมาณที่แม่น้ำรับได้แม่น้ำจะบำบัดตัวเอง แต่หากปล่อยในปริมาณที่มากเกินไปเกินขีดความสามารถที่แหล่งน้ำจะรองรับได้จะทำให้แม่น้ำมีคุณภาพเสื่อมโทรมและเน่าเสียในที่สุด และอีกประการเนื่องจากการบำบัดน้ำเสียต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ดังนั้นจึงมีการลักลอบปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำสาธารณะด้วยการฝังท่อลงไปได้แหล่งน้ำใต้น้ำที่ปล่อยออกมาเกิดการเจปนในน้ำจึงไม่สามารถที่จะสังเกตเห็นด้วยสายตาได้

นอกจากนี้ในบางพื้นที่ยังมีการขุดทรายในแหล่งน้ำเพื่อนำทรายไปพัฒนาภาคอุตสาหกรรมที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของแม่น้ำ ผลกระทบ คือตลิ่งริมแม่น้ำจะเกิดการทรุดตัวลง และกินพื้นที่มากขึ้นเรื่อย ๆ ทำให้ระบบนิเวศน์ค่อย ๆ ถูกทำลายทีละน้อย แต่เมื่อระยะเวลาผ่านไป ผลกระทบจะปรากฏชัดขึ้นเรื่อย ๆ และเรียกกลับคืนมาแม้จะเป็นการขุดทรายที่

ได้รับอนุญาตตามกฎหมายแต่กระทำของมนุษย์เช่นนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการกระทำที่ละเมิดต่อสิทธิของแม่น้ำได้

ปัญหาน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรมนั้นข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ปลัดเทศบาล กุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา เกี่ยวกับปัญหาที่ทำให้เกิดน้ำเสียในลำน้ำพอง และแม่น้ำชี ซึ่งเป็นแม่น้ำที่ไหลผ่านจังหวัดขอนแก่น พบว่าปัญหาน้ำเสียในแม่น้ำพองและแม่น้ำชีนั้นมีสาเหตุหลัก ๆ มาจากการลักลอบปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ โดยน้ำเสียที่ปล่อยออกมามีสีเข้มและมีสารไซยาไนด์ปนเปื้อนด้วย ซึ่งเทศบาลได้มีการจัดการกับปัญหาการลักลอบปล่อยน้ำเสียของโรงงานอุตสาหกรรมด้วยการลงพื้นที่ตรวจสอบโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ในเขต รวมทั้งมีการให้คำแนะนำในการปฏิบัติให้ถูกต้องตามที่กฎหมายกำหนด และเมื่อพบการลักลอบปล่อยน้ำเสียก็มีการดำเนินการเรียกผู้บริหารของโรงงานอุตสาหกรรมนั้น ๆ มาตักเตือนให้ดำเนินการแก้ไขให้ถูกต้อง หากไม่ดำเนินการจึงจะมีการจัดการตามกฎหมาย ทั้งนี้ นอกจากการควบคุมตรวจสอบของภาครัฐแล้วปัจจุบันในเขตเทศบาลกุดน้ำใส อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ยังมีภาคประชาชนที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มอาสาพัฒนาเพื่อเฝ้าระวังปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับลำน้ำพองด้วย

ชุมชน เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของชุมชนซึ่งมีการใช้น้ำในกิจกรรมของชีวิตประจำวัน เช่นการชะล้างต่าง ๆ รวมถึงการทิ้งขยะ เศษอาหาร และสิ่งปฏิกูลลงไปแม่น้ำ น้ำทิ้งเหล่านี้ไม่ได้ผ่านการบำบัดตามระบบบำบัดน้ำเสียทำให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหาต่าง ๆ ที่กล่าวมานั้นมักเกิดขึ้นในบริเวณชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้แม่น้ำหรือบริเวณแม่น้ำ และมักเป็นย่านชุมชนที่มีผู้พักอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี, 2560, ออนไลน์) ซึ่งภาครัฐโดยหน่วยงานส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมดูแลอาคารบ้านเรือน ตามพระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 มาตรา 8 (6) ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมีอำนาจในการออกกฎกระทรวงกำหนดระบบการจัดการเกี่ยวกับการระบายน้ำ และการบำบัดน้ำเสีย เพื่อให้อาคารบ้านเรือนต่าง ๆ จัดให้มีระบบการระบายน้ำ และการบำบัดน้ำเสีย และก่อนที่จะมีการปล่อยออกจากอาคารบ้านเรือน แม้สาธารณสุขจะกำหนดให้มีการทำบ่อดักจับไขมันแต่ก็ไม่เพียงพอเนื่องจากในแต่ละชุมชนมีเพียงบางชุมชนที่มีบ่อดักไขมัน

ปัญหาน้ำเน่าเสียจากแหล่งชุมชนนั้นข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านในตำบลพระลับ อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น ซึ่งในพื้นที่มีห้วยพระ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำที่รองรับน้ำเสียจากชุมชนเมืองขอนแก่น ยังคงพบว่ามีกรลักลอบระบายน้ำเสีย ที่มีได้ผ่านการบำบัดให้เป็นน้ำทิ้งที่มีค่าตามเกณฑ์มาตรฐานน้ำทิ้งตามที่กฎหมายกำหนดอยู่เนื่อง ๆ เนื่องจากมนุษย์มีการ

ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและระบบนิเวศอื่น ๆ โดยคำนึงถึงแต่ความสะดวกสบายและประโยชน์ส่วนตัว จนละเลยต่อผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมและระบบนิเวศอื่น ๆ

2) การบุกรุกพื้นที่ริมน้ำ

การบุกรุก หมายถึง การนำพื้นที่บางส่วนของแม่น้ำไปใช้ประโยชน์ด้วยการสร้างสิ่งกีดขวางเพื่ออยู่อาศัย เพื่อการพาณิชย์กรรม เช่น การก่อสร้างร้านค้าร้านค้าลำน้ำเพื่อการประกอบธุรกิจร้านอาหาร การก่อสร้างเรือนแพ การก่อสร้างโรงเรือนที่พักรุกกล้าเพื่ออยู่อาศัยเข้าไปในแม่น้ำ ดังเช่นเหตุการณ์การรุกกล้าลำน้ำที่บ้านศิ่วง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอากาศดีที่สุดในประเทศไทย แต่ปัจจุบันเมื่อมีนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางไปท่องเที่ยวจำนวนมากขึ้นจากเดิม ทำให้ผู้ประกอบการร้านค้าในบริเวณนั้นได้มีการวางท่อน้ำและเทคอนกรีตลงบนลำคลองเพื่อให้สะดวกกับการประกอบการค้าขายของตน เป็นต้น

โดยในพื้นที่ภาคกลางของประเทศไทยที่มีแม่น้ำไหลผ่านหลายสาย มีประชากรอาศัยอยู่ริมแม่น้ำจำนวนมาก พบว่ามีการรุกกล้าพื้นที่ริมแม่น้ำ ซึ่งจากข้อมูลของสำนักงานการระบายน้ำกรุงเทพมหานคร พบว่าในพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีคูคลองถูกรุกกล้าทั้งสิ้น จำนวน 1,161 คลอง มีบ้านเรือนที่ปลูกสร้างรุกกล้าแม่น้ำลำคลองจำนวนมากถึง 23,000 ครัวเรือน โดยมีประชากรที่อาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำทั้งสิ้นจำนวน 94,000 คน ซึ่งการที่มีการปลูกสร้างบ้านเรือนรุกกล้าแม่น้ำมายาวนานหลายสิบปีเช่นนี้ย่อมทำให้เป็นการกีดขวางเส้นทางน้ำ และส่งผลให้ประสิทธิภาพในการระบายน้ำลดน้อยลง และที่สำคัญเป็นการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ โดยไม่คำนึงถึงสิทธิของแม่น้ำที่เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศเช่นเดียวกับมนุษย์ (สำนักการระบายน้ำ กรุงเทพมหานคร, 2559, ออนไลน์)

ปัญหาการบุกรุกนี้ ส่งผลกระทบต่อการไหลของน้ำเนื่องจากมีสิ่งกีดขวางทางน้ำทำให้น้ำในแม่น้ำไม่สามารถไหลไปตามธรรมชาติ เมื่อไม่สามารถไหลได้จึงทำให้น้ำซัดตลิ่งพังทลายจนอาจเปลี่ยนทิศทางของระบบนิเวศได้และบางครั้งยังเป็นสาเหตุทำให้น้ำเน่าเสียเนื่องจากไม่มีการไหลเวียนของน้ำ อีกทั้งการกีดขวางทางน้ำไหลนี้ยังเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดน้ำท่วมเมื่อมีฝนตกมาปริมาณมาก ดังเช่น เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 ที่ปรากฏว่ามีสิ่งกีดขวางทางน้ำอยู่เป็นจำนวนมากส่งผลให้น้ำฝนที่ตกลงมาไม่สามารถระบายลงสู่ทะเลได้ทัน ซึ่งการบุกรุกที่เกิดขึ้นนี้ล้วนแต่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ทั้งสิ้น ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากมนุษย์คิดว่าแม่น้ำเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่เพราะคิดว่าตนเองมีสิทธิสามารถใช้สิทธินั้นได้ จึงทำให้แม่น้ำสายต่าง ๆ ในประเทศไทยประสบปัญหาดังที่ปรากฏ

ปัญหาการบุกรุกหรือรุกกล้าพื้นที่แม่น้ำที่เกิดขึ้นนั้น ภาครัฐได้มีความพยายามที่จะแก้ปัญหาหลายประการ อาทิ ในเขตกรุงเทพมหานครที่มีการรุกกล้าพื้นที่แม่น้ำ ลำคลองจำนวนมากนั้นได้มีการกำหนดมาตรการในการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดรุกกล้าแนวแม่น้ำ ลำคลอง

และทางระบายน้ำ เพื่อไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างกีดขวางทางระบายน้ำ มีการสร้างเขื่อนคอนกรีตและประตูลดน้ำ โดยความร่วมมือของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย กรุงเทพมหานคร และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติร่วมกันกำหนดมาตรการ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางระบายน้ำ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนริมคลองและมาตรการต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุ แม้จะมีพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทยพุทธศักราช 2456 ซึ่งเป็นกฎหมายที่กำหนดคกฏเกณฑ์การเดินเรือในน่านน้ำไทย โดยมีกรมเจ้าท่า กระทรวงคมนาคม เป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่กำกับดูแลให้การปฏิบัติเป็นไปตามพระราชบัญญัตินี้ แต่ปัจจุบันสภาพปัญหาการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำก็ยังคงเกิดขึ้นอยู่เนื่อง ๆ ในแม่น้ำสายต่าง ๆ

ปัญหาการรุกล้ำพื้นที่แม่น้ำได้ข้อมูลจากการสำรวจพื้นที่และการสัมภาษณ์เชิงลึก ปลัดเทศบาลคูน้ำใส อำเภอน้ำพอง นิติกรเทศบาลตำบลท่าคูมอำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้อำนวยการกรมทรัพยากรน้ำภาค 4 ขอนแก่น ผู้อำนวยการกรมเจ้าท่าเขตขอนแก่น กำนันผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านในตำบลพระลับ อำเภอมืองจังหวัดขอนแก่น เรื่องการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำลำคลองในเขตพื้นที่แม่น้ำพอง และแม่น้ำชี ที่ไหลผ่านอำเภอมืองจังหวัดขอนแก่นซึ่งเป็นพื้นที่ที่ผู้วิจัยใช้เป็นพื้นที่ศึกษาถึงปัญหาและทำการสัมภาษณ์เชิงลึกยังคงมีให้เห็นแต่ในส่วนเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในการดูแลไม่อาจดูแลได้อย่างทั่วถึง และส่วนใหญ่เมื่อมีการร้องเรียนมาจึงเข้าไปดำเนินการพูดคุยแต่ไม่กล้าที่จะดำเนินคดีทางกฎหมายอย่างจริงจัง อีกทั้งฝ่ายท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องเองก็มองว่าไม่ใช่หน้าที่ของตนและกลัวจะกระทบประชาชนในเขตพื้นที่ของตัวเองจนทำให้กระทบต่อคะแนนเสียงในทางการเมืองได้ ส่วนทางฝั่งกรมเจ้าท่าส่วนพื้นที่ที่รับผิดชอบครอบคลุมหลายจังหวัดในเขตภาคอีสาน ซึ่งทางกรมไม่มีบุคลากรเพียงพอที่ในการลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำสายต่าง ๆ ได้ทั้งหมด ดังนั้นจึงจะมีการลงพื้นที่ตรวจสอบต่อเมื่อมีการแจ้งเรื่องการบุกรุกพื้นที่ริมแม่น้ำเข้ามา แต่เมื่อเจ้าหน้าที่ลงพื้นที่เพื่อตรวจสอบมักไม่พบผู้อยู่อาศัยที่แสดงตนเป็นเจ้าของสิ่งปลูกสร้างที่รุกล้ำริมแม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งปัญหาดังกล่าวมีความคล้ายคลึงกันหลายพื้นที่อื่น ๆ ทั่วประเทศที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน จึงเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมของมนุษย์ที่มีการใช้ประโยชน์ในแม่น้ำโดยมิได้คำนึงถึงความเสียหายและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับแม่น้ำ ลำคลอง

3) การขยายตัวของวัชพืช เช่น ผักตบชวา และไมยราพยักษ์ ซึ่งพบเห็นเป็นจำนวนมาก และพบทั่วไปในแหล่งน้ำต่าง ๆ โดยเฉพาะในแม่น้ำ ลำคลอง การขยายตัวของวัชพืชน้ำเป็นปัญหาที่ยากต่อการแก้ไขมาตั้งแต่มีการนำเข้ามาจากอินโดนีเซียในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และมีการกระจายอย่างรวดเร็วไปตามแหล่งน้ำผิวดินต่าง ๆ ทั่วประเทศจนเป็น

เหตุให้เสื่อมเสียประโยชน์การทำงาน การเลี้ยงสัตว์น้ำและการเดินเรือในแม่น้ำลำคลอง ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าให้ตราพระราชบัญญัติสำหรับกำจัดผักตบชวา พระพุทธศักราช 2456 เพื่อกำหนดให้เจ้าหน้าที่ของผู้ที่อยู่ในพื้นที่ที่มีผักตบชวาต้องทำลายและถ้ามีมากจนเกินกำลังจะกำจัดได้เองก็ให้เจ้าหน้าที่ระดมกำลังแรงราษฎรช่วยกันกำจัดให้ถือว่าเป็นการทำสาธารณประโยชน์ และกำหนดวิธีการกำจัดด้วยการนำเอาผักตบชวาไปตากแดดและเผา กฎหมายฉบับถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติยกเลิกกฎหมายบางฉบับที่ไม่เหมาะสมกับกาลปัจจุบัน พ.ศ. 2546 ทำให้ปัจจุบันไม่มีกฎหมายกำจัดผักตบชวาที่จะใช้บังคับ

การขยายตัวอย่างรวดเร็วของวัชพืชอย่างผักตบชวาในปัจจุบันก่อให้เกิดปัญหาแก่แม่น้ำ ลำคลอง จนส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ทำให้แม่น้ำ ลำคลองตื้นเขินและพื้นผิวน้ำปกคลุมไปด้วยผักตบชวาจนกีดขวางเส้นทางไหลของน้ำ และกีดขวางเส้นทางในการคมนาคมสัญจรทางน้ำดังเช่นที่เคยทำมาในอดีต อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสีย เนื่องจากการเจริญเติบโตของผักตบชวาเกิดขึ้นจากการมีสารอาหารอยู่ในน้ำจำนวนมาก ซึ่งสารอาหารเหล่านี้มาจากการทิ้งเศษอาหารของประชาชนที่อาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำ

ปัญหาดังกล่าวนี้รัฐได้มีความพยายามหาวิธีการนำเอาผักตบชวาไปใช้ประโยชน์ เช่นเป็นอาหารเลี้ยงสัตว์ เป็นปุ๋ย และนำมาเป็นวัสดุในการประดิษฐ์หัตถกรรมต่าง ๆ แต่ไม่สามารถเอาชนะกับปริมาณที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนกลายเป็นปัญหาให้แก่แม่น้ำ ลำคลอง ปัญหานี้รัฐบาลเห็นว่าเป็นปัญหาระดับชาติจึงกำหนดเป็นวาระแห่งชาติที่ต้องกำจัดผักตบชวาให้หมดไปจากแหล่งน้ำ โดยมีกรมโยธาธิการและผังเมือง กระทรวงมหาดไทยเป็นเจ้าภาพบูรณาการร่วมกันทุกภาคส่วนเพื่อแก้ไขปัญหาผักตบชวาโดยกรมโยธาธิการและผังเมืองจัดหาเรือกำจัดและดำเนินการตามสายน้ำต่าง ๆ ทั่วประเทศ ซึ่งต้องใช้งบประมาณภาครัฐเป็นจำนวนมาก โดยจากข้อมูลของสำนักงานตรวจเงินแผ่นดินพบว่าช่วงปี พ.ศ. 2555-2559 (คำนวณถึงวันที่ 30 กันยายน 2559) รัฐบาลต้องใช้งบประมาณแผ่นดินในการกำจัดผักตบชวา เป็นจำนวนทั้งสิ้น 710,878,700 บาท แต่การจัดการดังกล่าวยังเป็นเพียงการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และสามารถแก้ไขได้เฉพาะช่วงเวลา เนื่องจากหลังจากทำการขุดลอกไม่นานก็จะเกิดวัชพืชโดยเฉพาะผักตบชวาเกิดขึ้นอีก การจัดการด้วยวิธีการดังกล่าวจึงไม่เป็นการแก้ไขปัญหาอย่างยั่งยืน เนื่องจากเมื่อผ่านไปสักระยะเวลาปัญหาดังกล่าวก็กลับคืนมาซ้ำ ๆ เดิม ดังนั้น ปัญหาผักตบชวาและวัชพืชอื่น ๆ ก็ยังคงเป็นปัญหาที่ยังไม่สามารถที่จะแก้ไขได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญหาการขยายตัวของวัชพืชนี้ที่ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกปลัดเทศบาลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง นิติกรเทศบาลตำบลท่าคูมออำเภอมือเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้อำนวยการกรมทรัพยากรน้ำภาค 4 ขอนแก่น ผู้อำนวยการกรมเจ้าท่าเขตขอนแก่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านในตำบล

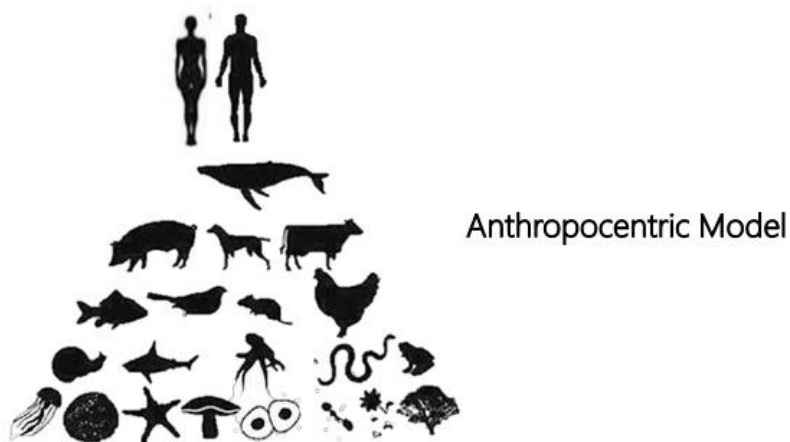
พระลัษ อำเภอมืองจังหวัดขอนแก่น เรื่องปัญหาและแนวแนวทางในการแก้ไขของหน่วยงาน ภาครัฐนั้นพบว่า ในพื้นที่แม่น้ำพอง และแม่น้ำชีที่ไหลผ่านจังหวัดขอนแก่นนั้นพบว่ามีความเหมือน หรือคล้ายคลึงกันกับในแหล่งน้ำอื่น ๆ ในเรื่องวัชพืช คือ ในฤดูน้ำลดฝักตบชวาจะยังมีการขยายตัว ปกคลุมพื้นผิวน้ำมากขึ้น ทางหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการ จัดการกับฝักตบชวาด้วยการขุดลอกตามแหล่งน้ำต่าง ๆ ที่เกิดปัญหา

จากที่กล่าวมานี้ย่อมชี้ให้เห็นได้ว่าปัญหาหลักที่แม่น้ำแต่ละสายของประเทศต้องเผชิญ ใน 3 ปัญหา คือ ปัญหาน้ำเสีย การบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ และการขยายตัวของวัชพืช ปัญหาเหล่านี้ย่อม มาจากพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้นที่ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำในขณะเดียวกันก็ทำให้แม่น้ำเสื่อมโทรมลง ไปด้วย ที่สำคัญก็คือส่งผลกระทบต่อประเทศอย่างกว้างขวางทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และ วัฒนธรรมแม้จะมีการดำเนินการของภาครัฐในการแก้ไขปัญหามาแล้วแต่ก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหา ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการดำเนินการของภาครัฐต่อปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นได้มีการใช้มาตรการ ต่าง ๆ เพื่อเป็นการแก้ปัญหา ป้องกันและฟื้นฟูแม่น้ำ โดยมียุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ที่กำหนดเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อมของชาติในอนาคตไว้ตามประเด็นที่ 5 ด้านการสร้างการเติบโต บนคุณภาพชีวิตเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมเศรษฐกิจสีเขียว ด้วยการอนุรักษ์ฟื้นฟูความหลากหลายทางชีวภาพในและนอกถิ่นกำเนิด และการอนุรักษ์ ฟื้นฟูแม่น้ำ ลำคลองและแหล่งน้ำธรรมชาติทั่วประเทศ และมีองค์กรที่เป็นหน่วยงานเกี่ยวข้องที่มี อำนาจหน้าที่ในการจัดการกับปัญหา ได้แก่ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กระทรวงคมนาคม และกระทรวงมหาดไทย และยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุ้มครอง ดูแลแม่น้ำอีกหลายฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 พระราชบัญญัติรักษาคลอง ศก.121 พระราชบัญญัติการ เดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ.2456 และประมวลกฎหมายอาญา และกฎหมายอื่น ๆ และแม้ว่าจะมีการ จัดตั้งองค์กรที่จะทำหน้าที่ประสานงาน หรือเป็นตัวกลางในการจัดสรรทรัพยากรน้ำ หรือแม้กระทั่ง มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำแต่กฎหมายดังกล่าวก็เป็นเพียงเครื่องมือที่มุ่งเน้นที่ จะคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ที่จะใช้ประโยชน์ในทรัพยากรน้ำเท่านั้น อีกทั้งนโยบายต่าง ๆ ของ ภาครัฐไม่ว่าจะเป็นนโยบายในการสนับสนุนส่งเสริมในเรื่องของการงดใช้สารเคมีในการเกษตร หันมาใช้ ปุ๋ยชีวภาพแทนหรือการณรงค์ช่วยกันป้องกันหรือรื้อถอนวัชพืชอย่างฝักตบชวา หรือ มาตรการในการที่จะให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังก็ตาม ถึงกระนั้นแม่น้ำหลายแห่ง ยังคงมีปัญหายังเช่นที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

จากสภาวะการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำทั้งสามประการที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นถึงสาเหตุของปัญหาที่มาจากพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น เนื่องจากการใช้สิทธิของมนุษย์ที่ใช้สิทธิเกินส่วนทั้งโดยเจตนาและไม่เจตนาด้วยการเข้าใจว่าเป็นสิทธิที่สามารถกระทำได้โดยคิดว่ามนุษย์อยู่เหนือธรรมชาติและมีสิทธิใช้ได้อย่างเต็มที่จึงเป็นปัญหาสะสมมานานจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการใช้สิทธินี้มาจากการมีกฎหมายให้การคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติภายใต้แนวคิดในทางสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์เป็นศูนย์กลาง คือ Anthropocentric

Anthropocentric เป็นแนวคิดที่ยึดถือมนุษย์เป็นศูนย์กลางของทุกสรรพสิ่งในระบบนิเวศโลก ที่อยู่บนพื้นฐานที่ว่า มนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ การคุ้มครองและการรักษาสีงแวดล้อมทำโดยมนุษย์และเพื่อประโยชน์ของมนุษย์ ดังนั้น การคุ้มครองและการรักษาสีงแวดล้อมจึงเป็นไปเพื่อตอบสนองหรือรองรับความต้องการของมนุษย์ (Good management) (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545, หน้า 12) ซึ่งในแนวคิดนี้ได้มีอิทธิพลต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมทั่วโลกมาเป็นเวลานานกว่า 3 ศตวรรษ ทำให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะติดตามมาในอนาคต ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับแนวคิดทางกฎหมายของสำนักกฎหมายบ้านเมือง (Legal Positivism Philosophy) ที่มีแนวคิดว่าการสร้างกฎหมายขึ้นนั้นเพื่อเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่จะเปิดช่องให้มนุษย์ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ และเน้นสถานะทางกฎหมายของมนุษย์ในฐานะที่เป็นผู้ทรงสิทธิตามกฎหมาย (subject of law) (Thomas Berry, 1999, p. 161 อ้างถึงใน สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2560) และสรรพสิ่งทั้งหมดรวมทั้งสิ่งแวดล้อมเป็นเพียงวัตถุแห่งสิทธิ (object of law) เท่านั้น

จากแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่กล่าวมา สามารถสรุปแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่สำคัญได้ 2 รูปแบบ คือ แนวคิดแบบ Anthropocentric (ดูภาพประกอบที่ 4.1) และแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม แบบ Eco-centric (ดูภาพประกอบที่ 4.2)

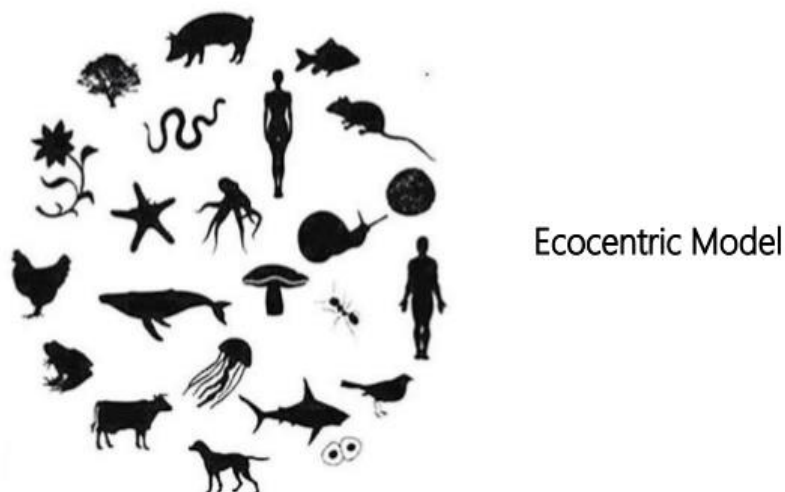
ภาพประกอบที่ 4.1 แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม แบบ Anthropocentric

ที่มา: Michelle Maloney, National Convenor Australian Earth Laws Alliance, Online, 2019

ภาพ Anthropocentric worldview ที่มี มนุษย์อยู่ยอดของภาพระบบนิเวศอื่นอยู่ใต้มนุษย์ เพื่อแสดงให้เห็นและเข้าใจได้อย่างง่าย ๆ ว่ามนุษย์อยู่เหนือระบบนิเวศมนุษย์จึงสามารถจะควบคุมระบบนิเวศรวมถึงการนำเอาระบบนิเวศมาใช้ประโยชน์ได้ตามที่ต้องการ และเมื่อใดที่ระบบนิเวศใด ร่อยหรอหรือได้รับความเสียหายมนุษย์ก็อาศัยความฉลาดในการพัฒนาเทคโนโลยีและหามาตรการต่าง ๆ ในการจัดการ เพื่อที่จะทำให้ระบบนิเวศนั้นมีให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน

จากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสิ่งแวดล้อมย่อมแสดงให้เห็นว่าหากจะใช้แนวคิดโลกทัศน์แบบ Anthropocentric Worldview ในการจัดการหรือตรากฎหมายมาใช้บังคับแล้วมนุษย์ย่อมมีสิทธิที่จะทำอะไรก็ได้กับธรรมชาติโดยหวังเฉพาะการได้ใช้ประโยชน์ และใช้วิธีการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการใช้ประโยชน์ ซึ่งจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นมานั้นแสดงให้เห็นถึงข้อผิดพลาดจากแนวคิดนี้และภัยธรรมชาติที่รุนแรงที่เกิดขึ้นนั้นมนุษย์เองก็เป็นฝ่ายได้รับผลกระทบโดยตรง ซึ่งหากยังคงปล่อยให้แนวคิด Anthropocentric ดำเนินการต่อไปแล้วในที่สุดธรรมชาติในระบบนิเวศก็อาจจะเสื่อมสลายไปในที่สุด ด้วยเหตุนี้เองที่นักสิ่งแวดล้อมมองว่าเป็นแนวคิดที่ผิดพลาดมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน จึงได้มีการเคลื่อนไหวด้วยการปรับเปลี่ยนแนวคิด Anthropocentric มาเป็นแนวคิดใหม่ที่ถือว่ามนุษย์มิได้อยู่เหนือธรรมชาติแต่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศเช่นเดียวกับธรรมชาติที่ต้องดูแล พึ่งพาซึ่งกันและกันเพื่อให้ทุกสิ่งทุกอย่างในระบบนิเวศโลกใบเดียวกันนี้คงมีอยู่ตลอดไปได้ยืนนานมากขึ้น แนวคิดนี้จึงมองว่าระบบนิเวศเป็น

ศูนย์กลาง (Eco-centric) ซึ่งถือว่าเป็นโลกทัศน์ใหม่ทางด้านสิ่งแวดล้อม (Eco-centric Worldview) ที่ให้การเคารพในสิทธิซึ่งกันและกันระหว่างธรรมชาติในระบบนิเวศโลกด้วยกัน (รูปภาพประกอบที่ 4.2)

ภาพประกอบที่ 4.2 แนวคิดด้านสิ่งแวดล้อม แบบ Eco-centric

ที่มา: Michelle Maloney, National Convenor Australian Earth Laws Alliance, Online, 2019

จากภาพที่ 4.2 นี้จะเห็นว่ามนุษย์อยู่ในวงกลมเช่นเดียวกับพืช สัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ในระบบนิเวศจึงเป็นที่ยอมรับว่าแท้จริงแล้วมนุษย์ไม่ใช่ศูนย์กลางของจักรวาลแต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของจักรวาลเท่านั้น ดังนั้น เมื่อมนุษย์ก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศโลกแม้จะเจตนาฉลาดที่สุดแต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะใช้ความฉลาดเอาเปรียบระบบนิเวศหรือธรรมชาติอื่น แท้ที่จริงแล้วมนุษย์ต้องใช้ความฉลาดคิดค้นเทคโนโลยีที่จะทำให้มนุษย์และระบบนิเวศธรรมชาติอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข (living with harmony) ทั้งนี้หมายความว่ามนุษย์ยังคงสามารถใช้ประโยชน์ธรรมชาติในระบบนิเวศได้แต่ก็ต้องคำนึงถึงความอยู่รอดของระบบนิเวศธรรมชาติด้วย

Eco-centric Worldview เป็นโลกทัศน์ใหม่ด้านระบบนิเวศซึ่งหมายถึง ระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง โดยมนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ เช่นเดียวกับพืช สัตว์และสิ่งอื่น ๆ ที่ประกอบขึ้นเป็นสิ่งแวดล้อมในจักรวาลเท่านั้น ทุกสรรพสิ่งในระบบนิเวศนี้ต้องอยู่ในลักษณะที่พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์จึงไม่มีอำนาจเด็ดขาดที่จะกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของมนุษย์เพียงฝ่ายเดียว มนุษย์ไม่มีอำนาจที่จะกำหนดว่าสิ่งแวดล้อมใดควรจะคงอยู่หรือถูกทำลายตามอำเภอใจของมนุษย์ และที่สำคัญที่สุดคือมนุษย์ไม่มีสิทธิที่จะทำลายสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองประโยชน์ของตนเอง แม้มนุษย์จะมีสิทธิใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาตินี้แต่ก็ใช้ได้เพียงเท่าที่ไม่เป็นการละเมิดสิทธิของระบบนิเวศอื่นหรือกระทบต่อระบบนิเวศอื่น และเมื่อมนุษย์มีสิทธิใช้ประโยชน์ก็ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องคุ้มครองและรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมเพื่อให้สิ่งแวดล้อมยังคงมีอยู่ต่อไป

เพื่อประโยชน์ของระบบนิเวศในอนาคตซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักธรรมชาติตามปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติ (สุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2560) กฎหมายที่ออกมาจึงต้องเคารพในกฎธรรมชาติ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นก็จะเป็นเพราะธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเอง

จากสภาวะการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำและระบบนิเวศในปัจจุบันดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศคือการให้สิทธิแก่มนุษย์ฝ่ายเดียวโดยไม่คำนึงถึงสิทธิของระบบนิเวศหรือธรรมชาติที่ต้องมีสิทธิอยู่ด้วย นักสิ่งแวดล้อมจึงได้พยายามที่จะเรียกร้องให้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากเดิมคือ Anthropocentric มาเป็นแนวคิดใหม่ Eco-centric เพื่อหวังว่าจะสามารถแก้ไขปัญหามลพิษรวมทั้งปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำได้อย่างยั่งยืน

สำหรับประเทศไทยยังคงใช้แนวคิด Anthropocentric มาจนถึงปัจจุบันและถือว่าแนวคิด Eco-centric เป็นเรื่องใหม่มากที่ยังไม่มีการดำเนินการใด ๆ เพื่อแสดงถึงการให้ความสำคัญต่อธรรมชาติเท่า ๆ กับต่อคนไทย ซึ่งดูได้จากกรณีกฎหมายสิทธิต่าง ๆ ในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ ดังเช่นการให้สิทธิในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำ และหากเมื่อการใช้ประโยชน์สร้างความเสียหายหรือเสื่อมโทรมขึ้นกับแม่น้ำก็จะใช้วิธีการกำหนดให้มีการจัดการเพื่อแก้ไขปัญหานั้น ซึ่งหากจะให้มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่เป็น Eco-centric แล้วก็ต้องมีการให้สิทธิแก่ธรรมชาติเช่นเดียวกับให้สิทธิแก่มนุษย์เพื่อเป็นการยอมรับว่าธรรมชาติมีความสำคัญเช่นเดียวกับมนุษย์ ดังนั้นหากมนุษย์ได้ตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติที่มีความสำคัญเท่ากันและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ก็น่าจะทำให้มนุษย์ใช้สิทธิของตนในการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโดยคำนึงถึงสิทธิของแม่น้ำควบคู่ไปด้วยกัน

การนำเอาแนวคิด Eco-centric มาใช้เพื่อการให้สิทธิแก่ธรรมชาติซึ่งการวิจัยนี้ได้นำธรรมชาติที่เป็นแม่น้ำมาวิเคราะห์เพื่อกำหนดถึงสิทธิของแม่น้ำที่พึงจะได้รับการคุ้มครองโดยมีกฎหมายเป็นเครื่องมือในการให้สิทธิและการคุ้มครองจึงเป็นมิติใหม่สำหรับประเทศไทย แนวคิดนี้มีการนำมาตราไว้ในกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายของบางประเทศที่การวิจัยสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางการวิเคราะห์ได้

จากปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำเป็นเรื่องที่รัฐให้ความสำคัญจึงมีการกำหนดนโยบายไว้ในยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561-2580) ประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 5 ด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยการสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืนบนสังคมเศรษฐกิจสีเขียว โดยการอนุรักษ์และฟื้นฟูแม่น้ำ ลำคลองและแหล่งน้ำธรรมชาติทั่วประเทศ โดยฟื้นฟูแม่น้ำ ลำคลอง และการป้องกันตลิ่งและฝายชะลอน้ำ มีการวางแผนการอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ บนพื้นฐานของการรักษาสมดุลนิเวศ ส่งเสริมกลไกการมีส่วนร่วมในการบริหารการจัดการ อนุรักษ์และพัฒนาแม่น้ำ คู คลองและแหล่งน้ำธรรมชาติ มีระบบรวบรวมและบำบัดน้ำเสีย ระบบเก็บขนและกำจัดขยะ

มูลฝอยและสิ่งปฏิกูลของชุมชนให้ถูกต้องตามหลักสุขาภิบาล สนับสนุนให้มีโครงการสัญจรทางน้ำที่สะดวก ปลอดภัย ประหยัดและมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนองค์กรเอกชนมีความรู้ความเข้าใจ ความตระหนักต่อคุณค่าและความสำคัญของแม่น้ำ คู คลอง

การวิจัยนี้ได้วิเคราะห์หาคำตอบที่เป็นไปตามหลักวิชาการและคำตอบที่ได้มานั้นไม่มีความขัดแย้งใด ๆ กับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีและแผนปฏิรูปประเทศไทยแต่หากในอนาคตยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีอาจมีการปรับปรุงแก้ไขหรือยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลงไปก็ไม่ส่งผลกระทบต่อผลการวิจัย

2. กฎหมายสิ่งแวดล้อมเพื่อการคุ้มครองสิทธิของมนุษย์

จากสถานการณ์ปัจจุบันที่ประเทศไทยยังคงยึดแนวคิด Anthropocentric ทำให้กฎหมายสิ่งแวดล้อมและกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมมีบทบัญญัติที่แสดงถึงการคุ้มครองสิทธิแก่มนุษย์และกำหนดให้เป็นหน้าที่ของมนุษย์ด้วยกันที่จะไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นในขณะที่หากเกิดความเสียหายแก่สิ่งแวดล้อมก็ใช้วิธีการจัดการและมาตรการต่าง ๆ เพื่อการจัดการในการแก้ไขปัญหา ดังนั้นในการวิเคราะห์กฎหมายสิ่งแวดล้อมเพื่อการคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ของไทยจึงต้องการที่จะวิเคราะห์เพื่อชี้ให้เห็นว่ากฎหมายแต่ละฉบับนั้นยังคงแนวคิดแบบเดิมและผลที่ได้รับก็คือสภาพของปัญหาและผลกระทบสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นนั้นยังคงมีอยู่ และได้นำเอาปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำมาการวิเคราะห์ ดังนี้

2.1 ปัญหาน้ำเสีย

กฎหมายปัจจุบันที่ใช้บังคับกับปัญหาการปล่อยน้ำเสียจากแหล่งกำเนิดมลพิษ 3 แหล่ง คือ การเกษตร อุตสาหกรรม และชุมชน โดยมีกฎหมายใช้บังคับ ประกอบด้วย

1) พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

กฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายสิ่งแวดล้อมของประเทศที่มีการปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เหมาะสมต่อการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนจากฉบับแรกคือ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ปรับปรุงแก้ไข พ.ศ. 2521 และ พ.ศ. 2522 ในปี พ.ศ. 2535 มีการยกร่างใหม่ทั้งฉบับเป็นพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 เพื่อให้เป็นกฎหมายสิ่งแวดล้อมที่มีบทบัญญัติสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน และมีการปรับปรุงแก้ไขอีกครั้ง ในปี พ.ศ. 2561 โดยมีเหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติฉบับนี้ คือ “โดยที่พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 บัญญัติให้การจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบ สิ่งแวดล้อมสำหรับโครงการหรือกิจการที่อาจก่อให้เกิด

ผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพ สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพ ให้เป็นตามที่กำหนดในประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อันเป็นการไม่สอดคล้องกับมาตรา 58 และมาตรา 278 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ซึ่งบัญญัติให้มีการจัดทำกฎหมายที่จำเป็นเพื่อกำหนดให้การดำเนินการใดของรัฐหรือที่รัฐจะอนุญาตให้ผู้ใดดำเนินการ ถ้าการนั้นอาจมีผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติ คุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดของประชาชนหรือชุมชนหรือสิ่งแวดล้อมอย่างรุนแรง ต้องดำเนินการ ให้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนหรือชุมชน และจัดให้มีการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้เสียและประชาชนและชุมชนที่เกี่ยวข้องก่อน เพื่อนำมาประกอบ การพิจารณาคำเนินการหรืออนุญาตตามกฎหมาย ประกอบกับกระบวนการและขั้นตอนการจัดทำการเสนอ และการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ ผลกระทบสิ่งแวดล้อมตามที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติดังกล่าว เป็นหลักเกณฑ์การปฏิบัติที่ได้ใช้ บังคับเป็นเวลานานแล้ว และในปัจจุบันไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ ที่เปลี่ยนแปลงไป สมควร ปรับปรุงบทบัญญัติเกี่ยวกับการจัดทำรายงานการวิเคราะห์ ผลกระทบสิ่งแวดล้อม และระบบการ วิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อม ให้สอดคล้องกับบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย และเพื่อให้มีมาตรฐานอันเป็นที่ยอมรับและได้รับความเชื่อมั่นจากทุกภาคส่วน ในการดำรงไว้ซึ่ง การรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการ พัฒนาประเทศอย่างสมดุล...”

กฎหมายสิ่งแวดล้อมฉบับใหม่ (พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2561) มีการปรับปรุงแก้ไขคำนิยาม และบางมาตราที่เกี่ยวข้อง กับปัญหาน้ำเสียในแม่น้ำซึ่งถือว่าเป็นน้ำที่ยังไม่มีคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามคำนิยามหมายความว่า สภาวะที่แสดงถึงคุณภาพของสิ่งแวดล้อม เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพของ ประชาชนที่ไม่ได้ มาตรฐานซึ่งกำหนดเป็นเกณฑ์ทั่วไปสำหรับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมตาม มาตรฐานควบคุมมลพิษจากแหล่งกำเนิดซึ่งกำหนดเพื่อควบคุมการระบายหรือปล่อยทิ้งน้ำเสียจาก แหล่งกำเนิดมลพิษออกสู่สิ่งแวดล้อม (มาตรา 4) ศาสตราจารย์ ดร. สุนีย์ มัลลิกะมาสย์ ได้อธิบายใน รายงานวิจัย เรื่อง โครงการศึกษาการประเมินสิ่งแวดล้อมระดับยุทธศาสตร์พื้นที่ลุ่มน้ำมูล (สุนีย์ มัลลิกะมาสย์, 2563) ไว้ว่า เนื่องจากมีมลพิษจากสารใด ๆ หรือสิ่งเจือปนที่ถูกระบายหรือปล่อยทิ้ง จากแหล่งกำเนิดมลพิษหรือที่มีอยู่ในสิ่งแวดล้อมในปริมาณหรือความเข้มข้นที่ก่อให้เกิด หรือ อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมหรือภาวะที่เป็นพิษภัยอันตรายต่อสุขภาพอนามัย ของประชาชนที่เกิดหรือถูกระบายหรือปล่อยออกจากแหล่งกำเนิดมลพิษทำให้เกิดภาวะมลพิษที่ เป็นสภาวะที่สิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงหรือปนเปื้อน โดยมลพิษซึ่งทำให้คุณภาพสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม

ลงจนเป็นน้ำเสียจากการปนเปื้อนด้วยสิ่งใด ๆ ที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม หรือสุขภาพอนามัยของประชาชน

จากสภาพการณ์ของน้ำในแม่น้ำมีสถานะเป็นน้ำเสียตามคำนิยามที่มาตรา 4 บัญญัติไว้ และเมื่อทิ้งออกสู่แหล่งน้ำสาธารณะก็จะเรียกว่าน้ำทิ้งที่จะมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม โดยมีสาเหตุมาจากแหล่งกำเนิดมลพิษ 3 แหล่ง คือ น้ำทิ้งจากการเกษตร จากโรงงานอุตสาหกรรมและจากชุมชน ดังนั้น จึงต้องใช้กฎหมายสิ่งแวดล้อมฉบับนี้ซึ่งมีบัญญัติไว้ในส่วนที่ 5 มลพิษทางน้ำ (บทบัญญัติในส่วนนี้ไม่มีการปรับปรุงแก้ไข) โดยแหล่งกำเนิดมลพิษ 3 แหล่งคือน้ำทิ้งจากชุมชน จากการเกษตร และจากโรงงานอุตสาหกรรม ก็ยังคงต้องจัดทำระบบบำบัดน้ำเสียซึ่งมาตรา 77 กำหนดให้น้ำทิ้งต้องได้มาตรฐานตามที่กำหนดไว้แยกค่ามาตรฐานน้ำทิ้งตามประเภทแหล่งกำเนิดมลพิษ โดยประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

- แหล่งกำเนิดมลพิษจากเกษตรกรรม

เกษตรกรรมในพื้นที่ลุ่มน้ำต่าง ๆ ทั่วไปส่วนใหญ่มี 2 ประเภท คือ การเพาะปลูก และการเลี้ยงสัตว์ สำหรับการเพาะปลูกนั้นยังไม่มีประกาศมาตรฐานน้ำทิ้ง มีเพียงมาตรการในการควบคุมสารเคมีจากการเกษตร โดยมีการประกาศห้ามใช้วัตถุอันตรายทางการเกษตรตามพระราชบัญญัติวัตถุอันตราย พ.ศ. 2535 หรือมีการจำกัดการนำเข้าซึ่งสารที่เป็นวัตถุอันตรายบางชนิด มติคณะกรรมการวัตถุอันตรายที่ลงมติให้ยกเลิกการจำหน่ายและการใช้สารเคมี 3 ชนิด คือ พาราควอต ไกลโฟเซต และคลอร์ไพริฟอส ในประเทศเพื่อป้องกันการสะสมสารเหล่านี้ที่จะไหลลงสู่แม่น้ำหากมีปริมาณมากอาจจะเกิดอันตรายต่อระบบนิเวศในน้ำได้ ส่วนการเลี้ยงสัตว์มีเฉพาะการเลี้ยงสุกรที่เป็นฟาร์มซึ่งมีประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2 ฉบับ คือ ประกาศเรื่อง กำหนดมาตรฐานควบคุมการระบายน้ำทิ้งจาก แหล่งกำเนิดมลพิษประเภท การเลี้ยงสุกร และ เรื่อง กำหนดให้การเลี้ยงสุกรเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษที่จะต้องถูกควบคุมการปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อม ทั้ง 2 ฉบับลงวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 แยกค่ามาตรฐานตามขนาดของฟาร์มโดยใช้น้ำหนักหน่วยปศุสัตว์ (น.ป.ส.) หรือ Livestock Unit เป็นเกณฑ์ เนื่องจากฟาร์มแต่ละแห่งจะประกอบด้วยสุกรที่มีความแตกต่างกันทั้งประเภท ขนาด และช่วงอายุ ซึ่งจะทำให้เกิดของเสียและน้ำเสียในปริมาณที่แตกต่างกัน ส่วนการใช้ปุ๋ยเคมีทั่วไปในปริมาณที่มากเกินไปไม่มีกฎหมายห้ามไว้ทั้ง ๆ ที่ปริมาณของปุ๋ยเคมีหากใช้มากย่อมหมายความว่า จะทำให้เกิดการชะล้างผิวดินที่มีปุ๋ยเคมีเจือปนอยู่เป็นจำนวนมากซึ่งย่อมส่งผลกระทบต่อ แหล่งน้ำที่รองรับน้ำเสียเหล่านี้ จึงแสดงให้เห็นได้ว่า การใช้ปุ๋ยเคมีก็เพื่อประโยชน์ของเกษตรกร โดยไม่คำนึงถึงน้ำในแหล่งน้ำที่จะต้องรองรับเอาปุ๋ยเคมีจึงสอดคล้องกับแนวคิด Anthropocentric ที่

มองมนุษย์เป็นศูนย์กลางในการได้ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติโดยไม่ได้มองว่าธรรมชาติจะถูกทำลายลงด้วยมนุษย์

- แหล่งกำเนิดมลพิษจากอุตสาหกรรม

อุตสาหกรรมเป็นแหล่งเงินได้ที่มีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของประเทศแต่ก็เป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษที่รุนแรงโดยเฉพาะน้ำเป็นพิษ และแม้จะได้มีพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 ควบคุมการประกอบการอุตสาหกรรม แต่ก็ยังไม่สามารถจะควบคุมการปล่อยมลพิษได้อย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามกฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายควบคุมโรงงาน โดยให้อำนาจรัฐมนตรีในการออกกฎกระทรวงกำหนดประเภท ชนิด และขนาดของโรงงานออกเป็น 3 ประเภท คือ โรงงานประเภทที่หนึ่ง โรงงานประเภท ชนิด และ ขนาดที่สามารถประกอบกิจการโรงงานได้ทันทีโดยมีเครื่องจักรไม่เกิน 20 แรงม้า และคนงานไม่เกิน 20 คน โรงงานประเภทที่สอง ได้แก่ โรงงานประเภท ชนิด และ ขนาดที่ เมื่อจะประกอบกิจการ โรงงานต้องแจ้งให้ผู้อนุญาตทราบก่อน โดยมีเครื่องจักรไม่เกิน 50 แรงม้า และคนงานไม่เกิน 50 คน โรงงานประเภทที่สาม ได้แก่ โรงงานประเภท ชนิด และ ขนาดที่ การตั้งจะต้องได้รับใบอนุญาตทราบ ก่อนจึงจะดำเนินการ โดยมีเครื่องจักรไม่เกิน 50 แรงม้า และคนงานไม่เกิน 50 คน

โรงงานจำพวกที่ 2 และจำพวกที่ 3 ตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 จะต้องมีระบบบำบัดน้ำเสียที่ได้มาตรฐานและน้ำทิ้งที่ปล่อยออกสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือสิ่งแวดล้อมจะต้องได้มาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้งตามที่กฎหมายกำหนดไว้ โดยมีประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เรื่อง กำหนดมาตรฐานควบคุมการระบายน้ำทิ้งจากโรงงานอุตสาหกรรม นิคมอุตสาหกรรม และเขตประกอบการอุตสาหกรรมซึ่งเป็นมาตรฐานกลางขั้นต่ำที่กำหนดมาตรฐานตามกฎหมายอื่นจะกำหนดให้ต่ำกว่ามาตรฐานที่กฎหมายว่าด้วยสิ่งแวดล้อมกำหนดไว้ไม่ได้ และตามกฎหมายว่าด้วยโรงงาน ในมาตรา 8 ให้อำนาจรัฐมนตรีออกกฎกระทรวง กำหนดมาตรฐานและวิธีการควบคุมการปล่อยของเสีย มลพิษหรือสิ่งใด ๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งเกิดขึ้นจากการประกอบการโรงงาน และ กฎกระทรวงจะกำหนดให้ยกเว้นโรงงานประเภท ชนิด หรือขนาดใดจากการต้อง ปฏิบัติในเรื่องหนึ่งเรื่องใดก็ได้ ดังนั้นจึงได้มี กฎกระทรวง ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2535) กำหนดในหมวด 4 การควบคุมการปล่อยของเสีย มลพิษ หรือสิ่งใด ๆ ที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

ข้อ 14 ห้ามระบายน้ำ ทิ้งออกจากโรงงาน เว้นแต่ได้ทำการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง จนน้ำทิ้งนั้นมีลักษณะเป็นไปตามที่รัฐมนตรีกำหนดโดยประกาศในราชกิจจานุเบกษา แต่ทั้งนี้ต้องไม่ใช้วิธีทำให้เจือจาง (dilution)

ข้อ 15 ในกรณีที่มีระบบบำบัดน้ำเสียผู้ประกอบการจะต้องปฏิบัติดังต่อไปนี้

(1) ต้องติดตั้งมาตรวัดปริมาณการใช้ไฟฟ้าสำหรับระบบบำบัดน้ำเสียโดยเฉพาะไว้ในที่ที่ง่ายต่อการตรวจสอบ และต้องมีการจดบันทึกเลขหน่วยและปริมาณการใช้ไฟฟ้าประจำวันด้วย

(2) ในกรณีที่มีการใช้สารเคมีหรือสารชีวภาพในระบบบำบัดน้ำเสีย ต้องมีการบันทึกการใช้สารเคมีหรือสารชีวภาพในการบำบัดน้ำเสียประจำวันและมีหลักฐานในการจัดหาสารเคมีหรือสารชีวภาพดังกล่าวด้วย

แม้กฎหมายจะกำหนดให้โรงงานอุตสาหกรรมประเภทที่ 2 และประเภทที่ 3 มีความควบคุมและมีการตรวจสอบโดยเจ้าหน้าที่กรมโรงงานอยู่แล้วเพียงในทางปฏิบัติแล้วจะมีความสม่ำเสมอ และเข้มงวดเพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับข้อร้องเรียนที่เข้ามา ปัญหาที่น่าเป็นห่วงน่าจะเป็นโรงงานจำพวกที่ 1 ที่เป็นโรงงานขนาดเล็กและมีกระจายไปตามหมู่บ้านและตำบลต่าง ๆ แต่ก็ยังไม่มีการตรวจทางด้านสิ่งแวดล้อมและโดยเหตุที่โรงงานจำพวกนี้ส่วนใหญ่จะใช้แรงงานคนในชุมชนมากกว่าเครื่องจักร และไม่ใช้สารเคมีใดนอกจากจะเป็นสีย้อมผ้าจากการทอผ้า ดังนั้นจึงควรที่จะใช้มาตรการส่งเสริมให้ใช้สีธรรมชาติมากกว่า

นอกจากค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำที่ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าวแล้ว ยังมีมาตรฐานการระบายน้ำลงทางน้ำชลประทานและทางน้ำที่เชื่อมต่อกับทางน้ำชลประทานในเขตพื้นที่โครงการชลประทานออกโดยคำสั่งกรมชลประทานที่ 73/2554 เรื่องแก้ไขการระบายน้ำที่มีคุณภาพต่ำลงทางน้ำชลประทานและทางน้ำที่เชื่อมต่อกับทางน้ำชลประทานในเขตพื้นที่โครงการชลประทาน และประกาศกรมเจ้าท่าที่ 67/2534 เรื่องให้มีการขออนุญาตการปล่อยน้ำทิ้งทุกประเภทลงสู่ลำน้ำ โดยมีเจ้าหน้าที่กรมเจ้าท่าเข้าตรวจสอบสภาพการปล่อยน้ำทิ้งในสถานประกอบการได้ในเวลาเปิดทำการ

จากกฎหมายที่วิเคราะห์มานั้นจะพบว่าปัญหาน้ำเสียเป็นปัญหาที่มีกฎหมายใช้บังคับโดยใช้การ กำหนดค่ามาตรฐานคุณภาพน้ำทิ้ง แต่ไม่มีการกำหนดจำนวนที่เป็นปริมาณของน้ำทิ้งที่สามารถทิ้งน้ำลงได้แค่ไหนเพียงใดที่จะไม่กระทบต่อความบริสุทธิ์ของน้ำในแม่น้ำที่เป็นแหล่งรองรับเป็นหลัก

- แหล่งกำเนิดมลพิษจากชุมชน

ชุมชนเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษทางน้ำที่ส่งผลให้แหล่งน้ำสาธารณะเน่าเสียจึงได้มีการประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลงวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2553 กำหนดมาตรฐานควบคุมการระบายน้ำทิ้งจากระบบบำบัดน้ำเสียรวมของชุมชน ที่กำหนดค่าพารามิเตอร์มาตรฐานไว้ดังนี้

ความเป็นกรดและด่าง (pH) 5.5-9.0

บีโอดี (Biochemical Oxygen Demand) ไม่เกิน 20 มิลลิกรัมต่อลิตร

ของแข็งแขวนลอย (Suspended Solids) ไม่เกิน 30 มิลลิกรัมต่อลิตร

มันและไขมัน (Fat, Oil and Grease) ไม่เกิน 5 มิลลิกรัมต่อลิตร

ฟอสฟอรัสทั้งหมด (Total Phosphorus) ไม่เกิน 2 มิลลิกรัมฟอสฟอรัสต่อลิตร

ไนโตรเจนทั้งหมด (Total Nitrogen) ไม่เกิน 20 มิลลิกรัมไนโตรเจนต่อลิตร

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีประกาศดังกล่าว แต่ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำหลายพื้นที่ก็ไม่มี การดำเนินการใดในการจัดทำระบบบำบัดน้ำเสียรวม คงใช้การจัดทำเป็นบ่อเกรอะตามกฎหมายว่าด้วย การสาธารณสุขและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งก็ยังไม่มียกข้อบัญญัติท้องถิ่นกำหนดให้ ชุมชนมีการจัดทำเช่นกัน แต่หากเป็นอาคารสำหรับกิจกรรมต่าง ๆ คือ อาคารชุด โรงแรม หอพัก สถานบริการ โรงพยาบาล โรงเรียน อาคารสถานที่ราชการหรือรัฐวิสาหกิจ ศูนย์การค้าหรือ ห้างสรรพสินค้า ตลาด ภัตตาคารและร้านอาหาร ซึ่งอาคารแต่ละประเภทมีกฎหมายควบคุมโดยตรง แต่การปล่อยน้ำเสียก็ต้องได้มาตรฐานตามประกาศกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และ สิ่งแวดล้อม เรื่องกำหนดประเภทของอาคารเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษที่จะต้องถูกควบคุมการปล่อย น้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อม ลงวันที่ 4 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2537

สำหรับที่ดินจัดสรรนั้นมีประกาศเรื่องกำหนดมาตรฐานควบคุมการระบายน้ำทิ้งจาก ที่ดินจัดสรร และประกาศ เรื่อง กำหนดให้ที่ดินจัดสรรเป็นแหล่งกำเนิดมลพิษที่จะต้องถูกควบคุม การปล่อยน้ำเสียลงสู่แหล่งน้ำสาธารณะหรือออกสู่สิ่งแวดล้อม ประกาศทั้ง 2 ฉบับนี้ลงวันที่ 7 พฤศจิกายน พ.ศ. 2548 ซึ่งการจัดสรรที่ดินจะต้องได้รับใบอนุญาตจึงต้องปฏิบัติตามประกาศนี้ด้วย

2) พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535

พระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 มีบทบัญญัติเกี่ยวกับการรักษาความสะอาดของทางน้ำ กล่าวคือ มาตรา 9 กำหนดห้ามมิให้ ผู้ใดอาบน้ำหรือซักล้างสิ่งใด ๆ บนถนน หรือในสถานสาธารณะซึ่งมิได้จัดไว้เพื่อการนั้น หรือ ในบริเวณทางน้ำที่เจ้าพนักงานท้องถิ่นได้ประกาศห้ามไว้ มาตรา 23 กำหนด ห้ามมิให้ผู้ใดเทหรือ ทิ้งกรวด หิน ดิน เลน ทราย หรือเศษวัตถุก่อสร้างลงในทางน้ำ หรือกองไว้ หรือกระทำด้วยประการ ใด ๆ ให้วัตถุดังกล่าวไหลหรือตกลงไปในทางน้ำ และหากการกระทำดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการ ระบายน้ำหรือทำให้ท่อระบายน้ำ คู คลอง ตื้นเขิน ให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นหรือพนักงานเจ้าหน้าที่มี อำนาจสั่งให้ผู้กระทำการนั้นขนย้ายวัตถุ หรือ แกะไขให้ทางน้ำกลับคืนสู่สภาพเดิม ทั้งนี้ หากผู้นั้น ละเลยหรือเพิกเฉยไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ที่มีความผิดฐานขัดคำสั่งของเจ้าพนักงาน

ตามประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งเจ้าพนักงานมีอำนาจดำเนินคดีกับผู้นั้นได้ มาตรา 30 กำหนดห้ามมิให้ผู้ใดเท ปล่อย หรือระบายอุจจาระหรือปัสสาวะลงในทางน้ำ และมาตรา 33 กำหนดห้ามมิให้ผู้ใดเท หรือทิ้งสิ่งปฏิกูล มูลฝอย น้ำโสโครกหรือสิ่งอื่นใดลงในทางน้ำ

3) พระราชบัญญัติรักษาคลอง รศ. 121 (พ.ศ. 2445)

พระราชบัญญัติรักษาคลอง รศ. 121 (พ.ศ. 2445) เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เนื่องจากทรงเห็นว่าทางน้ำลำคลองนั้นเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบอาชีพของราษฎร แต่เนื่องจากคลองต่าง ๆ ที่มีอยู่มากนั้นมีการชำรุดตื้นเขินเนื่องจากมิได้จัดการรักษาให้เพียงพอ จึงทรงมีพระราชดำริให้รักษาคลองเก่าที่มีอยู่และขุดคลองขึ้นใหม่เพื่อประโยชน์แก่ราษฎร จึงให้ตราพระราชบัญญัติฉบับนี้ขึ้น โดยในมาตรา 6 กำหนดห้ามมิให้ผู้ใดเอาหยากเยื่อฝุ่นฝอย หรือสิ่งโสโครกเททิ้งในคลอง และห้ามมิให้เททิ้งสิ่งของดังกล่าวลงในทางน้ำลำคูซึ่งไหลมาลงคลองได้ และในมาตรา 9 กำหนดห้ามมิให้ผู้ใดกระทำให้คลองและฝั่คลองเสียหายไปด้วยประการใด ๆ จากบทบัญญัติที่กล่าวมานั้น พบว่า พระราชบัญญัติฉบับนี้ ได้กำหนดห้ามมิให้ผู้ใดกระทำให้คลองเกิดความสกปรกด้วยการทิ้งสิ่งสกปรก และห้ามการกระทำใด ๆ อันอาจทำให้คลองและฝั่คลองเสียหายอีกด้วย โดยผู้ฝ่าฝืนบทบัญญัตินี้ดังกล่าวมานั้นมีระวางโทษตามที่กำหนดไว้ ซึ่งมีทั้งโทษปรับ โทษจำคุก หรือทั้งจำทั้งปรับ จากบทบัญญัติที่กล่าวมานั้นเห็นได้ว่าแม้ว่าจะกำหนดห้ามมิให้มีการกระทำให้คลองสกปรก หรือเกิดความเสียหายไว้ก็ตาม แต่การห้ามดังกล่าว นั้นเป็นไปเพื่อให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากลำคลองได้ มิใช่เพื่อปกป้องรักษาหรือคุ้มครองสิทธิของลำคลองซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงแนวคิดของกฎหมายว่าเป็นไปตามแนวคิดที่มนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ (Anthropocentric) ซึ่งเป็นแนวคิดสิ่งแวดล้อมแบบเดิม ทำให้ปัจจุบันยังพบว่าแม่น้ำ ลำคลองต่าง ๆ ยังคงเกิดปัญหาน้ำเน่าเสียจากการกระทำของมนุษย์อยู่

4) พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561

พระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 เป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการบูรณาการเกี่ยวกับการจัดสรร การใช้ การพัฒนา การบริหารจัดการ การบำรุงรักษา การฟื้นฟู การอนุรักษ์ และสิทธิในน้ำ เพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถบริหารทรัพยากรน้ำในทุกมิติได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยมีการกำหนดให้รัฐมีอำนาจใช้ พัฒนา บริหารจัดการ บำรุงรักษา ฟื้นฟู และอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม (มาตรา 6) และกำหนดให้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเป็นส่วนรวมที่บุคคลมีสิทธิใช้ได้โดยไม่เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายแก่บุคคลอื่น (มาตรา 7) รวมทั้งกำหนดให้มี คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (มาตรา 9) มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรน้ำเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการบูรณาการการจัดการน้ำอย่างเป็นเอกภาพ

(มาตรา 17) และยังกำหนดให้บุคคลซึ่งใช้น้ำในบริเวณใกล้เคียงกันและอยู่ในเขตลุ่มน้ำเดียวกันมีสิทธิรวมตัวกันก่อตั้งเป็นองค์กรผู้ใช้น้ำ (มาตรา 38) และมีบทบัญญัติในหมวดต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่าบทบัญญัติในพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 นั้นเป็นกฎหมายเพื่อการใช้ประโยชน์ในการจัดสรรการใช้ทรัพยากรน้ำของมนุษย์ โดยคำนึงถึงแต่เพียงสิทธิของมนุษย์เป็นสำคัญโดยมิได้คำนึงถึงสิทธิและความเสียหายที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ ซึ่งถือเป็นกฎหมายที่ตราขึ้นภายใต้แนวคิดแบบเดิม คือ Anthropocentric ที่มีแนวคิดว่ามีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศที่มีสิทธิเหนือทุกสิ่งในระบบนิเวศที่สามารถจะใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำได้อย่างไม่จำกัด

นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติการเกิดเรือในน่านน้ำไทย พุทธศักราช 2456 เป็นกฎหมายว่าด้วยการเดินเรือที่ควบคุมมิให้มีการกระทำใด ๆ เป็นอุปสรรคต่อการเดินเรือซึ่งรวมไปถึงการทำให้น้ำสกปรกหรือเปื้อนพิษ โดยมีบทบัญญัติในมาตรา 119 ได้บัญญัติห้ามมิให้ผู้ใดทิ้งหรือทำด้วยประการใด ๆ ให้หิน กรวดทราย ดิน โคลน อับเฉา สิ่งของสิ่งปฏิกูลใด ๆ ยกเว้นน้ำมันและเคมีภัณฑ์ลงในแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำหรือทะเลสาบอันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกันหรือทะเลภายในน่านน้ำไทยอันจะเป็นเหตุให้เกิดการตื่นเงิน ตกตะกอนหรือสกปรก เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า

จากกฎหมายฉบับต่าง ๆ ดังกล่าวมานี้ย่อมแสดงให้เห็นได้ว่า บทบัญญัติของกฎหมายแต่ละฉบับควบคุมการปล่อยน้ำเสียก็เพื่อจะสนองการใช้ประโยชน์ในแหล่งน้ำของมนุษย์ โดยในยุคสมัยของการตรากฎหมายเหล่านั้นยังไม่มีแนวคิดของธรรมชาติที่จะพึงมีสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองไว้เลย

2.2 ปัญหาการบุกรุกพื้นที่ริมน้ำ

การบุกรุกพื้นที่ริมแม่น้ำ เช่น การก่อสร้างร้านค้าร้านค้าลำน้ำเพื่อการประกอบธุรกิจต่าง ๆ ร้านอาหาร การก่อสร้างเรือนแพเพื่อการพักอาศัย รวมไปถึงการปลูกสร้างโรงเรือนที่พักอาศัยรุกล้ำเข้าไปในแม่น้ำ ดังเช่นเหตุการณ์การรุกล้ำลำน้ำที่ บ้านคีรีวง อำเภอลานสกา จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งได้รับการยอมรับว่าเป็นสถานที่ท่องเที่ยวที่มีอากาศดีที่สุดในประเทศไทย แต่ปัจจุบันเมื่อนักท่องเที่ยวนิยมเดินทางไปเที่ยว ทำให้ผู้ประกอบการร้านค้าได้มีการวางท่อน้ำและเทคอนกรีตลงบนลำคลองเพื่อให้สะดวกกับการประกอบการค้าขายของตน เป็นต้น ซึ่งการกระทำต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นเกิดจากการกระทำของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดการกีดขวางทางคมนาคมทางน้ำ ทางน้ำไหล อีกทั้งมีการทิ้งขยะมูลฝอยลงสู่แม่น้ำ ลำคลองเมื่อมีการสะสมเป็นจำนวนมากก่อให้เกิดการเน่าเสียของน้ำและกีดขวางทางน้ำไหล เมื่อมีฝนตกก็เกิดน้ำท่วม ที่สำคัญ คือ กระทบต่อระบบนิเวศทางธรรมชาติ จึงเป็นการใช้สิทธิเพื่อประโยชน์ของมนุษย์โดยไม่เคารพต่อสิทธิของแม่น้ำซึ่งเป็น

ส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม ดังเช่น เหตุการณ์น้ำท่วมใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 ที่ปรากฏว่ามีสิ่งกีดขวางทางน้ำอยู่เป็นจำนวนมากส่งผลให้น้ำฝนที่ตกลงมาไม่สามารถระบายลงสู่ทะเลได้ทัน

ปัญหาการรุกกล้าพื้นที่แม่น้ำที่เกิดขึ้นมานั้น ภาครัฐได้มีความพยายามที่จะแก้ปัญหา ได้แก่ มีการกำหนดมาตรการในการจัดระเบียบและแก้ไขปัญหามลพิษชุมชนแออัดรुकกล้าแนวแม่น้ำ ลำคลองและทางระบายน้ำ เพื่อไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างกีดขวางทางระบายน้ำ มีการสร้างเขื่อนคอนกรีตและประตูระบายน้ำ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพทางระบายน้ำ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับคนริมคลองและมาตรการต่าง ๆ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นการแก้ไขปัญหาที่ปลายเหตุโดยไม่ได้มีการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ โดยมีการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องในการจัดการปัญหาการบุกรุกพื้นที่ริมแม่น้ำ ได้แก่ พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พุทธศักราช 2456 ประมวลกฎหมายที่ดิน และประมวลกฎหมายอาญา ดังนี้

1) พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พุทธศักราช 2456

เป็นกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเดินเรือในน่านน้ำไทยโดยมีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการล่องลำลำแม่น้ำไว้ในมาตรา 117 -มาตรา 118 จดว่า กล่าวคือ มาตรา 117 กำหนดห้ามมิให้มีการปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำเข้าไปเหนือน้ำ ในน้ำ และใต้น้ำ ของแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือทะเลภายในน่านน้ำหรือบนชายหาดของทะเล เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า และมาตรา 117 ทวิ กำหนดให้ผู้ที่ได้รับอนุญาตปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งใดจะต้องเสียค่าตอบแทนเป็นรายปีตามอัตราที่กฎกระทรวงกำหนด ทั้งหากไม่ชำระมาตรา 118 ตรีกำหนดให้ผู้ได้รับอนุญาตนั้นต้องเสียเบี้ยปรับอีกหนึ่งเท่าของค่าตอบแทนที่ค้างชำระด้วย

มาตรา 118 และมาตรา 118 ทวิ เป็นบทกำหนดอัตราโทษสำหรับผู้ก่อสร้างโดยไม่ได้รับอนุญาต หรือผู้ได้รับอนุญาตมาตรา 117 แต่มิได้ทำการก่อสร้างตามที่ได้รับอนุญาตนั้นจะมีระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับ ซึ่งอัตราค่าปรับนั้นกฎหมายกำหนดให้คิดคำนวณตามพื้นที่ที่มีการฝ่าฝืน โดยกำหนดอัตราค่าปรับไว้ไม่น้อยกว่าตารางเมตรละหนึ่งพันบาทแต่ไม่เกินสองหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ รวมทั้งให้เจ้าท่ามีคำสั่งเป็นหนังสือให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามที่ได้รับอนุญาตนั้นทำการรื้อถอนหรือแก้ไขอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างให้เสร็จสิ้นโดยถูกต้องภายในระยะเวลาที่กำหนด และในกรณีที่ไม่ปรากฏตัวเจ้าของหรือผู้ครอบครองให้เจ้าท่ามีอำนาจทำการรื้อถอนหรือแก้ไขได้ทันที โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคารหรือสิ่งปลูกสร้างอื่นใดนั้นเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการดำเนินการของเจ้าท่า และหากการรื้อถอนมีผลให้ส่วนที่

ไม่ต้องรื้อถอนได้รับความเสียหายนั้น เจ้าท่าไม่ต้องรับผิดชอบหากได้ดำเนินการรื้อถอนตามวิธีที่
วิญญูชนพึงกระทำ

จากบทบัญญัติที่กล่าวมาเห็นได้ว่าเป็นบทบัญญัติที่กำหนดไว้ชัดเจนห้ามมิให้ผู้ใดทำ
การปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดรุกล้ำเข้าไปในพื้นที่แม่น้ำทั้งเหนือน้ำ ในน้ำและใต้น้ำ
โดยกำหนดข้อยกเว้นให้สามารถทำได้แต่ต้องขออนุญาตจากเจ้าท่าโดยต้องเสียค่าตอบแทนเป็นรายปี
และมีบทบัญญัติกำหนดโทษสำหรับผู้ทำการก่อสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดโดยมิได้รับอนุญาต
โดยมีระวางโทษจำคุก โทษปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ รวมถึงให้อำนาจเจ้าท่าในการสั่งให้ผู้ทำการ
ก่อสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดรุกล้ำ โดยมิได้รับอนุญาตหรือ ได้รับอนุญาตแต่มิได้ทำการก่อสร้างให้
เป็นไปตามที่ได้รับอนุญาต ต้องทำการรื้อถอนอาคารหรือสิ่งอื่นใดนั้น รวมทั้งในกรณีที่ไม่พบตัว
ผู้เป็นเจ้าของให้เจ้าท่าทำการรื้อถอนได้ทันทีโดยให้ผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการ
รื้อถอนของเจ้าท่า และหากการรื้อถอนของเจ้าท่าได้ทำด้วยวิธีการตามที่วิญญูชนพึงกระทำแล้ว
ก่อให้เกิดความเสียหายขึ้นนั้น เจ้าท่าไม่ต้องรับผิดชอบแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาจากบทบัญญัติของพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456
พบว่ามีข้อกำหนดมาตรการห้ามมิให้มีการกระทำการก่อสร้างอาคารหรือสิ่งใด ๆ รุกล้ำเข้าไปในลำน้ำ
ไว้อย่างชัดเจน โดยมีการกำหนดข้อยกเว้นว่าจะสามารถกระทำต่อเมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า
ซึ่งเป็นหน่วยงานของทางราชการที่มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแล ส่งเสริมการพัฒนาระบบการ
ขนส่งทางน้ำและการพาณิชย์นาวี โดยมีบทกำหนดโทษสำหรับผู้ทำการฝ่าฝืนก่อสร้างโดยไม่ได้อ
รับอนุญาต หรือได้รับอนุญาตแต่มิได้ก่อสร้างตามที่ได้รับอนุญาต ให้ต้องระวางโทษจำคุก ปรับ
และทั้งจำทั้งปรับ รวมทั้งให้เจ้าท่ามีอำนาจออกคำสั่งให้ทำการรื้อถอนอาคารหรือสิ่งอื่นใดที่ฝ่าฝืน
นั้น ๆ ไว้อย่างชัดเจน หากแต่ปัจจุบันข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกยังคงพบว่าแม่น้ำต่าง ๆ ยังคงมี
ปัญหาการถูกรุกล้ำอย่างต่อเนื่องและเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นมายาวนาน

2) ประมวลกฎหมายที่ดิน

ซึ่งตามพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 ได้มีการประกาศให้ใช้
ประมวลกฎหมายที่ดิน มีบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการคุ้มครองการบุกรุกที่ดินไว้ ในมาตรา 9 กำหนด
ห้ามมิให้บุคคลเข้าไปยึดถือครอบครองหรือทำด้วยประการใดให้เป็นการทำหรือทำให้เสื่อมสภาพ
ที่ดิน ที่หิน ที่กรวด ที่ทราย หรือเข้าไปยึดถือครอบครองรวมถึงการก่อสร้าง หรือเผาป่า ที่ดินของรัฐ
ถ้ามิได้มีสิทธิครอบครอง หรือมิได้รับอนุญาต จากหน่วยงานเจ้าหน้าที่ หากผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษตามที่
กำหนดไว้ในประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 96 ลงวันที่ 29 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2515 แก้ไขเพิ่มเติม
ประมวลกฎหมายที่ดิน โดยบัญญัติโทษที่จะลงแก่ผู้บุกรุกที่ดินของรัฐไว้ในมาตรา 108 ว่า พนักงาน
เจ้าหน้าที่หรือผู้ซึ่งได้รับมอบหมายจากพนักงานเจ้าหน้าที่มีอำนาจแจ้งเป็นหนังสือให้ผู้ฝ่าฝืนปฏิบัติ

ตามระเบียบที่คณะกรรมการกำหนด ถ้าผู้ฝ่าฝืนเพิกเฉยหรือไม่ปฏิบัติตามให้ถูกต้องตามระเบียบให้พนักงานเจ้าหน้าที่มีคำสั่งเป็นหนังสือให้ผู้ฝ่าฝืนออกไปจากที่ดิน และหรือรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างในที่ดินภายในระยะเวลา ที่กำหนด ถ้าไม่ปฏิบัติตามคำสั่งของพนักงานเจ้าหน้าที่ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินห้าพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ในการกำหนดระเบียบตามวรรคหนึ่ง คณะกรรมการจะกำหนดให้ผู้ฝ่าฝืน ต้องเสียค่าตอบแทนในการใช้ที่ดินนั้น ให้แก่รัฐหรือราชการบริหารส่วนท้องถิ่นด้วยก็ได้ นับแต่วันที่ประกาศของคณะปฏิวัติฉบับนี้ใช้บังคับผู้ใดฝ่าฝืนมาตรา 9 ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินหนึ่งปี หรือปรับไม่เกินห้าพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับถ้าความผิดในวรรคหนึ่งได้กระทำแก่ที่ดินซึ่งเป็นสาธารณสมบัติของแผ่นดินที่ประชาชนใช้ร่วมกันหรือที่ใช้เพื่อประโยชน์ของแผ่นดิน โดยเฉพาะ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับตามความในมาตรา 108 ทวิ จากบทบัญญัติที่กล่าวมานั้น พบว่าเป็นกฎหมายที่กำหนดห้ามการบุกรุกเฉพาะที่ดินซึ่งเป็นของรัฐ แต่มิได้ครอบคลุมถึงการห้ามบุกรุกแม่น้ำลำคลองด้วย อีกทั้งในประมวลกฎหมายอาญา ซึ่งมีบทบัญญัติเกี่ยวกับความผิดฐานบุกรุกไว้ในลักษณะ 12 หมวด 8 มาตรา 362 บัญญัติว่า ผู้ใดเข้าไปในอสังหาริมทรัพย์ของผู้อื่นเพื่อถือการครอบครองอสังหาริมทรัพย์นั้นทั้งหมดหรือแต่บางส่วน หรือเข้าไปกระทำการใด ๆ อันเป็นการรบกวนการครอบครองอสังหาริมทรัพย์ของเขาโดยปกติสุข ต้องระวางโทษทั้งจำคุกและปรับ ซึ่งพิจารณาจากบทบัญญัติที่กล่าวมาพบว่า ความผิดฐานบุกรุกตามประมวลกฎหมายอาญานั้น ต้องเป็นการบุกรุกอสังหาริมทรัพย์ที่มีเอกชนเป็นเจ้าของ ดังนั้น การบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ ลำคลอง จึงไม่เป็นความผิดตามมาตรานี้ เนื่องจากแม่น้ำ ลำคลอง แม้เป็นอสังหาริมทรัพย์ แต่มิใช่อสังหาริมทรัพย์ที่เอกชนเป็นเจ้าของ การกระทำจึงขาดองค์ประกอบความผิดในมาตรา 362 แห่งประมวลกฎหมายอาญา

เมื่อพิเคราะห์บทบัญญัติในกฎหมายที่กล่าวมาทั้งสามฉบับ ได้แก่ พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456 พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายที่ดิน พ.ศ. 2497 และประมวลกฎหมายอาญา แล้ว พบว่า มีเพียงบทบัญญัติในพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456 ที่มีบทบัญญัติในการจัดการการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งได้กำหนดห้ามมิให้มีการก่อสร้างอาคาร หรือสิ่งอื่นใดบุกรุกแม่น้ำ โดยมีได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า และในกรณีที่ได้รับอนุญาตแล้วก็ต้องทำการก่อสร้างตามที่ได้รับอนุญาต หากฝ่าฝืน มีบทกำหนดโทษจำคุก ปรับ หรือทั้งจำทั้งปรับ รวมทั้งต้องทำการรื้อถอนตามคำสั่งของเจ้าท่าอีกด้วย แต่จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเจ้าหน้าที่กรมเจ้าท่าซึ่งที่เกี่ยวข้องโดยตรงในการดูแลแม่น้ำและบังคับใช้กฎหมายดังกล่าว พบว่าแม้จะมีกฎหมายดังกล่าวในการให้อำนาจภาครัฐแต่ในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้วเจ้าหน้าที่ภาครัฐไม่สามารถที่จะดูแลแม่น้ำได้อย่างทั่วถึงตลอดทั้งสายจึงยังคงมีปัญหที่เกิดขึ้นอยู่หลายพื้นที่ จึงเสนอว่าควรที่จะมีมาตรการ การมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนให้มากขึ้นเพื่อช่วยสอดส่องดูแลแทนภาครัฐ และ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกตัวแทนองค์กรปกครองท้องถิ่นยังพบว่า เมื่อมีการบุกรุกพื้นที่ริมคลอง เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นจะเรียกมาพูดคุยให้ดำเนินการแก้ไขมากกว่าการใช้มาตรการทางกฎหมายในการดำเนินคดีและยังมีปัญหาอุปสรรคจากกฎหมายที่ให้อำนาจมายังท้องถิ่นเพียงการคุ้มครองดูแลแต่ไม่มีอำนาจในการจัดการกับแม่น้ำหรือคลองน้ำด้วยตัวเองอีกทั้งประชาชนตนเองก็มุ่งแต่ประโยชน์ของตนเองโดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับแม่น้ำ ลำคลอง ซึ่งในปัจจุบันก็ยังพบว่าการบุกรุกแม่น้ำ ลำคลองยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องในแม่น้ำสายต่าง ๆ แสดงให้เห็นว่ากฎหมายที่มีอยู่นั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้เนื่องมาจากแนวคิดในการบัญญัติกฎหมายเป็นแนวคิดแบบ Anthropocentric ซึ่งเห็นว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ มนุษย์จึงมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ได้ตามที่ต้องการ โดยมีการจัดการที่นำเอาวิธีการและเทคโนโลยีมาใช้กับระบบนิเวศเพื่อหวังที่จะได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน จึงเป็นปัญหาของระบบนิเวศที่ถูกทำลายและเป็นแหล่งสะสมมลพิษต่าง ๆ ที่ตกค้าง ดังนั้นกฎหมายต่าง ๆ ที่บัญญัติขึ้นตามแนวคิดนี้ซึ่งเป็นกฎหมายเพื่อประโยชน์ของมนุษย์แต่ฝ่ายเดียว โดยมีได้คำนึงถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกระบบนิเวศอื่น ๆ และด้วยเหตุที่ระบบนิเวศอื่น ๆ นั้นมิได้มีสิทธิที่กฎหมายรับรองและคุ้มครองให้สามารถปกป้องคุ้มครอง รักษา และเรียกร้องสิทธิของตนได้เองดังเช่นมนุษย์ จึงทำให้ระบบนิเวศอื่น ๆ เหล่านั้นถูกมนุษย์ใช้ประโยชน์จนก่อให้เกิดผลกระทบและเกิดความเสียหายอย่างต่อเนื่องดังปัญหาที่พบเห็นอยู่ในปัจจุบัน

2.3 ปัญหาการขยายตัวของวัชพืช

ในอดีตได้เคยมีพระราชบัญญัติสำหรับการกำจัดผักตบชวา พ.ศ. 2456 ที่มีบทบัญญัติกำหนดวิธีการกำจัดผักตบชวา โดยกำหนดให้นำไปเผา ซึ่งควันไฟจากการเผาขึ้นก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหลาย ๆ ด้าน จนกระทั่งต่อมาในปี พ.ศ. 2546 ได้มีการยกเลิกพระราชบัญญัติฉบับนี้ไป เนื่องจากเหตุผลว่าเป็นกฎหมายที่ไม่เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันที่มีการนำผักตบชวามาใช้ประโยชน์อื่น ได้หลายประการ เช่น นำมาเป็นอาหารสัตว์ ทำปุ๋ยหมัก ทำเป็นสินค้าหัตถกรรม ฯลฯ ทั้งนี้ เมื่อมีการยกเลิกพระราชบัญญัติสำหรับการกำจัดผักตบชวา พ.ศ. 2456 โดยเหตุผลดังกล่าวมาแล้วก็มิได้มีกฎหมายอื่น ๆ ที่ใช้สำหรับการจัดการกับผักตบชวาโดยเฉพาะ ดังนั้น ในปัจจุบันจึงยังไม่มีกฎหมายสำหรับจัดการกับวัชพืชเหล่านี้ได้ แม้แต่ในพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีวัตถุประสงค์เพื่อการรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมืองนั้น พบว่า ไม่มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องในการจัดการกับวัชพืชในแม่น้ำ ลำคลองซึ่งก่อให้เกิดแม่น้ำลำคลองเกิดความไม่สะอาดและไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้น ในปัจจุบันจึงไม่พบว่ามีกฎหมายที่จะสามารถนำมาบังคับใช้ในการจัดการกับวัชพืชในแม่น้ำลำคลองได้

จากการวิเคราะห์การบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวกับปัญหาทั้งสามด้านที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำนั้น พบว่า ปัญหาน้ำเน่าเสียนั้นมีกฎหมายที่กำหนดให้มีการบำบัดน้ำเน่าเสียที่มาจากอาคารบ้านเรือน โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครอง อาคาร สถานที่ และสถานประกอบการประเภทต่าง ๆ ต้องจัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสียภายในของตนตามประเภท ลักษณะ และขนาดของอาคารสถานที่ของตนก่อน และให้ทางราชการจัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสียรวมในท้องที่ต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันพบว่า ในประเทศไทยนั้น ระบบบำบัดน้ำเสียรวมของทางราชการยังไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่ ดังนั้น จึงได้มีการกำหนดให้เอกชนซึ่งได้รับอนุญาตเข้ามาให้บริการบำบัดน้ำเสียในท้องที่ที่ทางราชการยังมิได้จัดให้มีระบบบำบัดน้ำเสียรวม โดยให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองอาคาร บ้านเรือน หรือสถานประกอบการเสียค่าบริการ อีกทั้งยังไม่พบว่ามีกฎหมายกำหนดให้มีการบำบัดน้ำในแม่น้ำที่เน่าเสียแต่อย่างใด ปัญหาการบุกรุกแม่น้ำนั้น พบว่ามีกฎหมายที่นำมาบังคับใช้ ได้แก่ พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พุทธศักราช 2456 ที่กำหนดห้ามมิให้มีการก่อสร้างอาคาร หรือสิ่งอื่นรุกล้ำแม่น้ำ โดยมีได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า และมีการกำหนดโทษ จำคุก ปรับหรือทั้งจำทั้งปรับสำหรับผู้ฝ่าฝืนบทบัญญัติกฎหมายดังกล่าว และปัญหาการขยายตัวของวัชพืชนั้น พบว่าปัจจุบันไม่มีกฎหมายในการจัดการกับปัญหาการขยายตัวของวัชพืชที่สามารถนำมาบังคับใช้กับการจัดการปัญหาการขยายตัวของวัชพืชที่เกิดขึ้นในแม่น้ำสายต่าง ๆ แต่อย่างใด

จากกฎหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าประเทศไทยมีความพยายามบัญญัติกฎหมายหลายฉบับที่เกี่ยวข้องกับการดูแล รักษาแม่น้ำ ซึ่งพบว่ากฎหมายทั้งหมดที่มีเป็นกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ แต่ไม่สามารถที่จะควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ดังนั้นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำทั้งสามปัญหา จึงยังคงมีอยู่อย่างต่อเนื่องไม่สามารถแก้ปัญหาได้ ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากผลพวงจากแนวคิดดั้งเดิมที่มนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศที่สามารถใช้เทคโนโลยีในการจัดการใช้ระบบการจัดการ เพราะกฎหมายได้กำหนดระบบการจัดการ มาตรการและการลงโทษผู้ที่ละเมิดกฎหมายโดยมิเป้าหมายให้แม่น้ำที่เป็นธรรมชาติในระบบนิเวศที่มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่องและยั่งยืน เช่น พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พ.ศ. 2456 ที่มีเนื้อหากำหนดห้ามมิให้มีการก่อสร้างอาคาร หรือสิ่งอื่นใดบุกรุกแม่น้ำ โดยมีได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า จะเห็นได้ว่า บทบัญญัติของกฎหมายนี้มีเนื้อหาที่เป็นการให้สิทธิของบุคคลแต่ไม่ได้ให้ความสำคัญและเคารพในสิทธิของแม่น้ำ จึงเป็นกฎหมายที่บัญญัติขึ้นภายใต้แนวคิด Anthropocentric ที่ถือว่ามนุษย์เป็นศูนย์กลางของระบบนิเวศ เป็นแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมที่เน้นสถานะทางกฎหมายของมนุษย์ ในฐานะเป็นผู้ทรงสิทธิตามกฎหมาย (Subject of Law) เป็นเพียงวัตถุแห่งสิทธิ (Object of Law) เท่านั้น ซึ่งกฎหมายทั้งหมดที่กล่าวมานี้มุ่งจึงคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ในการใช้ประโยชน์ในแม่น้ำ หากมีการกระทำใดทำให้มนุษย์ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำได้ กฎหมายนี้จึงกำหนด

มาตรการการและบทลงโทษสำหรับผู้ที่ทำละเมิดสิทธิของมนุษย์ การละเมิดนี้เป็นการละเมิดสิทธิของมนุษย์ไม่ใช่การคุ้มครองการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ

3. การคุ้มครองระบบนิเวศธรรมชาติและสิทธิของแม่น้ำในกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายต่างประเทศ

ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในประเทศไทยแต่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นทั่วโลกเพราะแต่ละประเทศที่อยู่ภายใต้โลกใบเดียวกันมีระบบนิเวศที่เชื่อมโยงกันทั้งหมด ด้วยการมีน้ำไหลผ่านเชื่อมโยงไปถึงกัน มีการที่เชื่อมโยงต่อเนื่องกัน จึงเป็นปัญหาที่แต่ละประเทศร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหา นักสิ่งแวดล้อมได้เห็นถึงข้อผิดพลาดของโลกในการจัดการ คือการจัดการภายใต้แนวคิดเดิม คือ Anthropocentric ซึ่งความจริงแล้วมีแนวคิดอีกแนวคิดหนึ่งที่มีระบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจึงทำให้เกิดแนวคิดใหม่ที่มุ่งคุ้มครองระบบนิเวศธรรมชาติ คือ Eco-centric ที่ได้กล่าวไว้แล้วในหัวข้อที่ 1 โดยมีสหประชาชาติและประเทศภาคีสมาชิก เห็นร่วมกันว่าแนวคิด Eco-centric เป็นแนวคิดที่สามารถแก้ปัญหามลพิษสิ่งแวดล้อมได้ และในปัจจุบันมีการเรียกร้องให้สิทธิระบบนิเวศธรรมชาติและแม่น้ำเป็นที่ยอมรับระดับโลกด้วยการใช้กลไกการตราเป็นกฎหมายระหว่างประเทศเพื่อให้ภาคีสหประชาชาติได้ให้การรับรองและดำเนินการอนุวัติการกฎหมายภายในของแต่ละประเทศภาคี และได้มีการจัดทำร่างปฏิญญาว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River) เพื่อเสนอในการประชุมสหประชาชาติต่อไป ดังนั้นการวิจัยนี้จะมีเป้าหมายที่จะวิเคราะห์หาคำตอบในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำเพื่อจัดทำเป็นกฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำของไทยด้วยการวิเคราะห์ถึงสิทธิของแม่น้ำที่มีการยอมรับในระหว่างประเทศและต่างประเทศ ดังนี้

3.1 การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศในกฎหมายระหว่างประเทศ

การคุ้มครองสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติตามแนวคิดที่เห็นว่าระบบนิเวศเป็นศูนย์กลางนั้นได้รับการยอมรับในระดับนานาชาติอย่างเป็นรูปธรรม กล่าวคือ ในปี ค.ศ. 1982 ที่ประชุมใหญ่สมัชชาสหประชาชาติ ได้ให้การรับรองกฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ ค.ศ. 1982 (World Charter for Nature, 1982) ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี ((The Universal Declaration of the Rights of Mother Earth, 2010) และต่อมาได้มีการพยายามร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Draft Universal Declaration of The Rights of River) เพื่อวางกฎกติกาให้แก่นานาชาติได้นำหลักการเพื่อเป็นแนวทางในการบัญญัติกฎหมายภายในประเทศในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำโดยเฉพาะ

กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ ค.ศ. 1982 (World Charter for Nature, 1982) แนวคิดในกฎบัตรฉบับนี้มีได้เน้นให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางของสิ่งแวดล้อมแต่ถือว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเท่านั้น จุ่มพต สายสุนทร, 2550 และสุนีย์ มัลลิกะมาลย์, 2561 อธิบายถึงหลักการสำคัญที่บัญญัติไว้ในกฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ ค.ศ. 1982 ได้เน้นถึงความเชื่อมโยงระหว่างการสนับสนุนให้มีการพัฒนาเศรษฐกิจกับการพิทักษ์รักษาทรัพยากรธรรมชาติในแง่มุมมองของการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นอย่างยั่งยืนและต้องไม่ให้มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือให้มีน้อยที่สุด จึงได้กำหนดวัตถุประสงค์ของกฎบัตรเพื่อส่งเสริมหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืน และ อนุรักษ์ธรรมชาติที่มีอยู่ และเรียกร้องให้แต่ละประเทศให้การพิทักษ์รักษา (Preserve) ความหลากหลายทางชีวภาพของประเทศตน นับได้ว่ากฎบัตรฉบับนี้มีอิทธิพลต่อพิธีสารด้านสิ่งแวดล้อมหลายฉบับ

กฎบัตรโลกสำหรับธรรมชาติ ค.ศ. 1982 เป็นปฏิญญาของจริยธรรมและหลักการด้านนิเวศที่มีหลักการทั่วไปที่สำคัญอยู่ 5 ประการ คือ

1) หลักการว่าด้วยการเคารพสิ่งแวดล้อม มนุษย์จะต้องเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและมีใช้ตัดสินชะตากรรมของสิ่งแวดล้อมเพื่อสนองประโยชน์ของมนุษย์เพียงฝ่ายเดียวเท่านั้น ดังนั้น กระบวนการต่าง ๆ ตามธรรมชาติที่มีอยู่อย่างสมดุลในสิ่งแวดล้อมจึงไม่ควรถูกมนุษย์ทำลาย

2) หลักการว่าด้วยความอยู่รอดของสรรพชีวิต สรรพชีวิตในสิ่งแวดล้อมของโลกใบนี้ควรได้รับการประกันความอยู่รอดไม่ว่าจะเป็นสรรพชีวิตในป่าหรือมนุษย์นำมาดูแล โดยให้มีจำนวนเพียงพอที่จะคงอยู่ต่อไป ดังนั้น ถิ่นที่อยู่ของสรรพชีวิตเหล่านี้จึงควรได้รับการปกป้องโดยมนุษย์

3) หลักการว่าด้วยการคุ้มครองพื้นที่ต่าง ๆ บนโลก พื้นที่บนโลกนี้จะต้องได้รับการคุ้มครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณที่มีเอกลักษณ์เฉพาะเป็นของตนเอง ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดระบบนิเวศที่มีความหลากหลายและเพื่อการคุ้มครองถิ่นที่อยู่ของชนิดพันธุ์ที่หายากและอยู่ในภาวะอันตราย (habitats of rare or endangered species)

4) หลักการว่าด้วยการจัดการที่ยั่งยืน ระบบนิเวศและสิ่งมีชีวิตทั้งหลายตลอดทั้งทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในดิน ทะเล และในอากาศที่มนุษย์ใช้อยู่จะต้องได้รับการจัดการเพื่อให้บรรลุและธำรงไว้ซึ่งการผลิตในลักษณะที่ยั่งยืนอย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด โดยไม่เป็นการทำลายหรือก่อให้เกิดอันตรายต่อบูรณภาพของระบบนิเวศหรือชนิดพันธุ์อื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกัน

5) หลักการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมจากภัยสงคราม สงครามก่อให้เกิดความเสียหายโดยตรงต่อทั้งมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจะต้องได้รับการคุ้มครองจากการทำสงครามของมนุษย์ ตลอดทั้งกิจกรรมอื่นใดอันเป็นปฏิปักษ์กันของมนุษย์

จากสาระสำคัญที่เป็นข้อกำหนดของกฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติฉบับนี้พบว่ากฎบัตรฉบับนี้มีความมุ่งมั่นที่จะให้การเคารพในธรรมชาติมิให้ถูกทำลายจากการนำไปใช้ประโยชน์ของมนุษย์ การกำหนดหน้าที่ให้ทุกระดับตั้งแต่ระดับปัจเจกบุคคล ร่วมมือกันกับหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน ระดับประเทศ และระหว่างประเทศสะท้อนให้เห็นถึงความมุ่งมั่นที่จะปรับเปลี่ยนแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมใหม่ แม้กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ ค.ศ. 1982 จะไม่มีสภาพบังคับตามกฎหมายให้นานาประเทศต้องถือปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด แต่จากหลักการที่กำหนดไว้แสดงให้เห็นว่าเป็นการยอมรับร่วมกันในการที่มนุษย์ต้องเคารพในสิ่งแวดล้อมทั่วไปในระบบนิเวศซึ่งรวมถึงแม่น้ำที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติในระบบนิเวศด้วย

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mother Earth, 2010)

การรับรองสิทธิของธรรมชาติหรือระบบนิเวศนั้นในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mother Earth, 2010) ซึ่งเป็นกรอบกฎหมายที่ให้การรับรองสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติทั่วไปรวมถึงแม่น้ำด้วย สาระสำคัญในการยืนยันสิทธิธรรมชาติทั้งหมดมี 12 ด้าน คือ

- 1) สิทธิที่จะมีชีวิตและดำรงอยู่
- 2) สิทธิที่จะได้รับความเคารพ
- 3) สิทธิที่จะเจริญเติบโตของชีวิตใหม่ตามความสามารถทางชีวภาพและการดำเนินงานจรชีวิตของตนต่อไปและด้วยกระบวนการที่เป็นอิสระจากการทำให้หยุดชะงักของมนุษย์
- 4) สิทธิที่จะรักษาเอกลักษณ์และความสมบูรณ์ของตนให้คงอยู่อย่างชัดเจนการดำรงชีวิตอยู่อย่างสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของตนเองและสิ่งมีชีวิตอื่น
- 5) สิทธิในการเข้าถึงน้ำเพื่อการดำรงชีวิต สิทธิที่จะเป็นแหล่งน้ำแห่งชีวิต
- 6) สิทธิที่จะมีอากาศที่สะอาด
- 7) สิทธิที่จะมีสุขภาพที่สมบูรณ์
- 8) สิทธิที่จะปลอดจากการปนเปื้อนมลพิษและสารพิษ หรือขยะที่มีสารกัมมันตรังสี
- 9) สิทธิที่จะไม่ให้โครงสร้างทางพันธุกรรมของมันถูกดัดแปลงหรือถูกรบกวนในลักษณะที่เป็นการคุกคามต่อบูรณภาพหรือการทำหน้าที่อย่างมีชีวิตชีวาและอย่างมีสุขภาพของมัน
- 10) สิทธิที่จะได้รับการฟื้นฟูอย่างเต็มที่และทันที่เมื่อถูกละเมิดสิทธิตามที่รับรองไว้ในปฏิญญาฉบับนี้จากกิจกรรมของมนุษย์
- 11) สิทธิที่จะมีที่อยู่และกระทำบทบาทหน้าที่ของมันในแม่ธรณีเพื่อให้แม่ธรณีสามารถทำหน้าที่ได้อย่างกลมกลืน

12) สิทธิที่จะมีความอยู่ดีมีสุขและดำรงชีวิตโดยปราศจากการถูกทารุณกรรมหรือถูกปฏิบัติอย่างโหดร้ายจากมนุษย์

ในปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณีฉบับดังกล่าวมีรายละเอียดเกี่ยวกับสิทธิของแม่ธรณีหลายประการ ได้แก่ การให้คำนิยามของคำว่า “แม่ธรณี” คือสิ่งมีชีวิต คือชุมชนของสรรพสิ่งที่มีความเกี่ยวข้องกัน คำจูน รองรับ และทำให้เกิดการสร้างใหม่ของสรรพชีวิตทั้งหมด เป็นชุมชนที่มีเอกลักษณ์ แบ่งแยกไม่ได้ และมีระเบียบในตัวเอง แต่ละสิ่งทีดำรงอยู่ถูกนิยามตามความสัมพันธ์ของมันกับแม่ธรณีในสถานะของส่วนประกอบที่สำคัญ ทั้งยังกล่าวถึงสิทธิของแม่ธรณีและสิทธิแต่กำเนิดของแม่ธรณีเป็นสิทธิที่ไม่อาจเพิกถอน ถ่ายโอน เนื่องจากเป็นสิทธิที่เกิดจากแหล่งเดียวกันกับสิ่งมีชีวิต แม่ธรณีและสรรพสิ่งทั้งหมด คือผู้มีสิทธิแต่กำเนิดทุกข้อที่รับรองไว้ในปรัชญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี โดยปราศจากการแบ่งแยกไม่ว่าในทางใด เช่น ที่อาจเกิดขึ้นระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ชนิดพันธุ์ แหล่งกำเนิด ประโยชน์ที่มีต่อมนุษย์ หรือสถานะอื่นใด เช่นเดียวกับที่มนุษย์มีสิทธิมนุษยชน สรรพสิ่งอื่น ๆ ทั้งหมดก็มีสิทธิที่จำเพาะเจาะจงสำหรับชนิดพันธุ์หรือประเภทของมันเช่นกัน ตามที่เหมาะสมกับบทบาทหน้าที่ของมันภายในชุมชนที่ดำรงอยู่ และสิทธิของแต่ละสิ่งทีดำรงอยู่ถูกจำกัดโดยสิทธิของสิ่งอื่น และความขัดแย้งใด ๆ ระหว่างสิทธิของสรรพสิ่งต้องได้รับการแก้ไขในแบบที่เป็นการรักษานูรณ์ภาพ ความสมดุลและสุขภาพของแม่ธรณี (อารัมภบทที่ 1)

จากปรัชญาสากลสิทธิของแม่ธรณี ฉบับนี้ได้แสดงให้เห็นถึงทิศทางของการปรับเปลี่ยนความคิดของมนุษย์ที่มีต่อทรัพยากรในระบบนิเวศโลกที่มีใจจะหวังแต่การนำเอาทรัพยากรนั้นมาใช้ประโยชน์เพื่อตอบสนองความต้องการมนุษย์และหากทรัพยากรนั้นหมดหรือได้รับความเสียหายหรือเกิดผลกระทบก็หวังเพียงการนำเอาเทคโนโลยีมาใช้ในการจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการได้ใช้ประโยชน์ซึ่งเป็นแนวคิดในมิติของมนุษย์อยู่เหนือระบบนิเวศโลก (Anthropocentric) มาเป็นแนวคิดว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือระบบนิเวศโลกที่จะต้องมีความสัมพันธ์อยู่ร่วมกันในลักษณะของการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ตามแนวทางของ Eco-centric Approach ซึ่งเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ การพึ่งพาอาศัยกันและกันนี้สามารถทำได้ไม่ยากนักด้วยการให้สิทธิและเคารพสิทธิของธรรมชาติหรือสิทธิของแม่ธรณี การผลักดันให้ปรัชญาฉบับนี้เป็นที่ยอมรับของประเทศภาคีสหประชาชาติเพื่อให้เกิดการนำไปสู่การปฏิบัติโดยมีการตรากฎหมายรองรับสิทธิของธรรมชาติและระบบนิเวศที่มีความสำคัญในระดับที่มนุษย์ต้องคำนึงการดำรงอยู่ของธรรมชาติว่ามีสิทธิอย่างน้อย 12 ด้าน ดังกล่าวมานั้น ซึ่งพอสรุปหลักเกณฑ์ที่ได้จากปรัชญาฉบับนี้ว่า การรับรองสิทธิของธรรมชาติและแม่น้ำนั้นต้องประกอบไปด้วย สถานะทางกฎหมายของธรรมชาติ

และแม่น้ำ และขอบเขตของสิทธิธรรมชาติและแม่น้ำ และหน้าที่ของมนุษย์ที่จะต้องเคารพในสิทธิของธรรมชาติและแม่น้ำนี้

ร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Draft Universal Declaration of The Rights of River) (Earth Law Center 217) เป็นร่างกฎหมายระหว่างประเทศที่มีวัตถุประสงค์ในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในฐานะที่เป็นระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อความหลากหลายทางชีวภาพของสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ ซึ่งปฏิญญานี้เกิดจากนักสิ่งแวดล้อมและนักกฎหมายในเครือข่ายนานาชาติที่ทำงานร่วมกันในศูนย์กฎหมายโลกที่มีแนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) โดยมีนักสิ่งแวดล้อมและนักกฎหมายในเครือข่ายนานาชาติที่ทำงานร่วมกันในศูนย์กลางกฎหมายเกี่ยวกับโลก ร่วมกันรณรงค์ให้นักสิ่งแวดล้อมที่มีแนวคิดเดียวกันที่เห็นถึงความสำคัญของการคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติได้ร่วมกันพยายามผลักดันให้การคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติออกมาเป็นรูปธรรมโดยการยกเอารูปธรรมที่เป็นแม่น้ำ จึงได้มีการจัดทำกฎหมายขึ้นมาเพื่อเป็นกฎหมายที่เกิดจากการยอมรับแนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ในรูปแบบกฎหมายระหว่างประเทศที่ไม่มีผลผูกพันให้เป็นเพียงกฎหมายที่แสดงถึงการยอมรับสิทธิของแม่น้ำจึงเป็นร่างกฎหมายระหว่างประเทศที่เป็นปฏิญญา (Declaration)

สาระสำคัญในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ ให้การยอมรับว่าแม่น้ำมีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตหลากหลายสายพันธุ์และสำคัญต่อระบบนิเวศ เป็นแหล่งอาหารที่ดีที่สุดให้แก่พื้นที่ชุ่มน้ำและแหล่งน้ำให้อุดมสมบูรณ์ แม่น้ำยังมีบทบาทสำคัญในการทำงานของวัฏจักรอุทกวิทยาของโลกและความมีชีวิตของแม่น้ำในการทำหน้าที่นี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ รวมถึงการบำรุงรักษาบริเวณรอบ ๆ แม่น้ำ และพื้นที่ชุ่มน้ำ การพึ่งพาอาศัยกันอย่างแท้จริงของผู้คนด้วยการดูแลชีวิตมนุษย์โดยการให้น้ำสะอาดและอุดมสมบูรณ์แก่เราสำหรับดื่มและสุขภาพดี แนวทางในการรับรองสิทธิของธรรมชาติของแม่น้ำรวมถึงกำหนดว่าแม่น้ำทุกแห่งจะต้องมีสิทธิพื้นฐาน ตามร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Earth Law Center 217) นั้น เห็นว่าแม่น้ำทุกสายเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสถานะทางกฎหมาย ดังนั้นในร่างปฏิญญาฉบับนี้จึงได้กำหนดสิทธิขั้นพื้นฐานของแม่น้ำไว้ 6 ประการ ได้แก่ (Earth Law Center, 2019, Online)

- 1) สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำ (The right to flow)
- 2) สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ (The right perform essential functions within its ecosystem)
- 3) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะ (The right to be free from pollution)
- 4) สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารแก่ชั้นหินอุ้มน้ำที่ยังยืน (The right to be free from pollution)

5) สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง (The right to native biodiversity)

6) สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง (The right to regeneration and restoration)

ดังนั้น จึงเห็นได้ว่าในร่างปฏิญญาสากลฉบับนี้ได้ให้การยอมรับว่าแม่น้ำมีความสำคัญต่อสิ่งมีชีวิตหลายสายพันธุ์ มีบทบาทสำคัญในการทำงานของวัฏจักรอุทกวิทยาของโลก และยังให้ความสำคัญกับระบบนิเวศอีกด้วย อันเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการตื่นตัวของนักสิ่งแวดล้อมที่ให้ความสำคัญและให้การยอมรับแนวคิดที่เห็นว่าระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง รวมถึงการให้การยอมรับสิทธิของแม่น้ำซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ ให้มีสิทธิเช่นเดียวกับกับมนุษย์อีก สิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติและแม่น้ำที่ได้รับการรับรองตามกฎหมายระหว่างประเทศทั้งสามฉบับนั้น ปรากฏตามตาราง 4.1 ดังนี้

ตารางที่ 4.1 การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศระหว่างประเทศ

สิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศ	กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ ค.ศ. 1982	ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี ค.ศ. 2010	ร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ
1. การไหลของน้ำในแม่น้ำ	×	×	✓
2. การปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ	✓	✓	✓
3. ปอดดมสถานะหรือบริสุทธิ์	✓	✓	✓
4. การเลี้ยงและให้อาหารแก่ ชั้นหินอุ้มน้ำที่ยั่งยืน	✓	✓	✓
5. ความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง	✓	✓	✓
6. ได้รับการฟื้นฟูอย่างเต็มที่และทันที่ที่เมื่อถูกละเมิดสิทธิจากกิจกรรมของมนุษย์	✓	✓	✓
7. มีความอยู่ดีมีสุขและดำรงชีวิตโดยปราศจากการทารุณกรรมหรือถูกปฏิบัติอย่างโหดร้ายจากมนุษย์	✓	✓	×
8. การรับรองสถานะทางกฎหมาย	✓	✓	✓

จากตารางที่ 4.1 เห็นได้ว่าสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศในกฎหมายระหว่างประเทศ ทั้งสามฉบับนั้นมีความคล้ายคลึงกันและสอดคล้องกันในรายละเอียดของกฎหมายทั้งสามฉบับมีการคุ้มครองที่สอดคล้องกัน และเมื่อพิจารณาถึงสิทธิของแม่น้ำที่ได้รับความคุ้มครองแล้ว มีสิทธิที่ตรงกันและสอดคล้องกับการคุ้มครองแม่น้ำเพียง 6 สิทธิ คือ

- 1) สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ
- 2) สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ
- 3) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือบริสุทธิ์
- 4) สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารแก่ชั้นหินอุ้มน้ำที่ยั่งยืน
- 5) สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง
- 6) สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง
- 7) แม่น้ำทุกสายเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีการรับรองสถานะทางกฎหมาย

สิทธิทั้ง 7 ประการนี้เป็นสิทธิมาจากแนวคิดเดียวกันคือแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-centric คือ ระบบนิเวศเป็นศูนย์กลางด้วยการให้การยอมรับสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศอื่น ๆ เมื่อแม่น้ำมีสิทธิดังนั้นย่อมเกิดหน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องเคารพในสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งหากจะให้การรับรองอย่างเป็นทางการต้องมีการตราเป็นกฎหมายภายในของประเทศ

สิทธิที่แตกต่างกัน คือ

1) สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำที่ใน กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ ค.ศ. 1982 (World Charter for Nature, 1982) และปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mother Earth, 2010) ไม่ได้มีกำหนดไว้โดยเฉพาะเนื่องกฎหมายทั้งสองฉบับนั้นเป็นไม่ได้เฉพาะเจาะจงในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำแต่เป็นการคุ้มครองธรรมชาติทั่วไป และ

2) สิทธิมีสิทธิที่จะมีความอยู่ดีมีสุขและดำรงชีวิตโดยปราศจากการถูกทารุณกรรมหรือถูกปฏิบัติอย่างโหดร้ายจากมนุษย์ ในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River) ไม่ได้มีการรับรองไว้เนื่องจากกฎหมายฉบับนี้ให้การรับรองสิทธิของแม่น้ำไว้โดยเฉพาะเจาะจงซึ่งสิทธิดังกล่าวจะไม่เหมาะกับบริบทของแม่น้ำ

สิทธิของแม่น้ำนั้นมีหลายประเทศได้ให้การยอมรับด้วยการตราเป็นกฎหมายภายในรับรอง คุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศธรรมชาติอื่นดังจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.2 การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศในกฎหมายต่างประเทศ

ปัจจุบันได้เกิดความเปลี่ยนแปลงแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมในเวทีโลก โดยให้การยอมรับแนวคิดแบบ Eco – Centric ที่เห็นว่ามนุษย์มิใช่ศูนย์กลางของจักรวาล หากแต่เป็นธรรมชาติและ

ระบบนิเวศต่าง ๆ ที่เป็นศูนย์กลาง จนกระทั่งเกิดความเปลี่ยนแปลงในที่ประชุมสมัชชาสหประชาชาติที่ได้ให้การยอมรับกติการะหว่างประเทศด้านสิทธิในระบบนิเวศและสิทธิของแม่น้ำในกฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติ ค.ศ. 1982 และร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ อันเป็นการให้การยอมรับสิทธิของระบบนิเวศและสิทธิของแม่น้ำว่ามีสิทธิดังเช่นมนุษย์ในฐานะที่ต่างก็เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในการดำรงอยู่ ดังนั้นในปัจจุบันปรากฏว่ามีหลาย ประเทศได้ให้การยอมรับและรับรองสิทธิของธรรมชาติ และสิทธิของแม่น้ำ เช่นสาธารณรัฐเอกวาดอร์เป็นประเทศแรกในโลกที่ได้ให้การยอมรับสิทธิของธรรมชาติ โดยมีการกำหนดไว้อย่างชัดเจนในรัฐธรรมนูญซึ่งเป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ รวมถึงยังได้ให้การรับรองสิทธิของแม่น้ำสายหนึ่ง ได้แก่แม่น้ำวิลเคบัมบา (Vilcabamba) นอกจากเอกวาดอร์แล้วต่อมาได้มีอีกบางประเทศที่มีการรับรองสิทธิธรรมชาติ ได้แก่ โบลิเวียและสหรัฐอเมริกา ส่วนประเทศนิวซีแลนด์ ประเทศอินเดีย และประเทศโคลอมเบีย เป็นประเทศที่ให้การรับรองสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งในการวิจัยได้วิเคราะห์แนวทางการรับรองสิทธิธรรมชาติและสิทธิของแม่น้ำในต่างประเทศ เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดรูปแบบการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในประเทศไทย โดยแยกเป็น การรับรองสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติ และ การรับรองสิทธิของแม่น้ำ ดังนี้

1) การรับรองสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติ

ประเทศที่ให้การยอมรับสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติ ได้แก่ สาธารณรัฐเอกวาดอร์ (Republic of Ecuador) โบลิเวีย (Bolivia) และสหรัฐอเมริกา (United State of America) โดยสาธารณรัฐเอกวาดอร์ ได้ให้การยอมรับและรับรองสิทธิของระบบนิเวศธรรมชาติและสิทธิของแม่น้ำ ส่วนในรัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวีย และสหรัฐอเมริกานั้น ได้ให้การยอมรับในสิทธิของธรรมชาติเป็นการทั่วไป

สาธารณรัฐเอกวาดอร์ (Republic of Ecuador) เป็นประเทศเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่ในทวีปอเมริกาใต้ เป็น 1 ใน 13 ประเทศในโลกที่มีเส้นศูนย์สูตรพาดผ่าน ในอดีตบริเวณนี้เป็นที่อยู่อาศัยของชนพื้นเมือง คือ ชนเผ่าอินคา ก่อนที่จะตกอยู่ในการครอบครองของประเทศสเปน สาธารณรัฐเอกวาดอร์เป็นประเทศแรกในโลกที่ให้การยอมรับสิทธิของธรรมชาติ และสิทธิของแม่น้ำ โดยมีการรับรองสิทธิของธรรมชาติได้ถูกบัญญัติไว้ในกฎหมายสูงสุด คือรัฐธรรมนูญ โดยในหมวด 2 สิทธิขั้นพื้นฐาน บทที่ 1 บัญญัติเรื่องการมีสิทธิ การใช้และการตีความหลักสิทธิขั้นพื้นฐาน และบทที่ 7 บัญญัติเรื่องสิทธิธรรมชาติ โดยมีบัญญัติในหลายมาตรา คือ

มาตรา 71 กำหนดให้ธรรมชาติมีสิทธิดำรงอยู่ คงอยู่ รักษา และกำเนิดชีวิตใหม่ตามวงจรชีวิต โครงสร้าง หน้าที่และกระบวนการตามวิวัฒนาการของชีวิตด้วยการแพร่พันธุ์และดำรงอยู่ และกำหนดให้บุคคลทุกคน ประชาชน ชุมชน หรือชนชาติสามารถเรียกร้องการยอมรับในสิทธิของ

ธรรมชาติต่อองค์กรสาธารณะได้ รวมทั้งรัฐจะผลักดันบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลให้สงวนรักษาธรรมชาติรวมไปถึงสนับสนุนในทุก ๆ ด้านของสภาพแวดล้อมซึ่งก่อให้เกิดระบบนิเวศ

มาตรา 72 กำหนดให้ธรรมชาติมีสิทธิที่จะได้รับการฟื้นฟูโดยไม่มีภาระผูกพันต่อการชดเชยค่าเสียหาย และรัฐจะต้องสร้างกลไกที่มีประสิทธิภาพที่ดีที่สุดสำหรับการฟื้นฟู รวมไปถึงปรับปรุงมาตรการเพื่อขจัดหรือบรรเทาผลซึ่งเป็นอันตรายต่อสิ่งแวดล้อม

มาตรา 73 กำหนดให้รัฐต้องปรับใช้มาตรการป้องกันและควบคุมทุกกิจกรรมที่จะนำไปสู่การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต การทำลายระบบนิเวศหรือการปรับเปลี่ยนถาวรของธรรมชาติ สิ่งมีชีวิต และห้ามเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงพันธุกรรมทางเชื้อชาติซึ่งสืบทอดทางพันธุกรรม

มาตรา 74 กำหนดให้บุคคลทั้งประชาชนและชนชาติมีสิทธิในผลประโยชน์จากสิ่งแวดล้อมและจากทรัพยากรธรรมชาติ และการบริการทางสิ่งแวดล้อมนั้นไม่อาจที่จะนำมาจัดสรรแบ่งปันกัน อีกทั้งในการผลิต จัดเตรียม ใช้และแสวงหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมนั้นรัฐจะเป็นผู้ควบคุม

จากบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิธรรมชาติในรัฐธรรมนูญของเอกวาดอร์ นั้นพบว่ามีบทบัญญัติที่ค่อนข้างละเอียดทั้งในด้านการปกป้องคุ้มครอง ตลอดจนฟื้นฟูธรรมชาติ อันเป็นการจุดประกายให้เห็นว่ากฎหมายสามารถที่จะเป็นกลไกหรือเครื่องมือที่แสดงถึงการยอมรับว่าสิทธิของธรรมชาติมีอยู่จริง และเป็นบทบัญญัติที่จะเป็นต้นแบบสำหรับประเทศอื่น ๆ ที่จะนำแนวคิดในการรับรองสิทธิธรรมชาติไปใช้เป็นแนวทางในการรับรองสิทธิธรรมชาติในประเทศของตนได้ ซึ่งต่อมาปรากฏว่าเมื่อวันที่ 22 เมษายน ค.ศ. 2010 มีการจัดประชุมประชาชนโลกว่าด้วยเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิทธิแม่ธรณี (World People Conference on Climate Change and the Right of Mother Earth, 2010) ที่เมืองโคชาบัмба (Cochabamba) ประเทศโบลิเวีย (Bolivia) โดยมีตัวแทนกว่า 100 ประเทศทั่วโลกร่วมกันเรียกร้องให้มีการปกป้องธรรมชาติด้วยการรับรองสิทธิของธรรมชาติ หรือสิทธิแม่ธรณี และผลการประชุมได้มีการกำหนดให้วันที่ 22 เมษายน เป็นวันแม่ธรณีสากล (International Mother Earth Day) รวมทั้งที่ประชุมยังมีข้อตกลงร่วมกันในประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี (Universal Declaration of Rights of Mother Earth, 2010) นอกจากนี้จะมีกฎหมายที่ให้การคุ้มครองสิทธิธรรมชาติเป็นประเทศแรกแล้วเอกวาดอร์ยังเป็นประเทศแรกที่ทำให้การรับสิทธิของแม่น้ำโดยคำพิพากษาให้ แม่น้ำวิลเคบัмба (Vilcabamba) กลายเป็นระบบนิเวศที่มีสิทธิได้รับการปกป้องและยืนยันสิทธิโดยศาล (Kofman and Martins, 2017a)

สาธารณรัฐโบลิเวีย (Republic of Bolivia) เป็นประเทศที่อยู่ใจกลางของทวีปอเมริกาใต้ และเป็นประเทศที่ไม่มีทางออกสู่ทะเล ดังนั้นการคมนาคมขนส่งทางน้ำจึงต้องอาศัยแม่น้ำที่ไหลออกไปสู่มหาสมุทร แม่น้ำจึงเป็นระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีความสำคัญของประเทศ

การรับรองสิทธิธรรมชาติของรัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวียนั้นมิได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญของประเทศ หากแต่บัญญัติเป็นกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิของแม่ธรณี คือ กฎหมายว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี (Law of the Rights of Mother Earth, 2010) ซึ่งรวมถึงสิทธิของแม่น้ำด้วย กฎหมายฉบับนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อรับรองสิทธิของแม่ธรณี ตลอดจนพันธุกรรมและหน้าที่ของรัฐพหุชนชาติและสังคมที่เคารพสิทธิแม่ธรณี โดยกฎหมายฉบับนี้ ให้คำจำกัดความคำว่า “แม่ธรณี” (Mater Earth) ว่าหมายถึง ระบบพลวัตของสิ่งมีชีวิต (Living dynamic system) ที่มีรูปแบบจากหน่วยที่แบ่งแยกจากกันไม่ได้ของระบบสิ่งมีชีวิตทั้งหมดและสิ่งสร้างสรรค์ที่มีชีวิต ที่เกี่ยวพันกัน ที่พึ่งพาอาศัยกัน และที่เป็นองค์ประกอบกันซึ่งแบ่งปันสิ่งพื้นฐานด้วยกัน (มาตรา 3)

กฎหมายเกี่ยวกับสิทธิของแม่ธรณีเป็นกฎหมายที่บัญญัติเกี่ยวกับการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำด้วย โดยมีการกำหนดวัตถุประสงค์ หลักการ คำจำกัดความ คุณลักษณะและสิทธิของแม่ธรณี รวมไปถึงหน้าที่ของรัฐ หน้าที่ของสังคม หน้าที่ของประชาชนทั้งบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล โดยมีเป้าหมายที่จะให้เกิดความตระหนักถึงสิทธิของแม่ธรณี (Mother Earth) มาตรา 1 บัญญัติให้ความรับผิดชอบและหน้าที่ของรัฐและสังคม เพื่อรับประกันการเคารพในสิทธิแม่ธรณี โดยให้มีการผูกพันกันได้ตามหลักการภายใต้กฎหมายนี้ อันได้แก่ ความร่วมมือร่วมใจในกิจกรรมของมนุษย์ (Harmony) ผลประโยชน์ของสังคม (Collective good)

มาตรา 2 บัญญัติให้มีการรับประกันการฟื้นฟูแม่ธรณี (Guarantee of the regeneration of Mother Earth) การเคารพและการต่อสู้เพื่อสิทธิของแม่ธรณี (Respect and defense the rights of the Mother Earth) รวมถึงกำหนดว่าสิทธิแม่ธรณีเป็นสิทธิที่ไม่อาจเป็นทรัพย์สินหรือมรดกของบุคคลคนใดคนหนึ่งได้ (No commodification)

นอกจากนี้ กฎหมายฉบับนี้ยังได้บัญญัติถึงลักษณะทางกฎหมายของแม่ธรณี (Legal Character of Mother Earth) ไว้ในมาตรา 5 บัญญัติให้การใช้สิทธิของแม่ธรณีนั้น จะทำด้วยความรับผิดชอบอย่างเฉพาะเจาะจงและเป็นพิเศษในองค์ประกอบที่หลากหลาย โดยสิทธิดังกล่าวก่อตั้งขึ้นตามกฎหมายที่มีอยู่ในปัจจุบันแต่มิได้จำกัดไว้เฉพาะแต่สิทธิเท่าที่มีอยู่แล้วเท่านั้น ทั้งนี้ก็เพื่อปกป้องสิทธิของแม่ธรณี ให้เป็นสิทธิที่มุ่งถึงผลประโยชน์ของสาธารณะเป็นหลัก ส่วนการใช้สิทธิของแม่ธรณีนั้น บทบัญญัติในมาตรา 6

มาตรา 6 บัญญัติให้ชาวโบลิเวียที่เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนของการก่อตั้งขึ้นซึ่งแม่ธรณีสามารถใช้สิทธิตามกฎหมายที่มีอยู่ในทางที่ไปด้วยกันกับสิทธิของปัจเจกชนและสิทธิของสาธารณชน นอกจากนี้แล้วในมาตรา 7 บัญญัติถึงสิทธิของแม่ธรณี ดังนี้

- (1) สิทธิในชีวิต (The Right to Life)
- (2) สิทธิในความหลากหลายของชีวิต (The right to the diversity of life)

(3) สิทธิที่จะมีน้ำที่สะอาดใช้ (The right to water)

(4) สิทธิที่จะได้รับอากาศอันบริสุทธิ์ (The right to clean air)

(5) สิทธิในความสมดุล (The right to balance)

(6) สิทธิที่จะได้สถานะกลับคืน (The right to restoration) ภายในระยะเวลาและการกลับคืนอย่างมีประสิทธิภาพของระบบสิ่งมีชีวิตที่กระทบต่อกิจกรรมของมนุษย์ไม่ว่าโดยทางตรงหรือทางอ้อม

(7) สิทธิที่จะอาศัยโดยปราศจากมลภาวะ (The right to live free from pollution)

ทั้งนี้รัฐมีภาระผูกพัน (obligation) และสังคมมีหน้าที่ที่จะต้องเคารพและปฏิบัติตามสิทธิแม่ธรณีตามที่บัญญัติในมาตรา 7 อีกทั้งยังมีภาระผูกพันและหน้าที่ต้องปฏิบัติตามดังที่บัญญัติไว้ในมาตรา 8 ดังต่อไปนี้ด้วย

(1) เพื่อพัฒนานโยบายสาธารณะและระบบการดำเนินการของการป้องกันการเตือนภัยก่อน การคุ้มครอง และการเพิ่มความระมัดระวังเพื่อป้องกันการกระทำของมนุษย์

(2) เพื่อพัฒนารูปแบบสมดุลของสิ่งต่าง ๆ และรูปแบบของการบริโภคอันพึงได้รับของชาวโบลิเวีย เพื่อการอยู่ดีกินดี (Living-Well หรือ Bien Vivre)

(3) เพื่อพัฒนานโยบายในการคุ้มครองพระแม่ธรณีในระดับระหว่างประเทศและระดับนานาชาติจากการใช้ประโยชน์ที่มากเกินไปซึ่งองค์ประกอบของพระแม่ธรณี

(4) เพื่อพัฒนานโยบายที่จะเป็นการประกันถึงขอบเขตอำนาจทางพลังงานในระยะยาวบนแนวคิดของการประหยัดพลังงาน การเพิ่มประสิทธิภาพ และเป็นการใช้พลังงานสะอาดอย่างค่อยเป็นค่อยไป

(5) สร้างความต้องการในระดับระหว่างประเทศ ความตระหนักต่อภาระหน้าที่ในทางสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการทางการเงินและการถ่ายโอนซึ่งเทคโนโลยีที่มีความสะอาดและมีประสิทธิภาพและสอดคล้องต้องกันได้กับสิทธิของพระแม่ธรณีกับกลไกอื่น

(6) เพื่อสนับสนุนสันติภาพและเพื่อลดอาวุธนิวเคลียร์ อาวุธชีวภาพ อาวุธเคมี และอาวุธทำลายล้างสูง

(7) เพื่อสนับสนุนถึงความตระหนักและการต่อสู้เพื่อสิทธิของพระแม่ธรณีในระดับระหว่างประเทศ ระดับภูมิภาค และระดับทวีปของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

นอกจากสาธารณรัฐเอกวาดอร์ และรัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวียแล้ว สหรัฐอเมริกายังเป็นอีกประเทศหนึ่งที่มีกฎหมายเพื่อรับรองสิทธิธรรมชาติ (The Right Nature) แต่เป็นกฎหมายในระดับท้องถิ่นในรัฐแคลิฟอร์เนีย ซึ่งบัญญัติออกมาเพื่อรับรองสิทธิของระบบนิเวศและภูมิอากาศ

ของภูเขา Shasta ซึ่งเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของชาวพื้นเมืองเผ่าวินเนอร์แมนวินทู ที่ให้การเคารพ และยังเป็นแหล่งน้ำที่ตอบสนองความต้องการและความจำเป็นของหลายรัฐ

สหรัฐอเมริกา (United States of America)

สหรัฐอเมริกาคือประเทศขนาดใหญ่ที่มีประชากรอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก ประกอบด้วย 50 รัฐ มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่มีการกระจายอำนาจการปกครอง ดังนั้น นอกจากกฎหมายกลางของประเทศแล้วในแต่ละมลรัฐสามารถออกกฎหมายภายในของมลรัฐเองได้ตามบริบทของมลรัฐของตน แต่ทั้งนี้กฎหมายภายในดังกล่าวต้องไม่ขัดหรือแย้งกับกฎหมายของรัฐบาลกลาง ทั้งนี้จากการศึกษาพบว่าการคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติหรือสิทธิของแม่น้ำยังไม่มีความชัดเจนแต่มีกฎหมายภายในของหลายมลรัฐที่ให้การรับรองสิทธิธรรมชาติ

Tamaqua Borough เป็นเทศบาลแรกที่ยกเทศบัญญัติท้องถิ่นที่ให้การรับรองสิทธิธรรมชาติในปี ค.ศ. 2006 (พ.ศ. 2549) โดย Tamaqua Borough เป็นเทศบาลที่ตั้งอยู่ห่างจากรัฐเพนซิลวาเนีย (Pennsylvania) ประมาณ 100 ไมล์ มีประชากรอาศัยอยู่ประมาณ 7000 คน ชื่อ “Tamaqua” เป็นชื่อของชนเผ่าอินเดียนแดง เทศบาลแห่งนี้ประสบกับปัญหาคือ ปัญหามลพิษทางน้ำ และปัญหาหลุมฝังกลบขยะจำนวนมากที่ส่งกลิ่นเหม็น พื้นดินมีสารพิษเจือปนอยู่ สร้างความเสียหายให้แก่คุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นและทำลายระบบนิเวศธรรมชาติ จนเกิดการเรียกร้องของประชาชน ส่งผลให้เทศบาลดำเนินการเพื่อคุ้มครองพื้นที่ด้วยการตรากฎหมายคือ Sludge Ordinance, 2006 ซึ่งเป็นกฎหมายท้องถิ่นฉบับแรกที่ให้สิทธิแก่ธรรมชาติ ที่เกิดจากการยอมรับในสิทธิของระบบนิเวศสาระสำคัญของกฎหมายฉบับนี้นั้นเป็นการยืนยันถึงการมีสิทธิของธรรมชาติแม้จะไม่สามารถเรียกร้องสิทธิด้วยตนเองได้ เปรียบเทียบได้กับเด็กที่แม้จะไม่มีสิทธิทางกฎหมายที่สมบูรณ์แต่ก็ต้องให้การคุ้มครอง ธรรมชาติก็เช่นกันก็ต้องได้รับการคุ้มครอง (Proponents affirm that just as children don't have full legal rights but deserve to be protected, natural too needs to be protected) โดยผลของกฎหมายฉบับนี้ทำให้มีคดีฟ้องร้องศาลที่เรียกร้องสิทธิให้แก่ธรรมชาติจำนวนมาก (จุฬาพัฒน์ กิริติภูมิธรรม, 2562)

รัฐแคลิฟอร์เนีย (California) มีกฎหมายที่รับรองสิทธิของระบบนิเวศและภูมิอากาศของภูเขาแซสตา ซึ่งเป็นพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ของชนเผ่าวินเนอร์แมน วินทู อันเป็นหนึ่งในแหล่งน้ำที่ตอบสนองความจำเป็นของหลายมลรัฐ นอกจากนี้ในปัจจุบันมีชุมชนกว่าสามสิบแห่งในสหรัฐอเมริกามีกฎหมายสิทธิของธรรมชาติ

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า ในสหรัฐอเมริกาแม้ว่าจะไม่มีกฎหมายของรัฐบาลกลางที่ให้การรับรองสิทธิของธรรมชาติ แต่ในหลายมลรัฐได้มีการเรียกร้องจากประชาชนจนกระทั่งรัฐบาลท้องถิ่น

ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจนกระทั่งได้มีการออกกฎหมายภายในของตนให้การรับรองสิทธิธรรมชาติที่แตกต่างกันออกไปตามบริบทและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละมลรัฐ

กล่าวโดยสรุปแล้วเมื่อนำสิทธิต่าง ๆ ที่ปรากฏในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Draft Universal Declaration of The Rights of River) มาพิจารณาในกลุ่มประเทศที่ให้การรับรองสิทธิของธรรมชาติโดยทั่วไปซึ่งรวมถึงสิทธิของแม่น้ำด้วยนั้นพบว่า ทั้ง 3 ประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐเอกวาดอร์ รัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวีย และสหรัฐอเมริกา นั้นพบว่า มีการความคล้ายคลึงกันในการให้ความคุ้มครองโดยมีบทบัญญัติของกฎหมายกำหนดถึงการให้ความคุ้มครองสิทธิธรรมชาติโดยทั่วไปไว้ในกฎหมายของสาธารณรัฐเอกวาดอร์และสหรัฐอเมริกา มีเพียงกฎหมายของรัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวียที่ให้ความคุ้มครองสิทธิของแม่ธรณีไว้โดยเฉพาะในกฎหมายว่าด้วยสิทธิแม่ธรณี (Law of the Right of Mother Earth ,2010) โดยมีขอบเขตของสิทธิระบบนิเวศใน 3 ประเทศตามที่ปรากฏในตาราง ที่ 4.2

ตารางที่ 4.2 เปรียบเทียบขอบเขตของสิทธิระบบนิเวศธรรมชาติในต่างประเทศ

สิทธิของแม่น้ำที่ คุ้มครอง	เอกวาดอร์	โบลิเวีย	อเมริกา
1. สิทธิในการไหลของน้ำ ในแม่น้ำ	✓	✓	✗
2. สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ	✓	✓	✗
3. สิทธิที่จะปลอดมลภาวะ	✓	✓	✓
4. สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง	✓	✓	✓
5. สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารแก่ชั้นหินอุ้มน้ำที่ยั่งยืน	✗	✗	✗
6. สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง	✓	✓	✓
7. สิทธิที่จะมีสถานะทางกฎหมาย	✓	✗	✗

จากตารางที่ 4.2 ซึ่งเปรียบเทียบขอบเขตของสิทธิระบบนิเวศ 7 ประการที่นำมาจากหลักการในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Draft Universal Declaration of The Rights of River) ใน 3 ประเทศ ได้แก่ สาธารณรัฐเอกวาดอร์ รัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวีย และสหรัฐอเมริกานั้นพบว่า ทั้ง 3 ประเทศมีการให้ความคุ้มครองที่สอดคล้องตรงกัน ใน 3 สิทธิ กล่าวคือ สิทธิที่จะปลอดมลภาวะ สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง และสิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง และไม่ให้ความคุ้มครองสอดคล้องตรงกันสำหรับสิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารแก่ชั้นหินอุ้มน้ำที่ยั่งยืน ส่วนสิทธิในการไหลของแม่น้ำ สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศนั้น และพบว่ามี

ความแตกต่างคือเอกวาดอร์และ โบลิเวียมีการให้ความคุ้มครอง แต่อเมริกามีได้ให้ความคุ้มครอง สิทธินี้ ส่วนสิทธิที่จะมีสถานะทางกฎหมายนั้น มีเพียงเอกวาดอร์ประเทศเดียวที่คุ้มครองให้แม่น้ำมี สิทธิที่จะมีสถานะทางกฎหมายด้วยคำพิพากษาของศาล ส่วนโบลิเวียและอเมริกานั้นไม่ได้ให้ ความคุ้มครองแต่อย่างใด

2) การรับรองสิทธิของแม่น้ำ

นอกจากการรับรองสิทธิธรรมชาติ และสิทธิแม่ธรณีแล้ว ยังมีหลายประเทศที่ตระหนัก ถึงความสำคัญของแม่น้ำว่าส่วนหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความสำคัญเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ จึงมีหลาย ประเทศที่ตระหนักและให้ความสำคัญกับแม่น้ำจนมีการรับรองสิทธิของแม่น้ำให้มีสิทธิในการปกป้อง คุ้มครองตนเองมิให้มีการกระทำอันเป็นการละเมิดสิทธิ ซึ่งการวิจัยได้วิเคราะห์การรับรองสิทธิของ แม่น้ำใน 3 ประเทศ ได้แก่ ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ สาธารณรัฐอินเดียและ สาธารณรัฐโคลอมเบีย เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดรูปแบบการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในประเทศไทย ดังนี้

ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ (New Zealand)

ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ เป็นประเทศหนึ่งที่มีกฎหมายคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ โดยบัญญัติเป็นกฎหมาย คือ พระราชบัญญัติเพื่อการคุ้มครองและเรียกร้องของแม่น้ำวังกานุย (Te Awa Tupua (Whanganui River) Claims Settlement Act, 2017) โดยกฎหมายฉบับนี้กำหนดให้ แม่น้ำวังกานุยมีสภาพบุคคลตามกฎหมายที่มีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบตามกฎหมาย มีโครงสร้าง ประกอบไปด้วย สาระสำคัญ ดังนี้

(1) การรับรองสิทธิให้แก่แม่น้ำวังกานุย (Whanganui River) หรือที่เรียกว่า “เท อวา ตูปูอา” โดยรับรองว่า Whanganui River เป็นองค์รวมที่มีชีวิตอันไม่อาจแบ่งแยกได้มาตรา 14 อนุมาตรา (1) ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ได้กำหนดให้ Whanganui River “เป็นบุคคลตามกฎหมาย (Personhood) และมีสิทธิ อำนาจ หน้าที่ และความรับผิดชอบทั้งหมดแบบบุคคลตามกฎหมาย” และ ในอนุมาตรา (2) ให้ (Legal Representative) หรือ เทปู ตูปูอา เป็นผู้บังคับใช้สิทธิหรือกระทำการ ตามสิทธิ อำนาจ และหน้าที่แทนหรือในนามของแม่น้ำวังกานุย ตลอดจนเป็นผู้รับผิดชอบในการรับผิดชอบ/ พันธกรณีต่าง ๆ แทนหรือในนามของแม่น้ำวังกานุยตามขอบเขตที่บัญญัติไว้ในส่วนที่ 2 ของ พระราชบัญญัตินี้

(2) เพื่อให้เกิดการบังคับใช้สิทธิของธรรมชาติ พระราชบัญญัตินี้ได้นำเสนอ กรอบกฎหมาย (Legal Framework) เพื่อทำหน้าที่สนับสนุนแม่น้ำวังกานุย

(3) แต่งตั้งผู้ใช้สิทธิแทนแม่น้ำ (Legal Representative) หรือที่เรียกว่า “เทปู ตูปูอา (Te Pou Tupua)” หมายถึง มนุษย์ที่เป็นตัวแทนของแม่น้ำ เป็นองค์กรที่มีอำนาจหน้าที่ในการพิทักษ์ รักษาและทำการแทนดังเช่นนิติบุคคลอื่น ๆ องค์กรที่ตั้งขึ้นมานี้จะทำหน้าที่ในการกระทำการและ

เป็นกระบอกเสียงในนามของแม่น้ำวังกานุย ตลอดจนทำหน้าที่ในการพัฒนากลไกที่เหมาะสม สำหรับการเข้าไปดำเนินการและรายงานซึ่งผลประโยชน์ของแม่น้ำวังกานุย และดำเนินการร่วมกับ ตัวแทนหรือองค์กรใด ๆ หรือตัดสินใจ สำหรับบุคคลที่จะเป็นตัวแทนในสำนักงานขององค์กรที่ตั้ง ขึ้นมานี้ ตามกฎหมายข้อย่อยที่ (2) (3) และ (4) และ ข้อ 20 (3) (4) กำหนดให้ประกอบด้วยบุคคล 2 คน ที่มาจากการแต่งตั้งโดยชนเผ่าเมารี 1 คน และแต่งตั้งโดยรัฐบาลตามคำแนะนำของคณะรัฐมนตรี 1 คน

(4) จัดตั้งคณะที่ปรึกษา (Te Karewao หรือ Advisory group) เพื่อคอยสนับสนุน เทปู ตูปูอา อันประกอบด้วย บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งโดยผู้รักษาผลประโยชน์ (trustees) จำนวน 1 คน และ บุคคลที่ได้รับการแต่งตั้งโดยชาวเมารีที่มีประโยชน์ร่วมในการเรียกร้องสิทธิของแม่น้ำวังกานุย (ที่มีความหมายยิ่งไปกว่าชนเผ่าเมารี (Whanganui Iwi) จำนวน 1 คน และบุคคลที่ได้รับการแต่งตั้ง โดยเจ้าหน้าที่แห่งท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องจำนวน 1 คน เพื่อทำหน้าที่ให้คำแนะนำและสนับสนุน สำนักงานในการดำเนินการตามหน้าที่ (ข้อ 27(1)) และกฎหมายฉบับนี้ยังได้กำหนดให้มี “กลุ่มยุทธศาสตร์” (Te Kopuka na Te Awa Tupua) ตามข้อ 29 เพื่อการยุทธศาสตร์การเรียกร้องของ แม่น้ำวังกานุย โดยให้ประกอบด้วยบุคคลและองค์กรที่เป็นตัวแทนที่มีผลประโยชน์ร่วมในแม่น้ำ วังกานุย รวมถึงชาวเผ่าเมารี เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานราชการ ผู้ใช้ประโยชน์ทางพาณิชย์ และทางสันตนาการและกลุ่มด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์พื้นฐานคือพัฒนาและอนุมัติ ยุทธศาสตร์ที่มีความจำเป็น (Te Heke Ngahuru) และมีหน้าที่อื่น ๆ ได้แก่ ตรวจสอบและปฏิบัติการ ซึ่งยุทธศาสตร์ที่จำเป็นนั้น ทบทวนยุทธศาสตร์ที่จำเป็น จัดให้มีสภาเพื่อการอภิปรายเรื่องที่เกี่ยวข้อง กับสุขภาพ (health) ความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) ของแม่น้ำวังกานุย ทำหน้าที่ต่าง ๆ ที่อาจได้รับ มอบหมายโดยดำเนินการผ่านทางเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น และกระทำการใด ๆ ที่กลุ่มพิจารณาแล้วเห็นว่า เหมาะสมแก่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป็นการแสดงออกตามหน้าที่ (ข้อ 30)

(5) แต่งตั้งคณะทำงานด้านยุทธศาสตร์ (Collaborative Strategy Group) ที่ใช้ชื่อว่า เท โคปุกะ (Te Kōpuka) โดยมีหน้าที่จัดทำและรักษาเอกสารเชิงยุทธศาสตร์ ชื่อ เท เฮเคงาฮูรู (Te Heke Ngahuru) ให้กับแม่น้ำวังกานุย โดยมีสมาชิกกลุ่มยุทธศาสตร์จำนวนไม่เกิน 17 คน ซึ่งแต่งตั้งจาก ผู้รักษาผลประโยชน์ (trustees) 1 คน ชนเผ่าเมารี (iwi) ซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมใน แม่น้ำฯ จำนวนไม่เกิน 5 คน เจ้าหน้าที่ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง (local authorities) ไม่เกิน 4 คน ประธาน ด้านการอนุรักษ์ (Director-General of Conservation) จำนวน 1 คน สภาเกี่ยวกับปลาและเกมแห่ง นิวซีแลนด์ (New Zealand Fish and Game Council) หรือตัวแทนจำนวน 1 คน กลุ่มพลังงานหรือ ตัวแทน จำนวน 1 คน บุคคลจากด้านสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ผลประโยชน์จำนวน 1 คน บุคคล จากด้านการท่องเที่ยวจำนวน 1 คน บุคคลจากด้านนันทนาการจำนวน 1 คน และบุคคลจากฝ่าย อุตสาหกรรมขั้นต้น จำนวน 1 คน

(6) กลุ่มผู้ประสานงานการทำประมง” (Fisheries Co-ordination Group) ประกอบด้วยตัวแทนจากชาวเผ่าเมารีที่มีส่วนได้เสียในแม่น้ำวังกานุย รัฐมนตรีอุตสาหกรรมขั้นต้น กรมการอนุรักษ์ สภาการจับปลาและเกมแห่งนิวซีแลนด์ และ สภากฎมิกากังกานุย (Manawatu)

นอกจากมีองค์กร และกลุ่มบุคคลเพื่อทำหน้าที่แทนแล้วกฎหมายฉบับนี้ยังได้บัญญัติถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวเผ่าเมารีและแม่น้ำวังกานุย ไว้ว่ารัฐบาลยอมรับว่าชาวเผ่าเมารีนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน ในลักษณะไม่อาจแยกจากกันได้กับแม่น้ำวังกานุยในด้านต่าง ๆ และ ยังยอมรับว่าความสัมพันธ์ของชาวเมารีและแม่น้ำวังกานุยนั้นเป็นศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดมา ยาวนานของชาวเมารี ดังนั้นแม่น้ำวังกานุยจึงอยู่บนพื้นฐานของวิถีทางปฏิบัติแห่งชาวเมารี

จากบทบัญญัติในพระราชบัญญัติเพื่อการคุ้มครองและเรียกร้องของแม่น้ำวังกานุย (Te Awa Tupua (Whanganui River) Claims Settlement Act, 2017) ที่กล่าวมานั้นเห็นได้ว่าราชอาณาจักรนิวซีแลนด์มีกฎหมายคุ้มครองแม่น้ำโดยเฉพาะ ในกฎหมายฉบับนี้มีการกล่าวถึงสิทธิของแม่น้ำวังกานุยไว้แม้จะไม่ได้กำหนดว่าแม่น้ำมีสิทธิอะไรบ้างแต่บทบัญญัติดังกล่าวกำหนดให้ทุกคนเคารพในสิทธิของแม่น้ำซึ่งเป็นสิทธิธรรมชาติตามหลักสากลและสิทธิของชนเผ่าเมารีที่เป็นชุมชนที่อยู่กับแม่น้ำสายนี้ด้วยจิตวิญญาณ กำหนดหน้าที่ของรัฐที่มีต่อแม่น้ำและชุมชนนี้ เพื่อให้แม่น้ำมีสิทธิในตัวเองได้ กฎหมายฉบับนี้จึงรับรองสถานะของแม่น้ำให้มีสถานะเช่นเดียวกับบุคคลที่มีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ตามกฎหมายของประเทศ โดยการตั้งองค์กรมาเป็นผู้พิทักษ์เพื่อเป็นตัวแทนในการป้องกันผลประโยชน์ของแม่น้ำวังกานุย ในองค์กรประกอบด้วย ตัวแทนจากผู้นำในแม่น้ำ ตัวแทนภาครัฐส่วนกลาง และภาครัฐส่วนท้องถิ่น ผู้แทนองค์กรคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและ ตัวแทนภาคธุรกิจเอกชน เป็นหน่วยงานร่วมกัน จึงจะเห็นได้ว่าองค์กรนี้ทำหน้าที่ปกป้องรักษาแม่น้ำวังกานุย ด้วยการมีสิทธิฟ้องร้องผู้ที่กระทำความผิดเป็นการละเมิดต่อสิทธิแม่น้ำก่อให้เกิดความเสียหายต่อแม่น้ำ แต่ไม่ให้สิทธิของประชาชนทั่วไปในการเรียกร้องสิทธินี้ อย่างเช่นในสาธารณรัฐเอกวาดอร์ โบลิเวียและอเมริกา ซึ่งกฎหมายของนิวซีแลนด์นี้ ซึ่งกฎหมายนี้มีความพิเศษที่มีการแต่งตั้งผู้รับผิดชอบดูแลแม่น้ำอย่างบูรณาการร่วมกับทุกภาคส่วน

สาธารณรัฐอินเดีย (Republic of India)

สาธารณรัฐอินเดีย มีแม่น้ำที่สำคัญหลายสาย ที่มีขนาดใหญ่และมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชาชน อีกทั้งแม่น้ำบางสายยังถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของชาวอินเดีย เช่น แม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนา แต่ในปัจจุบันกลับปรากฏว่า แม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนาต้องเผชิญกับมลพิษปนเปื้อนจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือทำน้ำที่มีการเผาผลาญจนตกอยู่ในสภาพสกปรกขุ่นข้น ซึ่งกฎหมายว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของอินเดียก็ไม่ได้มีการบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพนัก จนกระทั่งรัฐอุตตราขันธ์ได้สร้างกฎเกณฑ์ขึ้น โดยคำนึงถึง

ข้อเท็จจริงที่ว่า แม่น้ำคงคาและยมนาได้มีความสูญเสียความดำรงอยู่อย่างมาก สถานการณ์เช่นนี้จำเป็นต้องมีมาตรการอันพิเศษในการสงวนและอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นสิ่งสักการบูชาของชาวฮินดู โดยแม่น้ำดังกล่าวเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพนับถือที่ชาวฮินดูต่างมีจิตวิญญาณที่เชื่อมโยงกับแม่น้ำทั้งสอง โดยแม่น้ำทั้งสองเป็นสิ่งสนับสนุนและช่วยเหลือซึ่งชีวิต ทรัพยากรธรรมชาติและสุขภาพและการอยู่ดีมีสุขของทั้งชุมชน แม่น้ำย่อมจึงมีลมหายใจ มีชีวิตและเป็นความยั่งยืนของชุมชนแยกต่างหากจากภูเขาและทะเล ทำให้ศาลแห่งรัฐอุตตราขันธ์ (The Uttarakhand High Court (UHC)) ได้มีคำพิพากษาเมื่อวันที่ 20 มีนาคม 2560 ว่า แม่น้ำคงคาและยมนา รวมถึงแม่น้ำสาขา ลำธาร และกระแสแห่งน้ำตามธรรมชาติที่ไหลต่อเนื่องหรือที่เป็นระยะ ๆ ของแม่น้ำดังกล่าวมีสถานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคล โดยให้มีสภาพบุคคลตามกฎหมายที่มีสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบเท่าเทียมกับบุคคลทั่วไปในการสงวนและอนุรักษ์แม่น้ำทั้งสองสายนี้

คำพิพากษาดังกล่าวนั้นถือเป็นการรับรองสิทธิของแม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนา โดยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนาตามคำพิพากษาของศาลซึ่งได้มีการอ้างถึงกรณีของแม่น้ำวังกานูย ในประเทศนิวซีแลนด์ก็ตาม แต่ปรัชญาและแนวคิดในการให้ความคุ้มครองนั้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากจิตวิญญาณและความเชื่อทางศาสนาของชาวฮินดูที่เห็นว่าแม่น้ำทั้งสองสายนั้นเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งศาลยังตัดสินโดยคำนึงถึงข้อเท็จจริงที่แม่น้ำทั้งสองสายนั้นเกิดความสูญเสียความดำรงอยู่ จึงจำเป็นต้องมีมาตรการในการสงวนและอนุรักษ์แม่น้ำซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของชาวฮินดูที่อาศัยอยู่ในอินเดีย

เมื่อแม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนามีสถานะความเป็นนิติบุคคลที่มีสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบแล้ว จึงต้องมีผู้มีอำนาจในการจัดการแทนนิติบุคคล ซึ่งในคำพิพากษาดังกล่าวได้กำหนดให้มีบุคคลที่มีอำนาจ ได้แก่ ผู้อำนวยการของนามามิ แกงก์ เลขานุการและ อัยการรัฐอุตตราขันธ์ เป็นบุคคลที่มีอำนาจทำการแทนนิติบุคคล อีกทั้งในคำพิพากษายังได้กำหนดหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการคุ้มครองแม่น้ำคงคาและแม่น้ำยมนาไว้ ดังนี้

(1) แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมนาและทรัพย์สินของแม่น้ำนั้นถือสิทธิได้เทียบเคียงกับสิทธิของบุคคล

(2) แม่น้ำคงคาและยมนาเป็นเหมือนผู้เยาว์ ไร้ความสามารถในการถือครองหรือใช้สอยทรัพย์สิน จำเป็นต้องอยู่ภายใต้การดูแลของผู้จัดการและหรือผู้พิทักษ์ที่อัยการเป็นผู้แต่งตั้ง ซึ่งผู้ดูแลและมีความรับผิดชอบที่จะต้องทำให้แน่ใจว่าจะไม่ใช้แม่น้ำในทางที่ผิด ใช้อย่างผิด ๆ หรือไม่เหมาะสมสำหรับการใช้เพื่อประโยชน์ส่วนบุคคล

(3) ศาลจะเป็นผู้ตัดสินผู้ที่จะเป็นผู้จัดการแม่น้ำ หัวหน้าเลขานุการอตุการเป็นผู้ปกครองของแม่น้ำยมนาและคงคา

- (4) การฟ้องผู้ที่ก่อให้เกิดมลภาวะในนามของแม่น้ำให้ทำโดยอัยการ
- (5) อนุญาตให้มีกองทุนสำหรับจัดการสวัสดิการสามารถให้ผู้พิทักษ์ใช้ได้และใช้เพื่อผลประโยชน์ของแม่น้ำเท่านั้น
- (6) ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการแม่น้ำคงคาขึ้นภายใน 8 สัปดาห์นับแต่มีคำพิพากษา
- (7) การทำเหมืองในแม่น้ำคงคาและพื้นที่ราบที่น้ำท่วมถึงต้องถูกยกเลิกทันที โดยให้เจ้าพนักงานท้องถิ่นดำเนินงานให้เป็นไปตามคำพิพากษา

เนื่องจากสาธารณรัฐอินเดียเป็นประเทศที่ใช้กฎหมายในระบบคอมมอนลอว์ (Common Law) จึงได้มีคำพิพากษาของศาลรัฐอุตตราขัณฑ์ (The Uttarakhand High Court (UHC)) ดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการยอมรับและให้การรับรองสิทธิของแม่น้ำ แม้จะเป็นคำพิพากษาที่ผูกพันแม่น้ำเพียงสองสายคือ แม่น้ำคงคาและยมนาที่ตาม โดยการรับรองสิทธิได้กำหนดให้แม่น้ำทั้งสองสายมีสภาพบุคคล โดยเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายที่มีสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบ เช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาและนิติบุคคลอื่น ๆ นอกจากนี้ยังกำหนดหลักเกณฑ์สำคัญ ๆ ในการให้การคุ้มครองแม่น้ำทั้งสองสาย อันสะท้อนให้เห็นถึงการยอมรับในความสำคัญของแม่น้ำ และยอมรับในแนวคิดการคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติ แม้ต่อมามีคำพิพากษาของศาลฎีกากลับคำวินิจฉัยของศาลรัฐอุตตราขัณฑ์ (The Uttarakhand High Court (UHC)) โดยศาลฎีกามีคำพิพากษาเป็นที่สุดท้ายว่าแม่น้ำทั้งสองสายไม่อาจมีสถานะเป็นบุคคลที่มีชีวิตได้ โดยศาลฎีกาเห็นพ้องกับข้อท้วงติงจากรัฐอุตตราขัณฑ์ซึ่งเป็นจุดค้นกำเนิดของแม่น้ำคงคาว่า หากแม่น้ำทั้งสองสายมีสถานะเป็นมนุษย์แล้ว จะเกิดความสับสนอย่างยิ่งในการบังคับใช้กฎหมาย ถึงขั้นที่อาจมีผู้ฟ้องร้องเอาโทษกับแม่น้ำได้ในกรณีที่เกิดอุทกภัยหรือมีผู้จมน้ำเสียชีวิต ดังนั้นจะเห็นได้ว่าศาลฎีกาไม่ได้ปฏิเสธสิทธิของธรรมชาติเพียงแต่แม่น้ำไม่สามารถที่จะเป็นบุคคลที่มีชีวิตที่อาจจะถูกทำร้ายอย่างเช่นบุคคลที่จะถูกทำร้ายได้ และหากเกิดมีน้ำท่วมสูงแล้วมีบุคคลเสียชีวิต (ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นประจำ) หากเป็นเช่นนี้ ทายาทของผู้เสียหายก็อาจจะเข้ามาดำเนินคดีเรียกค่าสินไหมทดแทนจากแม่น้ำได้ อีกทั้งยังมีปัญหาในเรื่องเขตอำนาจศาลที่เกิดจากคำวินิจฉัยของศาลสูงอุตตราขัณฑ์ (The Uttarakhand High Court (UHC)) เนื่องจากกลุ่มแม่น้ำมีเนื้อที่คาบเกี่ยวหลายรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐอุตตราขัณฑ์โต้แย้งว่าศาลสูงไม่มีอำนาจในการออกคำสั่งให้เจ้าหน้าที่รัฐอื่น ๆ ดำเนินการตามคำพิพากษาหากกลุ่มแม่น้ำเป็นนิติบุคคลที่กินเนื้อที่ในหลายรัฐ เช่นนี้ศาลในรัฐอื่น ๆ ย่อมมีเขตอำนาจศาลในการพิจารณาดีเกี่ยวกับแม่น้ำหรือไม่ ดังนั้นศาลฎีกาจึงได้ยกคำพิพากษาของศาลแห่งรัฐอุตตราขัณฑ์ (The Uttarakhand High Court (UHC)) ไม่ให้สถานะของแม่น้ำเป็นบุคคลอย่างเช่นบุคคลธรรมดา

อย่างไรก็ตามในปี ค.ศ. 2016 อินเดียได้มีการยกพระราชบัญญัติสิทธิของแม่น้ำคงคาแห่งชาติ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่ารัฐบาลอินเดียได้ตระหนักว่าแม่น้ำคงคาซึ่งเป็นแกนของอารยธรรม และเป็นเอกลักษณ์ที่แสดงถึงความเป็นชาติของอินเดีย ดังนั้นจึงควรให้การปกป้องคุ้มครอง และอนุรักษ์ตามที่ศาลแห่งรัฐอุตตราขัณฑ์ (The Uttarakhand High Court (UHC)) ได้มีคำพิพากษา และยังคงแสดงให้เห็นถึงการยอมรับแนวคิดแบบ Eco-Centric ที่ให้ความสำคัญกับระบบนิเวศธรรมชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแม่น้ำ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชาวฮินดูให้ความเคารพว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยิ่งไปกว่าการเป็นทรัพยากรธรรมชาติเพื่อใช้ประโยชน์เท่านั้น จากการยอมรับในแนวคิดนี้เองทำให้แม่น้ำคงคา ซึ่งเป็นแม่น้ำสายหลักที่เป็นชีวิตของชาวอินเดียทุกคน มีคุณภาพ "ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง" โดย BD Joshi (บีดี โจชิ) นักวิทยาศาสตร์จากสถาบัน Gurukul Kangri University ของอินเดีย ออกมาเปิดเผยข้อมูลหลังไปเก็บเอาตัวอย่างน้ำในแม่น้ำคงคา จากเมือง Rishikesh และ Haridwar มาตรวจสอบความสะอาด และพบว่า น้ำในแม่น้ำคงคา สามารถ "จิบได้"(Thai Quote, 2563, ออนไลน์) ตามพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งส่วนหนึ่งมาจากการเคารพในสิทธิของแม่น้ำด้วยการหยุดปล่อยน้ำทิ้งจากอุตสาหกรรม โรงเรือนที่พักอาศัย จนทำให้แม่น้ำดังกล่าวกลับมา มีความบริสุทธิ์มากขึ้นอีกครั้ง ซึ่งที่มนักวิจัยยังระบุด้วยว่า น้ำในแม่น้ำคงคา ไม่เคยสะอาดแบบนี้มาก่อน ซึ่งเห็นได้ชัดว่าสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของผู้คนที่เคารพในสิทธิของแม่น้ำและยอมรับในแนวคิด Eco-centric และคำพิพากษาของศาลรัฐอุตตราขัณฑ์มากขึ้น

สาธารณรัฐโคลอมเบีย (Republic of Colombia)

สาธารณรัฐโคลอมเบีย เป็นประเทศในทวีปอเมริกาใต้ มีแม่น้ำสำคัญ คือ แม่น้ำอะตราโต (Atrato) ซึ่งเป็นแม่น้ำที่รับน้ำจากแม่น้ำอื่น ๆ กว่า 15 สาย ซึ่งเป็นประเทศหนึ่งที่มีให้การยอมรับและรับรองสิทธิของแม่น้ำ โดยมีได้มีการบัญญัติเป็นกฎหมาย แต่เป็นการรับรองโดยคำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีความเห็นว่า แม่น้ำนั้นเป็นความเชื่อมโยงที่ไม่อาจแยกจากกันได้ในพื้นที่จังหวัดโชโค (Choco) ดังนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะต้องปกป้องรักษาแม่น้ำ ด้วยการคุ้มครอง สงวนดูแลรักษาในกรณีพิเศษคือการฟื้นฟูแม่น้ำ โดยคำพิพากษากำหนดให้รัฐบาลจะปฏิเสธไม่ได้ที่จะดำเนินการและบังคับให้แม่น้ำต้องสะอาด ซึ่งนับว่าเป็นครั้งแรกของศาลรัฐธรรมนูญที่ยอมรับกรอบแห่งสิทธิ ที่เรียกว่า "สิทธิแห่งวัฒนธรรมทางชีวภาพ (Bio-cultural rights) โดยถือได้ว่าคำพิพากษาดังกล่าวเป็นนโยบายสาธารณะแห่งอนาคตตามแนวคิด Eco-centric สำหรับสิทธิมนุษยชน

คำพิพากษาของศาลมีคำสั่งให้เจ้าหน้าที่รัฐผู้ถูกกล่าวหา มีความรับผิดชอบต่อการฝ่าฝืนสิทธิขั้นพื้นฐานของสิ่งมีชีวิต สุขภาพ น้ำ ความปลอดภัยของอาหาร สภาพแวดล้อมที่มีสุขภาพดี วัฒนธรรมและดินแดนแห่งชุมชนพื้นเมือง โดยชี้ให้เห็นว่าแม่น้ำอะตราโต (Atrato) มีสิทธิแห่งการคุ้มครอง การอนุรักษ์ การบำรุงรักษา และการฟื้นฟู สิทธิธรรมชาติที่ศาลตัดสินว่าต้องทำให้แยก

ออกไปจากระบบกฎหมาย นอกจากนี้ตอนหนึ่งในคำพิพากษาได้กล่าวไว้ว่า “ประชากรมนุษย์ที่พึ่งพิงโลกธรรมชาติและไม่ใช่ว่าสิ่งตรงข้ามกัน พวกเขาต้องรับเอาผลกระทบของการกระทำและการละเลยด้วยธรรมชาติ เป็นคำถามของการทำความเข้าใจในความเป็นจริงทางสังคมและการเมืองใหม่ ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อให้บรรลุซึ่งการเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดังที่ได้เกิดขึ้นมาก่อนนี้ซึ่งสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง บัดนี้เป็นเวลาเริ่มต้นซึ่งก้าวแรกที่จะคุ้มครองโลกอย่างมีประสิทธิภาพรวมถึงทรัพยากรในโลกก่อนที่จะเข้าไป..”

จากคำพิพากษาแสดงให้เห็นว่า ศาลรัฐธรรมนูญแห่งโคลอมเบีย พิจารณาว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งเพื่อรับรองสิทธิของสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกันกับความจำเป็นต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตที่มีสายพันธุ์ที่มีหลากหลายซึ่งอาศัยอยู่ในดาวเคราะห์อันเป็นที่อยู่อาศัยแห่งนี้ คำพิพากษากล่าวว่า “เพียงแต่การมีทัศนคติด้วยความเคารพและยอมรับนับถือต่อธรรมชาติและตามที่เป็นอยู่ที่มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติในลักษณะที่เป็นธรรมและเสมอภาค ปล่อยให้ซึ่งประโยชน์ต่าง ๆ และแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์และที่มีประสิทธิภาพ”

สืบเนื่องจากคำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้ส่งผลให้องค์กรที่ชื่อว่าดีกน่า (Tierra Digna Organization) มีการเรียกร้องให้จัดตั้งคณะกรรมการพิทักษ์ (create a commission of guardian) เพื่อให้รัฐทำการคุ้มครองและฟื้นฟูแม่น้ำ โดยมีองค์กรที่ทำหน้าที่ให้คำแนะนำแก่คณะกรรมการชุดนี้ 2 จำนวน 2 องค์กร คือ สถาบัน ฮัมโบลด์ท์ (Humboldt Institute) และ องค์กรกองทุนสัตว์ป่าโลกสากล (World Wild Fund for Nature – WWF) การเรียกร้องที่เกิดขึ้นนี้แสดงให้เห็นว่าประชาชนในประเทศโคลอมเบียได้ตระหนักและให้ความสำคัญกับปัญหาความเสื่อมโทรมของแม่น้ำ เนื่องมาจากประชาชนในจังหวัด โชโก (Choco) จำนวนมากจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยแม่น้ำอะตราโตในการดำรงชีวิต ดังนั้น คำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญจึงเป็นการเน้นย้ำให้เห็นถึงความสำคัญในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งเป็นก้าวแรกที่จะนำไปสู่นโยบายสาธารณะในอนาคตเพื่อคุ้มครองตามหลัก Eco-centric

สรุปจากคำตัดสินของศาลที่รับรองสิทธิของแม่น้ำในสาธารณรัฐ โคลอมเบียและสาธารณรัฐอินเดียตามแนวความคิดเรื่องสิทธิของธรรมชาติของสาธารณรัฐอินเดียและสาธารณรัฐโคลอมเบียแตกต่างกับสาธารณรัฐเอกวาดอร์ รัฐพหุชนชาติแห่งโบลิเวีย ราชาอาณาจักรนิวซีแลนด์ และสหรัฐอเมริกา กล่าวคือ สาธารณรัฐ โคลอมเบียและอินเดีย ไม่ได้รับรองสิทธิของธรรมชาติไว้ในรัฐธรรมนูญ กฎหมายทั่วไป หรือกฎหมายลำดับรองที่ด้วยเรื่องธรรมชาติ มีเพียงศาลใน โคลอมเบียและอินเดียเท่านั้นที่ให้สิทธิสถานะความเป็นบุคคลแก่แม่น้ำอะตราโต คงคา และแม่น้ำยมนา ทำให้แม่น้ำได้รับการยอมรับในการรับรองสิทธิ ซึ่งกรณีของชาวโคลอมเบียและอินเดียได้อธิบายให้ทราบถึงวิธีการที่สิทธิของธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในหลายพื้นที่ในโลก ได้รับการสร้างขึ้นผ่าน

กระบวนการทางศาลได้แม้ในประเทศที่ขาดความชัดเจนในเรื่องการรับรองสิทธิของธรรมชาติ คำตัดสินของศาลแสดงให้เห็นถึงการที่ศาลได้ตีความการมีอยู่ของกระบวนการเตรียมการทางรัฐธรรมนูญอย่างมีเทคนิคและกฎหมายอื่นซึ่งไม่ได้มีความชัดเจนได้มารับรองสิทธิของธรรมชาติ เพื่อที่จะพิสูจน์คำพิพากษา ซึ่งคำพิพากษานั้นกล่าวว่าธรรมชาติทำให้เกิดระบบนิเวศเช่น แม่น้ำในฐานะมนุษย์ผู้มีสิทธิ และคดีนี้ยังแสดงให้เห็นถึงการที่สิทธิทางธรรมชาติได้ถูกรวมเข้าไปอยู่กับโครงสร้างการปกครองที่ถูกออกแบบมาให้ใช้แนวคิด Eco-centric แก้ปัญหาการพัฒนาอย่างมั่นคงต่อต้านกับอุตสาหกรรมที่คงอยู่ยาวนาน

เมื่อนำขอบเขตของสิทธิของแม่น้ำตามร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Draft Universal Declaration of The Rights of River) มาพิจารณาจากพระราชบัญญัติแม่น้ำวังกานูยราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ และร่างพระราชบัญญัติสิทธิของแม่น้ำคงคาแห่งชาติ (Draft National Ganga River Rights Act of 2016) ประเทศอินเดียและคำพิพากษาของศาลในประเทศนิวซีแลนด์ อินเดีย และ โคลัมเบียที่กล่าวมานั้นจะพบว่ามีความคล้ายคลึงกันที่มีการรับรองสิทธิของแม่น้ำไว้ โดยคำพิพากษาของศาลว่าให้แม่น้ำมีสถานะเป็นนิติบุคคลมีสิทธิหน้าที่เหมือนบุคคล และมีข้อแตกต่างคือมีเพียงนิวซีแลนด์ประเทศเดียวที่ได้มีการตรากฎหมายคุ้มครองแม่น้ำโดยเฉพาะ ได้แก่ ซึ่งมีข้อสังเกตว่ากฎหมายฉบับนี้เป็นกฎหมายที่มีได้ให้การรับรองแม่น้ำทุกสายหากแต่ให้การรับรองเฉพาะสาย คือแม่น้ำวังกานูยเท่านั้น แต่ก็นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการยอมรับสิทธิของแม่น้ำและมีกฎหมายเฉพาะเพื่อให้การรับรองและคุ้มครองสิทธิ โดยมีขอบเขตการรับรองสิทธิของแม่น้ำใน 3 ประเทศดังกล่าวมาดังปรากฏในตารางที่ 4.3

ตารางที่ 4.3 เปรียบเทียบขอบเขตของสิทธิของแม่น้ำในต่างประเทศ

สิทธิของแม่น้ำที่ คุ้มครอง	นิวซีแลนด์	อินเดีย	โคลัมเบีย
1. สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำ	✓	✓	✗
2. สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ	✓	✗	✗
3. สิทธิที่จะปลอดมลภาวะ	✓	✓	✓
4. สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง	✓	✗	✓
5. สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารแก่ชั้นหินอุ้มน้ำที่ยั่งยืน	✓	✗	✗
6. สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง	✓	✓	✓
7. สิทธิที่จะมีสถานะทางกฎหมาย	✓	✓	✓

จากตารางที่ 4.3 พบว่าขอบเขตของสิทธิของแม่น้ำที่ได้จากกฎหมายและคำพิพากษาใน 3 ประเทศ ได้แก่ ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ สาธารณรัฐอินเดียอินเดีย และสาธารณรัฐโคลอมเบีย นั้นทั้ง 3 ประเทศมีการให้ความสำคัญคุ้มครองที่สอดคล้องตรงกันในสิทธิ คือ สิทธิที่แม่น้ำจะปลดปล่อยมลภาวะเป็นพิษ สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง และสิทธิที่จะมีสถานะทางกฎหมาย โดยสิทธิที่จะมีการรับรองสถานะทางกฎหมายมีทั้งการรับรองด้วยกฎหมายภายในประเทศและด้วยคำพิพากษาของศาล ทั้งสามประเทศมีแนวคิดในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและมีการตราเป็นกฎหมายรับรองอย่างชัดเจนในราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ และรับรองด้วยคำพิพากษาของศาลในกลุ่มประเทศที่มีระบบกฎหมายแบบคอมมอนลอว์ (Common law) อย่างเช่น สาธารณรัฐโคลอมเบีย และสาธารณรัฐอินเดีย แม้อินเดียจะมีคำพิพากษาของศาลฎีกายกคำพิพากษาของศาลรัฐอุตรราชันท์ไปแล้วแต่ก็ถือเป็นการแสดงให้เห็นถึงแนวคิดในการคุ้มครองแม่น้ำด้วยการยอมรับสิทธินี้ ส่วนสิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารแก่ชั้นหินอุ้มน้ำที่ยังยืน พบว่ามีความแตกต่างกันคือ มีเพียงราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ ที่ให้การรับรองสิทธิของแม่น้ำทั้งหมดซึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติแม้จะไม่ได้มีการเขียนไว้ในพระราชบัญญัติเพื่อการคุ้มครองและเรียกชื่อของแม่น้ำวังกานุย (Te Awa Tupua (Whanganui River) Claims Settlement Act, 2017) โดยตรง แต่ในบทบัญญัติดังกล่าวนี้ได้ให้การรับรองสิทธิของแม่น้ำวังกานุยให้มีสถานะเทียบเท่ากับมนุษย์ และจัดตั้งองค์กรดูแลพิทักษ์สิทธิของแม่น้ำด้วยการมีสิทธิเรียกร้องค่าเสียหายตามกฎหมายอื่นที่มีอยู่แล้วรวมทั้งให้มีสิทธิตามธรรมชาติที่เป็นสากลทั่วไปอยู่แล้ว แต่ในประเทศอินเดีย และโคลอมเบีย ยังไม่มีกำหนดอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมตามกฎหมายมีเพียงคำพิพากษาที่กำหนดสถานะของแม่น้ำเพื่อให้มีผู้ดูแลปกป้องคุ้มครองไม่ให้แม่น้ำถูกทำลายและใช้สิทธิเรียกร้องแทนแม่น้ำ

ดังนั้นเมื่อพิจารณาจากกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายต่างประเทศด้วยการนำร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิแม่น้ำ มาเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาขอบเขตของสิทธิของแม่น้ำที่ควรมีแล้วพบว่ามีความคล้ายคลึงกันดังตารางการเปรียบเทียบสิทธิของแม่น้ำที่มีการคุ้มครองสิทธิในกฎหมายระหว่างกับต่างประเทศตารางที่ 4.4

ตารางที่ 4.4 การเปรียบเทียบสิทธิของแม่น้ำที่มีการคุ้มครองสิทธิในกฎหมายระหว่างประเทศกับต่างประเทศ

สิทธิของแม่น้ำ	ระหว่างประเทศ	ต่างประเทศ
1. สิทธิในการไหล	✓	✓
2. สิทธิในการเป็นอยู่อย่างสะอาด	✓	✓
3. สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศ	✓	✓
4. สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง	✓	×
5. สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารชั้นหินให้อุ้มน้ำอย่างยั่งยืน	✓	×
6. สิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง	✓	✓
7. สิทธิในการได้รับการรับรองและคุ้มครองสถานะทางกฎหมาย	✓	✓

สิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำทั้ง 7 ประการนั้น เมื่อพิจารณาจากกฎหมายระหว่างประเทศที่ให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศธรรมชาติและกฎหมายต่างประเทศที่ให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำและระบบนิเวศธรรมชาติ พบว่ากฎหมายระหว่างประเทศได้มีการรับรองสิทธิทั้ง 7 ประการ ส่วนในกฎหมายต่างประเทศนั้น มีการรับรองสิทธิเพียง 5 ประการ โดยมีการให้ความคุ้มครองที่เหมือนกันในสิทธิ 5 ประการ ได้แก่ สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ สิทธิที่จะปลดคมลภาวะหรือบริสุทธิ์ สิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง และมีสิทธิที่จะให้การรับรองสถานะทางกฎหมาย ส่วนสิทธิอีก 2 ประการ ได้แก่ สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง และสิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารชั้นหินอุ้มน้ำอย่างยั่งยืนนั้นมีการให้ความคุ้มครองที่แตกต่างกันกล่าวคือมีเฉพาะในกฎหมายระหว่างประเทศเท่านั้นที่ให้การรับรองสิทธิดังกล่าว ส่วนในกฎหมายต่างประเทศนั้นมิได้มีการให้ความรับรอง

4. รูปแบบและโครงสร้างกฎหมายเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

ประเทศไทยในปัจจุบันไม่มีกฎหมายใดให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำโดยมองว่าแม่น้ำไม่ใช่บุคคลหรือนิติบุคคลจึงไม่มีการให้สิทธิแก่แม่น้ำทั้งนี้ในกฎหมายแต่ละฉบับที่ได้วิเคราะห์มานั้นเป็นกฎหมายที่มีการบัญญัติภายใต้แนวคิด Anthropocentric เนื่องจากช่วงการจัดทำกฎหมาย

ประเทศไทยเองยังไม่มีกรอบแนวคิดแบบ Eco-centric เนื่องจากเป็นแนวคิดใหม่ที่เพิ่งเข้ามา และเป็นที่ยอมรับในหลาย ๆ ประเทศ แต่โดยเหตุที่ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ว่าจะเป็นปัญหาภาวะโลกร้อน เกิดจากการใช้สิทธิของมนุษย์เหนือธรรมชาติและแม่น้ำจึงเกิดปัญหาต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นเพื่อให้ประเทศไทยมีแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมเป็นแนวคิดใหม่คุ้มครองเหมือน ประเทศอื่น ๆ การวิจัยนี้จึงทำการศึกษาและวิเคราะห์เพื่อกำหนดรูปแบบและโครงสร้างของ กฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำโดยการนำเอากฎหมายระหว่างประเทศที่เป็นร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำและกฎหมายต่างประเทศ อย่างเช่นราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ และร่าง กฎหมายของสาธารณรัฐอินเดียมาใช้ประกอบการวิเคราะห์ในประเด็นที่มาแห่งสิทธิของแม่น้ำ ขอบเขตของสิทธิของแม่น้ำ มาตรการและองค์กรผู้พิทักษ์สิทธิของแม่น้ำ เพื่อนำไปสู่การจัดทำ กฎหมายต้นแบบว่าด้วยการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

4.1 การได้มาแห่งสิทธิของแม่น้ำ

ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำถือว่าเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่ว่าปัญหานั้นจะเกิดขึ้น ในประเทศใดย่อมส่งผลกระทบต่อไปทั่วทั้งภายในประเทศและนอกประเทศ สำหรับประเทศไทยแล้ว ปัญหาแม่น้ำมีมากมายหลายประการแต่วิจัยนี้กำหนดลักษณะของปัญหาที่ชัดเจนไว้เพียง 3 ด้าน คือ ปัญหาการปล่อยน้ำเน่าเสีย ปัญหาการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ ปัญหาการขยายตัวของวัชพืช ปัญหา เหล่านี้แม้ว่าไทยจะได้มีกฎหมายรองรับแต่ก็เป็นกฎหมายที่ตราขึ้นมาจากแนวคิดมนุษย์เป็น ศูนย์กลางของระบบนิเวศ (Anthropocentric) ที่มองประโยชน์ของมนุษย์เป็นหลักจึงส่งผลให้มนุษย์ ใช้ประโยชน์ระบบนิเวศรวมทั้งน้ำในแม่น้ำจนกระทั่งเกิดปัญหาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ดังนั้นการวิจัย นี้จึงได้นำแนวคิดใหม่ คือ Eco-centric ที่มองว่าระบบนิเวศเป็นศูนย์กลางมนุษย์เป็นเพียง ส่วนประกอบหนึ่งในระบบนิเวศ ดังนั้นหากให้มนุษย์มีสิทธิใช้ประโยชน์มนุษย์ก็ย่อมมีหน้าที่ที่จะ คุ้มครองระบบนิเวศด้วยในทำนองเดียวกันเมื่อมนุษย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งของระบบนิเวศที่มีสิทธิ ย่อมหมายความว่าแม่น้ำซึ่งเป็นองค์ประกอบของระบบนิเวศย่อมจะมีสิทธิเช่นมนุษย์ด้วย แต่ที่เป็น ปัญหาก็คือในระบบกฎหมายไทยนั้นกำหนดให้ผู้จะมีสิทธิได้จะต้องเป็นบุคคล ซึ่งประมวล กฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้เป็นบุคคลธรรมดา กับนิติบุคคลที่จะมีสิทธิได้และแม่น้ำก็ไม่ถือ ว่าเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายไทยในปัจจุบันจึงไม่อาจจะมีความได้ แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า แม่น้ำจะมีสิทธิไม่ได้ ดังนั้นการวิจัยจึงจะวิเคราะห์ถึงที่มาแห่งสิทธิและที่มาแห่งสิทธิของแม่น้ำ เพื่อจะทำให้มีการจัดทำกฎหมายรองรับให้แม่น้ำมีสิทธิได้

1) ที่มาแห่งสิทธิของแม่น้ำตามปรัชญา แนวคิด และทฤษฎี

สิทธิ โดยทั่วไปหมายความถึง อำนาจอันชอบธรรม ซึ่งศาสตราจารย์ ดร. เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์ อธิบายใน หลักพื้นฐานตามกฎหมายมหาชนว่า สิทธิเสรีภาพของประชาชนนั้น

หมายถึงสิทธิเสรีภาพของปัจเจกชน ที่รัฐให้การรับรองและคุ้มครองให้ตามที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร โดยมีรากฐานมาจากการที่มนุษย์ทุกคนต้องการหาหลักประกันให้แก่ชีวิต ร่างกาย เสรีภาพ และทรัพย์สินให้แก่ตนเอง ตามสัญชาตญาณของความกลัว การต้องการที่จะอยู่รอด ความมั่นคง และปลอดภัยของมนุษย์ ดังนั้น เพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์ดังกล่าว มนุษย์ในแต่ละกลุ่มชนจึงร่วมมือร่วมใจกันทำสัญญาประชาคม ที่เป็นการมอบอำนาจของประชาชนทุกคนในสังคมนั้น ๆ แก่ผู้ปกครองให้มาคุ้มครองดูแลและปกป้องรักษาทุกคนในสังคม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสิทธิเสรีภาพนั้นมีต้นกำเนิดมาจากสภาวะธรรมชาติ สัญชาตญาณของมนุษย์ซึ่งรัฐหรือผู้ปกครองซึ่งเป็นตัวแทนต้องยอมรับ เคารพ รับรองและคุ้มครองธรรมชาติเหล่านี้ ว่าเป็นสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของประชาชน และมีการยอมรับเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ในกฎหมายรัฐธรรมนูญที่เป็นกฎหมายสูงสุดที่ใช้ในการปกครองประเทศ ซึ่งเมื่อมีการยอมรับในสิทธิของธรรมชาติตามแนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) แล้ว เมื่อมนุษย์มีสิทธิพื้นฐานแม่น้ำที่เป็นระบบนิเวศอื่นก็ย่อมมีที่มาของสิทธิพื้นฐานของสิ่งนั้น ๆ เช่นกัน

จึงอาจกล่าวได้ว่า “สิทธิ” หมายถึง ความชอบธรรมที่บุคคลอาจใช้ยันกับผู้อื่น เพื่อคุ้มครองหรือรักษาผลประโยชน์อันเป็นส่วนที่พึงได้ของบุคคลนั้น หรือเป็นอำนาจที่กฎหมายรับรองให้แก่บุคคลในอันที่จะเรียกร้องให้บุคคลกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ตน (เกรียงไกร เจริญธนาวัฒน์, 2561, หน้า 244-245) ซึ่งมีลักษณะดังนี้

- (1) ต้องมีกฎหมายรับรองและคุ้มครอง
- (2) สิทธิต้องมีผู้ทรงสิทธิ
- (3) สิทธิต้องมีวัตถุแห่งสิทธิ
- (4) สิทธิต้องมีหน้าที่ควบคู่ไปด้วยเสมอ

การที่มนุษย์มีสิทธิซึ่งเป็นประโยชน์ที่กฎหมายรับรองและคุ้มครอง แต่ในขณะเดียวกัน การใช้สิทธิของมนุษย์จะต้องมีหน้าที่ในอันที่จะไม่กระทำการการใด ๆ อันเป็นการละเมิดต่อสิทธิของบุคคล หรือสิ่งอื่น ๆ ในระบบนิเวศรวมถึงแม่น้ำ ซึ่งตามแนวคิดแบบ Eco-centric มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ รวมถึงแม่น้ำด้วย ซึ่งหากจะกล่าวถึงประเทศไทยในการยอมรับซึ่งสิทธิของระบบนิเวศอื่น ๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์แล้วจะเห็นว่าประเทศไทยได้ให้การยอมรับสิทธิของสัตว์ไว้ใน “พระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. 2557” หรือที่เราเรียกกันว่า “กฎหมายคุ้มครองสัตว์” ซึ่งเป็นกฎหมายที่มีเจตนารมณ์ในการคุ้มครองสัตว์ในฐานะที่เป็นสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศอย่างหนึ่ง ที่ควรได้รับความคุ้มครองมิให้ถูกกระทำละเมิดสิทธิจากมนุษย์ถึงขั้นกระทำการทารุณ โหดร้ายกับสัตว์ จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติดังกล่าวมานี้เป็นกฎหมายที่ได้มีการยอมรับแนวคิดในการคุ้มครองสิทธิของธรรมชาติแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง

(Eco-centric) ดังนั้นหากจะให้การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำย่อมเป็นเรื่องที่สอดคล้องกับแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) เช่นกัน

นอกจากสิทธิของแม่น้ำจะมีที่มาจากแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) แล้วสิทธิของแม่น้ำหรือสิทธิของธรรมชาติยังอาจกล่าวได้ว่ามีปรัชญาแนวคิดมาจากปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติอีกด้วย ปรัชญาสำนักกฎหมายธรรมชาติ คือ ปรัชญาที่มีแนวคิดว่าคุณธรรมมีอยู่จริงตามธรรมชาติ คุณธรรมไม่ได้เกิดจากการบัญญัติกฎหมายของมนุษย์หรือผู้มีอำนาจ ดังนั้นกฎหมายที่ออกมาจึงต้องเคารพในกฎธรรมชาติ หากจะมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้นก็จะเป็นเพราะธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติเอง กฎหมายของมนุษย์จึงควรสอดคล้องกับกฎธรรมชาติ โดยปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาตินี้มีหลักการสำคัญ คือ “จักรวาลนี้มีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน กฎเกณฑ์ของมนุษย์ในสังคมเป็นส่วนหนึ่งของกฎเกณฑ์ในจักรวาล กฎเกณฑ์ในจักรวาลนี้เป็นระบบระเบียบ สังคมมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลย่อมมีกฎเกณฑ์ที่เป็นระบบ ระเบียบเช่นกัน” แม้ปรัชญาสำนักกฎหมายบ้านเมืองนี้นักปรัชญาทั้งหลายจะกล่าวถึงแต่เพียงคุณธรรมของมนุษย์ที่มีมาแต่กำเนิด แต่แท้ที่จริงแล้วเมื่อมนุษย์เป็นหนึ่งในระบบนิเวศตามแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) แล้ว หากมนุษย์มีสิทธิที่จะได้รับความยุติธรรมตามธรรมชาติที่ติดตัวมาแต่กำเนิดแล้ว ระบบนิเวศอื่น ๆ รวมทั้งแม่น้ำย่อมต้องมีสิทธิได้รับความยุติธรรมตามธรรมชาติของระบบนิเวศนั้นที่มีหรือติดตัวมาแต่กำเนิดตามปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติเช่นกัน ดังนั้นที่มาของสิทธิและการรับรองสิทธิของแม่น้ำนี้ถือว่ามีที่มาจากความสอดคล้องกับปรัชญาของสำนักกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแม่น้ำมีสิทธิได้รับการรับรองสิทธิตามกฎหมายที่บ้านเมืองจะตราขึ้นเช่นเดียวกับมนุษย์

2) ที่มาแห่งสิทธิตามกฎหมาย

ที่มาแห่งสิทธิตามกฎหมายนั้นสามารถแยกพิจารณาออกเป็นที่มาแห่งสิทธิตามกฎหมายภายในประเทศและที่มาแห่งสิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศ

(1) ที่มาแห่งสิทธิตามกฎหมายภายในประเทศ

ประเทศไทยนั้นการจะได้สิทธิมานั้นจะต้องมีกฎหมายกำหนดไว้ ซึ่งปัจจุบันมีกฎหมายที่กำหนดสิทธิให้แก่บุคคลกฎหมาย โดยประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์กำหนดให้บุคคลที่จะมีสิทธิได้แยกเป็นบุคคลธรรมดา กับนิติบุคคลหรือบุคคลตามกฎหมายอื่นซึ่งกฎหมายสมมติให้มีสิทธิและหน้าที่เหมือนบุคคลธรรมดา นิติบุคคลสามารถใช้สิทธิและแสดงเจตนาได้โดยผู้แทนของนิติบุคคล ปัจจุบันกฎหมายกำหนดให้นิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์คือมาตรา 65 กำหนดว่านิติบุคคลจะมีขึ้นได้ก็แต่ด้วยอาศัยอำนาจตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

หรือกฎหมายอื่น และนิติบุคคลนั้นยอมแสดงออกหรือกระทำการ โดยผู้แทนของนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 70 วรรคสองบัญญัติว่า “ความประสงค์ของนิติบุคคลยอมแสดงออกโดยผู้แทนของนิติบุคคล” โดยนิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ได้แก่ สมาคม มูลนิธิ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ห้างหุ้นส่วนจำกัด และบริษัทจำกัด

สมาคม คือ การที่บุคคลหลายคนตกลงเข้ากันเพื่อทำการอันใดอันหนึ่งอันมีลักษณะต่อเนื่องร่วมกัน และมีใจเป็นการหากำไรหรือรายได้มาแบ่งปันกัน จึงต่างกับบริษัทจำกัดหรือห้างหุ้นส่วนซึ่งมุ่งหากำไร สมาคมที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 83 โดยมีคณะกรรมการของสมาคมเป็นผู้ดำเนินกิจการของสมาคมและตามข้อบังคับภายใต้การควบคุมดูแลของที่ประชุมใหญ่ ตามมาตรา 86

มูลนิธิ คือ ทรัพย์สินอันจัดสรรไว้โดยเฉพาะสำหรับวัตถุประสงค์เพื่อการกุศลสาธารณะ การศาสนา ศิลปะวิทยาศาสตร์ วรรณคดี การศึกษาหรือเพื่อ สาธารณประโยชน์อย่างอื่น โดยมีได้มุ่งหมายหาผลประโยชน์มาแบ่งปันกันและต้องจดทะเบียนตามกฎหมาย มูลนิธิที่ได้จดทะเบียนแล้วเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 122 โดยมีคณะกรรมการของมูลนิธิเป็นผู้แทนของมูลนิธิในกิจการของมูลนิธิตามกฎหมายและข้อบังคับของมูลนิธิที่ประกอบด้วยบุคคลอย่างน้อยสามคน ตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 111

ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล ห้างหุ้นส่วนดังกล่าวนี้เมื่อมีการจดทะเบียนแล้วย่อมมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1015 โดยมีหุ้นส่วนผู้จัดการดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ของห้าง

ห้างหุ้นส่วนจำกัด ห้างหุ้นส่วนดังกล่าวนี้เมื่อมีการจดทะเบียนแล้วย่อมมีฐานะเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1015 โดยมีหุ้นส่วนผู้จัดการดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ของห้าง

บริษัทจำกัด คือ บริษัทที่ตั้งขึ้นด้วยการแบ่งทุนเป็นหุ้นมีมูลค่าเท่า ๆ กัน โดยมีผู้ถือหุ้น 3 คนขึ้นไป และผู้ถือหุ้นทุกคนต่างรับผิดชอบจำกัดเพียงไม่เกินจำนวนเงินที่ตนยังส่งใช้ไม่ครบมูลค่าของหุ้นที่ตนถือ และบริษัทจำกัดนี้กฎหมายบังคับให้จดทะเบียนซึ่งเมื่อจดทะเบียนแล้วก็จะมีสภาพเป็นนิติบุคคลตามประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1015 โดยมีกรรมการบริษัทจำกัดเป็นผู้ดำเนินกิจการตามวัตถุประสงค์ของบริษัทตามหนังสือบริคณห์สนธิภายใต้การควบคุมดูแลของที่ประชุมใหญ่

นิติบุคคลทั้ง 5 ประเภทดังกล่าวมานั้นมีสิทธิและหน้าที่ภายใต้วัตถุประสงค์ของการจัดตั้งนิติบุคคลนั้น คือ

1. สิทธิและหน้าที่ภายในขอบเขตวัตถุประสงค์ ซึ่งย่อมเป็นไปตามที่ได้กำหนดไว้ในกฎหมาย ข้อบังคับ หรือตราสารจัดตั้งของนิติบุคคลนั้น จะทำการใดนอกขอบเขตวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ไม่ได้ เช่น ห้างหุ้นส่วนจดทะเบียน ห้างหุ้นส่วน จำกัด บริษัท จำกัด ย่อมมีสิทธิตามที่หนังสือตราสารจัดตั้งของนิติบุคคลนั้นในการทำนิติกรรมต่าง ๆ

2. สิทธิและหน้าที่ซึ่งเหมือนกับบุคคลธรรมดา เว้นเสียแต่สิทธิและหน้าที่ซึ่งว่าโดยสภาพจะมีหรือเป็นไปได้เฉพาะแก่บุคคลธรรมดา เช่น มีสิทธิที่จะฟ้องคดีเรียกร้องสิทธิหากถูกกระทำละเมิดสิทธิทั้งทางแพ่งและทางอาญาและขณะเดียวกันมีหน้าที่ต้องเคารพสิทธิของบุคคลอื่นไม่ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่นที่มีตามกฎหมาย มีหน้าที่ต้องปฏิบัติตามกฎหมาย เช่น หน้าที่เสียภาษีตามกฎหมาย ด้วยการทำการผ่านผู้แทนนิติบุคคล

นอกจากนี้นิติบุคคลยังเป็นที่ปฏิบัติตามกฎหมายอื่นที่ให้การรับรองสถานะความเป็นนิติบุคคลนอกจากการรับรองความเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์แล้วยังมีการรับรองสถานะของนิติบุคคลตามกฎหมายอื่น ๆ อีก เช่น กระทรวง ทบวง และกรมในรัฐบาล จังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล กรุงเทพมหานคร เมืองพัทยาตามพระราชบัญญัติจัดตั้งหน่วยงานนั้น ๆ และวัดในพระพุทธศาสนา ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เป็นต้น ซึ่งถือเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายมหาชน หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ย่อมเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายที่บัญญัติไว้โดยมีผู้แทนนิติบุคคลเป็นผู้ทำการแทนตามที่กฎหมายนั้น ๆ กำหนด

ดังนั้น หากพิจารณากฎหมายภายในประเทศตามกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่น ๆ แล้วจะเห็นว่าสิ่งอื่นใดนอกเหนือจากที่กล่าวไว้ในกฎหมายทั้งสองลักษณะนี้แล้วไม่อาจถือว่าเป็นนิติบุคคลได้ซึ่งรวมถึงแม่น้ำที่ไม่สามารถเป็นนิติบุคคลที่มีสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายนี้ได้ เนื่องจากยังไม่มีกฎหมายที่บัญญัติรับรองสิทธิของแม่น้ำให้มีสถานะเป็นนิติบุคคลไว้ จึงแสดงให้เห็นได้ว่าในปัจจุบันประเทศไทยยังไม่ได้มีการรับรองสถานะความเป็นนิติบุคคลของแม่น้ำ แต่อย่างไรก็ตามแม่น้ำอาจจะมีสถานะเป็นนิติบุคคลโดยสภาพได้ตามกฎหมายระหว่างประเทศ

(2) ที่มาแห่งสิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศ

กฎหมายระหว่างประเทศเป็นกฎหมายที่มีผลผูกพันรัฐหรือประเทศที่เป็นภาคีสมาชิกสหประชาชาติ ในส่วนของกฎหมายยอมรับว่ารัฐเป็นนิติบุคคลโดยสภาพ จึงสามารถที่จะมีนิติสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐได้ มีสถานะเป็นนิติบุคคลและเป็นผู้ทรงสิทธิตามกฎหมายระหว่างประเทศ ซึ่งการกำหนดให้รัฐเป็นนิติบุคคลเป็นความก้าวหน้าที่สำคัญของทฤษฎีว่าด้วยรัฐเพราะทำให้เกิดความต่อเนื่องในการดำรงอยู่ของรัฐ ทำให้ข้อผูกพันของรัฐดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง มีสิทธิและหน้าที่ที่สมบูรณ์ตามกฎหมายระหว่างประเทศ และมีความเท่าเทียมกันทุกประเทศตามกฎหมายระหว่างประเทศ ส่วนการรับรองรัฐมีผลเสมือนเป็นการประกาศว่ารัฐได้เกิดขึ้นมาแล้ว รัฐที่ได้รับการรับรอง

จึงมีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศ ส่งผลให้มีความสามารถในการทำนิติกรรมระหว่างประเทศได้อย่างสมบูรณ์ โดยถือว่ารัฐเป็นผู้ทรงสิทธิและหน้าที่ตามกฎหมายระหว่างประเทศที่สามารถจะเป็นหน่วยหนึ่งในประชาสังคมโลก

ในทางกฎหมายระหว่างประเทศ เมื่อรัฐเป็นนิติบุคคลก็ทำให้เกิดความเสมอภาคในระหว่างรัฐต่าง ๆ และทำให้ รัฐมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินและใช้จ่ายทรัพย์สินเพื่อการบริหารได้ โดยหลักกฎหมายระหว่างประเทศ รัฐมีสถานภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศ จึงเป็นผู้ทรงสิทธิและหน้าที่ ที่จะดำเนินการใด ๆ โดยการมีองค์กรหรือตัวแทนดำเนินการในนามของรัฐนั้น ๆ การเป็นนิติบุคคลของรัฐจึงเป็น โดยสภาพตามกฎหมายระหว่างประเทศ ส่งผลให้ องค์กรรัฐต่าง ๆ ของรัฐทั้ง นิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ มีสถานภาพเป็นนิติบุคคลไปด้วยตามหลักกฎหมายมหาชน เพราะถือว่าทำการแทนรัฐและในนามของรัฐที่เป็นนิติบุคคล ดังนั้นในหลักกฎหมายมหาชนรัฐเป็นนิติบุคคลโดยสภาพโดยไม่ต้องมีการบัญญัติไว้ในกฎหมาย (ชาญชัย แสวงศักดิ์, 2561, หน้า 97)

หากพิจารณาถึงความเป็นรัฐนั้น มีองค์ประกอบหลักที่ทำให้มีสถานภาพเป็นรัฐได้ ก็คือ ต้องมีดินแดนที่มีขอบเขตชัดเจนที่ประกอบด้วยลักษณะทางกายภาพที่เป็นทั้งพื้นดิน แม่น้ำ อากาศ ภูเขา ฯลฯ ซึ่งรวมกันเป็นระบบนิเวศเดียวกัน และอีกองค์ประกอบ คือ มีประชากรของรัฐตนเองซึ่งหมายถึงมนุษย์ องค์ประกอบหลักดังกล่าวยอมทำให้มีสถานะเป็นรัฐซึ่งมีสถานะทางกฎหมายระหว่างประเทศเป็นนิติบุคคลซึ่งแต่ละรัฐหรือแต่ละประเทศจะมีสถานะเป็นนิติบุคคลที่มีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ ตามที่กฎหมายระหว่างประเทศจะกำหนดไว้ให้ ดังนั้นหากนำเอาองค์ประกอบความเป็นรัฐมาพิจารณาเพื่อชี้ให้เห็นว่าความเป็นรัฐต้องมีองค์ประกอบ 2 ส่วน คือ ประชากร หมายถึงมนุษย์ กับดินแดน โดยที่แม่น้ำก็ก็เป็นส่วนประกอบหนึ่งของดินแดน ดังนั้นเมื่อรัฐเป็นนิติบุคคล ประชากรก็เป็นนิติบุคคล แม่น้ำจึงมีสถานะเป็นนิติบุคคลด้วย จึงกล่าวได้ว่าแม่น้ำมีสถานะเป็นนิติบุคคลโดยสภาพด้วยการใช้หลักกฎหมายระหว่างประเทศ

การที่จะให้แม่น้ำได้รับการรับรองสถานะเป็นนิติบุคคลอย่างเป็นรูปธรรมแล้ว จำเป็นต้องมีการรับรองโดยกฎหมายภายในประเทศ โดยการมีกฎหมายที่บัญญัติให้แม่น้ำเป็นนิติบุคคล เนื่องด้วยบริบทของประเทศไทยเป็นนิติรัฐที่ปกครองโดยกฎหมายที่ใช้ระบบกฎหมายลายลักษณ์อักษร จึงให้ความสำคัญต่อกฎหมายที่เป็นลายลักษณ์อักษรเป็นสำคัญ ดังนั้นการจะรับรอง ให้สิทธิและคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำก็ย่อมต้องมีกฎหมายบัญญัติรองรับ ให้แม่น้ำเป็นนิติบุคคลเพื่อให้แม่น้ำมีสถานภาพทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลอันส่งผลต่อการเป็นผู้ทรงสิทธิที่จะให้เกิดการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ สามารถเรียกร้องสิทธิหรือการดำเนินการใด ๆ เพื่อการคุ้มครองสิทธิยอมทำได้โดยผ่านตัวแทนในรูปแบบคณะบุคคลหรือองค์กรผู้พิทักษ์ ดังเช่นนิติบุคคลอื่นที่กฎหมายบัญญัติไว้

เช่นเดียวกับในต่างประเทศหลายประเทศ เช่น ราชอาณาจักรนิวซีแลนด์ ที่ได้ให้การรับรองแม่น้ำให้มีสถานะเป็นนิติบุคคลเทียบเคียงมนุษย์ตามกฎหมาย และให้บุคคลเข้ามาเป็นผู้พิทักษ์ทำหน้าที่รับผิดชอบในการเจรจา ต่อรอง ปกป้อง ดูแล รักษาสิทธิและผลประโยชน์ที่มีความสมดุลให้แก่แม่น้ำ เช่น ห้ามทำกิจกรรมบางอย่างที่ทำลายระบบนิเวศร้ายแรง หรือตั้งเงื่อนไข เก็บเงินค่าใช้ประโยชน์ในการทำกิจกรรมบางอย่างกับแม่น้ำ อาทิ หาปลา ล่องเรือ ใช้น้ำ หากมีการละเมิดแม่น้ำ ผู้พิทักษ์ก็จะทำหน้าที่ฟ้องร้อง ดำเนินคดี เป็นผู้เสียหายแทนแม่น้ำโดยจะไม่เกิดข้อโต้แย้งกันอีกว่าเมื่อเกิดความเสียหายใดกับแม่น้ำแล้วใครจะเป็นผู้เสียหาย ใครจะมีสิทธิแจ้งความ ดำเนินคดีฟ้องร้อง เนื่องจากในอดีตนั้นพบว่าเกิดข้อถกเถียงในเรื่องดังกล่าวมาในหลายกรณี

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกประชากรกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ นักวิชาการ ตุลาการศาลปกครองขอนแก่น ปลัดเทศบาลกุดน้ำใส อำเภอน้ำพอง นิติกรเทศบาลตำบลท่าตูม อำเภอมืองจังหวัดขอนแก่น ผู้อำนวยการกรมทรัพยากรน้ำภาค 4 ขอนแก่น และผู้อำนวยการกรมเจ้าท่าเขตขอนแก่น ได้ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันไปทิศทางเดียวกับผู้วิจัย กล่าวคือ เห็นด้วยกับหลักการและแนวคิดในการรับรองสถานะทางกฎหมายให้กับแม่น้ำตามแนวคิดพื้นฐานในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ซึ่งหากมีการรับรองสถานะทางกฎหมายให้กับแม่น้ำจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ ได้แก่ ปัญหาน้ำเน่าเสียจากการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ ปัญหาการกีดขวางทางน้ำโดยการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ และการขยายตัวของวัชพืชอย่างผักตบชวา และควรมีมาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำด้วยการตรากฎหมายระดับพระราชบัญญัติเป็นกฎหมายกลางที่มีทั้งมาตรการบังคับทางแพ่ง ทางอาญา ทางปกครองและทางสังคมกำหนดไว้ในกฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อป้องกัน แก้ไขและฟื้นฟูแม่น้ำ โดยกฎหมายดังกล่าวนั้นไม่ว่าจะมีการร่างกฎหมายขึ้นมาใหม่หรือแก้ไขพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องควรมีโครงสร้างของกฎหมายในเรื่องสถานะของแม่น้ำ ขอบเขตสิทธิของแม่น้ำ องค์การผู้พิทักษ์แม่น้ำ มาตรการในการจัดการเพื่อให้แม่น้ำได้รับการคุ้มครองสิทธิซึ่งจะได้ทำการวิเคราะห์ในหัวข้อต่อไป

4.2 ขอบเขตสิทธิของแม่น้ำ

จากแนวคิดด้านสิ่งแวดล้อมมิติใหม่ ที่เห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งหนึ่งของระบบนิเวศ (Eco-centric) ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างทุกสิ่งทุกอย่างในระบบนิเวศ ดังนั้นเมื่อมนุษย์มีสิทธิที่ได้รับการรับรองและคุ้มครองตามกฎหมายให้สามารถเรียกร้องและป้องกันรักษาสิทธิของตนได้ ดังนั้นแม่น้ำซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศเช่นเดียวกับมนุษย์จึงควรมีสิทธิต่าง ๆ ซึ่งจากการวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหาที่เกิดขึ้นและกฎหมายที่ใช้บังคับภายในประเทศพร้อมทั้งกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายต่างประเทศที่มีการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำนั้น พบว่ามี

รูปแบบการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในกฎหมายระหว่างประเทศและต่างประเทศที่การวิจัยนี้จะนำมาเป็นแนวทางในร่างกฎหมายต้นแบบเพื่อการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำภายในประเทศไทย ในสิทธิด้านต่าง ๆ คือ

- 1) สิทธิในการไหลและการขยายตัวของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ
- 2) สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ
- 3) สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง
- 4) สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารชั้นหินให้อุ้มน้ำอย่างยั่งยืน
- 5) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือบริสุทธิ์
- 6) สิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง และ
- 7) มีสิทธิที่จะให้การรับรองสถานะทางกฎหมาย

โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) สิทธิในการไหลและการขยายตัวของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ

สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ คือ สิทธิของน้ำในการที่จะไหลตามธรรมชาติโดยไม่ถูกบังคับหรือกำหนดทิศทาง การไหลจากมนุษย์ตามอำเภอใจ ซึ่งสิทธิการไหลของน้ำนี้ย่อมรวมถึงการที่น้ำในแม่น้ำจะสามารถขยายตัวไปตามพื้นที่รองรับของแม่น้ำด้วย ซึ่งหากการกระทำใดของมนุษย์ทำให้น้ำไม่สามารถไหลหรือขยายตัวไปตามธรรมชาติได้ตามปกติย่อมเป็นการละเมิดต่อแม่น้ำ เช่น กักน้ำไว้ไม่ให้ไหลไปตามธรรมชาติ การบุกรุกด้วยการสร้างสิ่งกีดขวางทางน้ำไหลหรือแม้กระทั่งการขยายตัวอย่างหนาแน่นของพืชพรรณที่กีดขวางจนส่งผลกระทบต่อคุณภาพของน้ำในแม่น้ำและระบบนิเวศอื่น ๆ ในน้ำ ดังนั้น สิทธิในการไหลของแม่น้ำจึงเป็นสิทธิที่จำเป็นที่ต้องได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย แม้อินอดีตจนถึงปัจจุบันจะมีกฎหมายที่กำหนดเกี่ยวกับการห้ามมิให้มีการขวางทางน้ำไหลไว้ใน ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1339 กำหนดให้เจ้าของที่ดินสูงมีสิทธิ “กั้นน้ำ” เอาไว้ใช้เพียงจำเป็นแก่ที่ดินได้ และมาตรา 1355 กำหนดให้เจ้าของที่ดินริมน้ำหรือทางน้ำผ่านไม่มีสิทธิ “ชักน้ำ” เอาไว้เกินกว่าที่จำเป็นแก่ประโยชน์ของตนตามสมควร เป็นเหตุให้เสื่อมเสียแก่ที่ดินแปลงอื่นซึ่งอยู่ตามทางนั้น จากบทบัญญัติในกฎหมายดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่ามีเนื้อหาที่เป็นการห้ามมนุษย์กระทำกิจกรรมเพื่อไม่ให้ไปกระทบสิทธิของมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งถ้าหากมองในทางกลับกันแล้วบทบัญญัตินี้ก็มีความสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์ทุกคนไม่ฝ่าฝืนกฎหมายที่บัญญัติไว้แล้วก็จะไม่ไปกระทบสิทธิการไหลของแม่น้ำด้วยเช่นกัน

ดังนั้นปัญหาที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำตามสภาพการณ์ดังได้กล่าวมาแล้วในหัวข้อก่อนจึงยังไม่สามารถแก้ไขปัญหามาจากกฎหมายที่มีอยู่ได้ แม่น้ำซึ่งเป็นส่วนประกอบหนึ่งในระบบนิเวศ

โลกจึงควรต้องได้รับการรับรองสิทธิไว้ในกฎหมายอย่างชัดเจนเพื่อไม่ให้มีการละเมิดต่อสิทธิดังกล่าว เมื่อแม่น้ำมีสิทธิย่อมหมายความว่า มนุษย์หรือประชาชน หรือภาครัฐจะมีหน้าที่ที่จะไม่ทำการใด ๆ เป็นการกีดขวางการไหลของน้ำตามธรรมชาติ การบัญญัติกฎหมายห้ามทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อการไหลของน้ำในแม่น้ำอย่างชัดเจนจึงเป็นการคุ้มครองสิทธิการไหลของน้ำในแม่น้ำ แนวทางเช่นนี้ได้มีการยอมรับในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River (Draft)) และมีปรากฏในร่างพระราชบัญญัติคุ้มครองแม่น้ำคงคา สาธารณรัฐอินเดีย (Draft National Ganga River Rights Act, 2016)

2) สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศ

สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศ หมายถึง น้ำในแม่น้ำ ลำคลอง เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของระบบนิเวศอื่นอย่างเช่น กุ้ง หอย ปู ปลา สาหร่าย และพืชน้ำ เป็นต้น การที่แม่น้ำจะสามารถปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศได้อย่างดีนั้น น้ำในแม่น้ำต้องมีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสมต่อการเป็นแหล่งอาหาร และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำ พืชน้ำ ซึ่งเป็นวัฏจักรในระบบนิเวศโลก แม่น้ำจึงย่อมมีสิทธิที่จะได้ปฏิบัติหน้าที่นี้ ดังนั้นกิจกรรมใดหรือการกระทำใดที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพและปริมาณน้ำจนทำให้ไม่สามารถจะทำหน้าที่ของแม่น้ำที่มีต่อระบบนิเวศได้แล้วย่อมเป็นการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ เช่น การกักเก็บน้ำไว้เป็นส่วนตัวเพื่อใช้ประโยชน์ของคนมากจนทำให้ปริมาณน้ำเหลือไม่เพียงพอต่อความเป็นอยู่ของระบบนิเวศอื่น หรือ การทำให้เกิดมลพิษปนเปื้อนจนทำให้คุณภาพน้ำในแม่น้ำไม่อาจใช้ประโยชน์ได้อย่างปกติที่ควรจะเป็น หรือการบุกรุกหรือปล่อยให้วัชพืชเช่นผักตบชวามีมากจนทำให้ระบบนิเวศน้ำต้องเปลี่ยนไป เช่นนี้ย่อมเป็นสิทธิของแม่น้ำที่จะได้รับการคุ้มครอง หากจะเทียบกับกฎหมายของประเทศไทยที่มีอยู่ในปัจจุบันแล้ว มีพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรม และการจัดสวัสดิภาพสัตว์ พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ให้การยอมรับในสิทธิของระบบนิเวศอื่นนอกเหนือจากมนุษย์ ให้มีสิทธิที่จะป้องกันการถูกกระทำละเมิดจากมนุษย์ ซึ่งหากมนุษย์ทำลายแหล่งน้ำจนสัตว์ที่อาศัยในน้ำไม่สามารถอยู่ได้ หรือได้รับอันตรายก็เท่ากับเป็นการทำร้ายสัตว์เช่นกัน ซึ่งนับว่าเป็นกฎหมายที่ทันสมัยสอดคล้องกับแนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง(Eco-centric) อีกทั้งสิทธินี้มีการยอมรับ และได้รับการรับรองไว้ในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River) อีกด้วย

3) สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง

ความหลากหลายทางชีวภาพ หมายถึง การมีชนิดพันธุ์ของสิ่งมีชีวิตหลากหลายชนิดมาอยู่ร่วมกัน ณ สถานที่หนึ่งหรือระบบนิเวศใดระบบนิเวศหนึ่ง แม่น้ำเป็นแหล่งหนึ่งของระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอยู่ในแหล่งน้ำนั้นและความหลากหลายทางชีวภาพในแม่น้ำแต่ละแหล่งย่อมมีความแตกต่างกันตามพื้นที่ตั้งและการไหลผ่านของแม่น้ำ ดังนั้นสิทธิของแม่น้ำใน

ด้านความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมืองจึงควรที่จะต้องได้รับการคุ้มครองเพื่อให้เกิดความยั่งยืนของความหลากหลายทางชีวภาพที่มีอยู่ประจำพื้นเมืองนั้น ๆ

4) สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารชั้นหินให้อุ้มน้ำอย่างยั่งยืน

สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารชั้นหินให้อุ้มน้ำอย่างยั่งยืน หมายถึง สิทธิของแม่น้ำที่จะสามารถเป็นแหล่งเลี้ยงและให้อาหารชั้นหินอุ้มน้ำ (Aquifer) ซึ่งเป็นชั้นหินหรือชั้นตะกอนที่มีช่องว่างระหว่างอนุภาคของตะกอนกว้าง ทำให้น้ำซึมเข้าได้โดยง่ายและสามารถกักเก็บน้ำบาดาลไว้ได้ จึงเป็นแหล่งน้ำบาดาล (พีสิกส์ราชมงคล, 2563, ออนไลน์) หากในชั้นหินอุ้มน้ำมีน้ำอยู่เพียงพอ แม่น้ำก็สามารถปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศได้ ดังนั้น สิทธิในข้อนี้จึงสามารถรวมเข้ากับสิทธิในข้อที่ 2 ได้โดยไม่จำเป็นต้องรับรองและคุ้มครองเป็นการเฉพาะ

5) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์

สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ หมายถึง แม่น้ำ ลุ่มน้ำรวมทั้งระบบนิเวศในแม่น้ำตามธรรมชาติมีสิทธิที่จะอยู่ในสภาวะที่เหมาะสมตามธรรมชาติในระบบนิเวศเพื่อเป็นแหล่งในการใช้ประโยชน์ การอุปโภค การบริโภค ได้ตามความเหมาะสมและสภาพของแม่น้ำนั้น ๆ และหากมีการปนเปื้อนใด ๆ เกิดขึ้นโดยธรรมชาติแม่น้ำก็สามารถที่จะฟื้นตัวมันเองได้โดยธรรมชาติ แต่หากการปนเปื้อนเกิดจากกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์มากเกินไปธรรมชาติก็ไม่สามารถที่จะฟื้นตัวได้เอง การกระทำของมนุษย์จึงถือว่าเป็นการละเมิดสิทธิของแม่น้ำ สิทธินี้ได้รับการยอมรับในระหว่างประเทศและต่างประเทศด้วยการรับรอง ในกฎหมายระหว่างประเทศ ปรากฏในหลักปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่ธรณี (The Universal Declaration of the Rights of Mother Earth, 2010) ข้อ 7 และข้อ 8 และร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River)

6) สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง

สิทธิในการฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเอง หมายถึง แม่น้ำโดยธรรมชาติสามารถที่จะฟื้นฟูและซ่อมแซมตัวเองให้กลับคืนสู่สภาพเดิมได้เมื่อมีสิ่งที่เป็นมลพิษปะปนในปริมาณไม่มาก การที่แม่น้ำจะสามารถฟื้นฟูตัวเองได้ตามธรรมชาตินั้น ต้องไม่มีการกระทำละเมิดต่อแม่น้ำให้เกิดความเสียหายมากเกินไปจนความสารถที่แม่น้ำจะฟื้นฟูตัวเองได้ตามธรรมชาติ ดังนั้นกิจกรรมใด ที่ทำให้แม่น้ำไม่สามารถฟื้นฟูตัวเองได้ย่อมเป็นการละเมิดสิทธิ ซึ่งหากแม่น้ำปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ตามสภาพของแม่น้ำแล้ว แม่น้ำย่อมสามารถที่จะฟื้นฟูตัวเองได้ด้วยระบบกลไกของของแม่น้ำเอง สิทธินี้ได้มีการยอมรับด้วยการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิแม่ธรณี กฎบัตรโลกเพื่อธรรมชาติและร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River)

7) สิทธิในการได้รับการรับรองและคุ้มครองสถานะเช่นเดียวกับระบบนิเวศอื่น

ระบบนิเวศ (Ecosystem) หมายถึง หน่วยพื้นที่หนึ่งประกอบด้วยสังคมของสิ่งมีชีวิตกับและสิ่งไม่มีชีวิต เช่น มนุษย์ สัตว์ แม่น้ำ ภูเขา ทะเล ฯลฯ ซึ่งล้วนเป็นส่วนประกอบของระบบนิเวศโลก ซึ่งเมื่อมนุษย์ได้รับการรับรองคุ้มครองสิทธิของตัวเองตามที่รัฐธรรมนูญและกฎหมายอื่น ๆ และสัตว์เลี้ยงก็ได้รับความคุ้มครองสิทธิที่ใครจะทำละเมิดไม่ได้ ตามพระราชบัญญัติป้องกันการทารุณกรรมและการจัดสวัสดิการสัตว์ พ.ศ. 2557 แต่สิ่งอื่นที่เป็นธรรมชาติยังไม่มียกกฎหมายรับรองสิทธิ ซึ่งหากนำแนวคิดในการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ที่ทุกสรรพสิ่งในระบบนิเวศต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันแล้วจะเห็นได้ว่าเมื่อมนุษย์มีสิทธิแม่น้ำย่อมมีสิทธิในการได้รับการรับรองและคุ้มครองสถานะเช่นเดียวกับระบบนิเวศอื่น

ดังนั้น เพื่อให้แม่น้ำมีสิทธิที่จะเรียกร้องค่าเสียหายจากการกระทำละเมิด หมายถึง สิทธิในฐานะประธานแห่งสิทธิที่จะเรียกร้องค่าเสียหายจากบุคคลที่กระทำละเมิดต่อแม่น้ำด้วยตัวเอง และสิทธิที่จะเรียกร้องค่าเสียหายเมื่อมีการกระทำละเมิดต่อแม่น้ำจนก่อให้เกิดความเสียหายต่อแม่น้ำ แม่น้ำย่อมต้องมีสิทธิที่จะเรียกร้องค่าเสียหายจากผู้กระทำ การที่แม่น้ำจะได้รับการรับรองและคุ้มครองสถานะทางกฎหมายแม่น้ำต้องมีสถานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคล ไม่ว่าจะมิใช่สถานะเป็นนิติบุคคลโดยกฎหมายบัญญัติ หรือ เป็นนิติบุคคลโดยสภาพ เพื่อนำไปสู่การมีสิทธิที่จะได้รับการปกป้องรักษา และคุ้มครองจากรัฐในฐานะผู้ทรงสิทธิตามกฎหมาย สิทธิดังกล่าวนี้เป็นสิทธิที่ได้มีการรับรองในกฎหมายต่างประเทศ และคำพิพากษาในต่างประเทศ กล่าวคือ ประเทศนิวซีแลนด์มีการออกพระราชบัญญัติแม่น้ำวังกานุย เพื่อรับรองสิทธิของแม่น้ำวังกานุยให้มีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายที่มีสิทธิและหน้าที่ต่าง ๆ เหมือนดังเช่นบุคคลธรรมดาและนิติบุคคล ส่วนในสาธารณรัฐอินเดีย ศาลรัฐอูตรจัณฑ์ได้มีคำพิพากษา ให้แม่น้ำคงคาและขมณาความถึงแม่น้ำสาขา ลำธาร และกระแสน้ำตามธรรมชาติที่ไหลต่อเนื่องหรือเป็นระยะ ๆ ของแม่น้ำทั้งสองสายดังกล่าวนี้มีสถานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย มีสิทธิ หน้าที่ และความรับผิดชอบเท่ากับบุคคลทั่วไป และประเทศโคลอมโบ มีคำพิพากษาของศาลรัฐธรรมนูญรับรองสิทธิของแม่น้ำอะตราโต (Atrato) ว่ามีสิทธิแห่งการคุ้มครอง อนุรักษ์ บำรุงรักษา และฟื้นฟู อีกทั้งสิทธินี้ยังได้รับการยอมรับในระหว่างประเทศด้วยการรับรองไว้ในร่างปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิของแม่น้ำ (Universal Declaration of The Rights of River)

จากสถานะของสิทธิของแม่น้ำทั้ง 7 ด้านนั้นในปัจจุบันมีบางด้านที่มีกฎหมายบัญญัติไว้ แม้จะไม่ได้แสดงถึงการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำแต่หากพิจารณาในเชิงตรรกะแล้วก็เท่ากับเป็นการคุ้มครองแต่ก็ต้องอาศัยหลักการตีความกฎหมาย ดังนั้นเพื่อให้เกิดความชัดเจนและลดปัญหาการตีความกฎหมายการวิจัยจึงใช้แนวทางในการตราเป็นกฎหมายคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำในด้านต่าง ๆ

ซึ่งหากพิจารณาจากสิทธิทั้ง 7 ด้านดังกล่าวจะพบว่าสิทธิบางด้านมีกฎหมายปัจจุบันให้การรับรองไว้แล้ว ดังเช่น

สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ มีประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ มาตรา 1339 บัญญัติว่า “เจ้าของที่ดินจำต้องรับน้ำซึ่งไหลตามธรรมชาติจากที่ดินสูงมาในที่ดินของตน น้ำไหลตามธรรมชาติมายังที่ดินต่ำ และจำเป็นแก่ที่ดินนั้นไซ้ ท่านว่าเจ้าของที่ดินซึ่งอยู่สูงกว่าจะกันเอาไว้ได้เพียงที่จำเป็นแก่ที่ดินของตน” และตามมาตรา 1355 บัญญัติว่า “เจ้าของที่ดินริมทางน้ำหรือมีทางน้ำผ่าน ไม่มีสิทธิจะชักเอาน้ำไว้เกินกว่าที่จำเป็นแก่ประโยชน์ของตนตามควร ให้เป็นเหตุเสื่อมเสียแก่ที่ดินแปลงอื่นซึ่งอยู่ตามทางน้ำนั้น”

จากบทบัญญัติในกฎหมายดังกล่าวนี้จะเห็นได้ว่ามีเนื้อหาที่เป็นการห้ามมนุษย์กระทำการกิจกรรมเพื่อไม่ให้ไปกระทบสิทธิของมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งถ้าหากมองในทางกลับกันแล้วบทบัญญัตินี้ก็มีนัยสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าหากมนุษย์ทุกคนไม่ฝ่าฝืนกฎหมายที่บัญญัติไว้แล้วก็จะไม่ไปกระทบสิทธิการไหลของแม่น้ำด้วยเช่นกัน

พระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พระพุทธศักราช 2456 มาตรา 117 กำหนดห้ามมิให้มีการปลูกสร้างอาคารหรือสิ่งอื่นใดล่วงล้ำเข้าไปเหนือน้ำ ในน้ำ และใต้น้ำ ของแม่น้ำ ลำคลอง บึง อ่างเก็บน้ำ ทะเลสาบ อันเป็นทางสัญจรของประชาชนหรือที่ประชาชนใช้ประโยชน์ร่วมกัน หรือทะเลภายในน่านน้ำหรือบนชายหาดของทะเล เว้นแต่จะได้รับอนุญาตจากเจ้าท่า

จากเนื้อหาในบทบัญญัตินี้จะเห็นได้ว่ากฎหมายห้ามการกระทำกิจกรรมของมนุษย์ก็เพื่อไม่ให้ไปกระทบสิทธิของคนในการที่จะสัญจรไปมาได้อย่างสะดวกและในขณะเดียวกันหากพิจารณาในทางกลับกันแล้วการห้ามเช่นนี้ยังจะทำให้แม่น้ำในแม่น้ำไหลได้อย่างสะดวกไม่มีสิ่งใดมากีดกันทางไหลของน้ำตามธรรมชาติ แต่อย่างไรก็การห้ามทำกิจกรรมดังกล่าวนี้ไม่ได้มีการห้ามอย่างเด็ดขาด เพราะยังให้อำนาจเจ้าหน้าที่ที่จะอนุญาตได้ ซึ่งเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการมุ่งที่จะคุ้มครองสิทธิของมนุษย์ยิ่งกว่าแม่น้ำ ซึ่งถ้าหากเกิดความเสียหายขึ้นกับแม่น้ำ แต่มนุษย์ไม่สามารถพิสูจน์ได้รับความเสียหายจากการกระทำกิจกรรมของบุคคลอื่นแล้วบุคคลอื่น ๆ อย่างไม่สามารถที่จะเรียกร้องค่าเสียหายจากคนที่ทำละเมิดได้

สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศมีพระราชบัญญัติทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ซึ่งกำหนดให้ทรัพยากรน้ำสาธารณะเป็นของส่วนรวม บุคคลมีสิทธิใช้หรือเก็บกักน้ำได้เท่าที่จำเป็น โดยไม่เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนหรือเสียหายแก่บุคคลอื่นซึ่งอาจใช้น้ำนั้น (มาตรา 7) กำหนดให้เจ้าของหรือผู้ครอบครองที่ดินซึ่งมีน้ำพุหรือน้ำไหลผ่านตามธรรมชาติมีสิทธิใช้หรือเก็บกักน้ำได้เท่าที่จำเป็นแก่ประโยชน์ในที่ดินของตนและไม่เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อนเสียหายแก่บุคคลอื่น (มาตรา 8) และการใช้ประโยชน์ที่ดินที่อยู่ในระบบทางน้ำตามผังน้ำจะต้องไม่ก่อให้เกิดการเอียงเบน

ทางน้ำหรือกระแสน้ำ หรือก็คขวางการไหลของน้ำในระบบทางน้ำ ซึ่งเมื่อพิจารณาบทบัญญัติที่กล่าวมาแล้วนั้นพบว่าแม้จะมีการกำหนดห้ามมิให้บุคคลมีการกระทำที่ละเมิดสิทธิของน้ำหรือทำให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพยากรน้ำก็ตาม แต่ก็เป็นการห้ามเพื่อประโยชน์ในการใช้น้ำของมนุษย์หาใช่กำหนดไว้เพื่อให้สิทธิและให้ความคุ้มครองแก่ทรัพยากรน้ำตามแนวคิด Eco-centric แต่อย่างใด ซึ่งหากสิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศได้รับการรับรองตามกฎหมายแล้วจะทำให้แม่น้ำไม่ถูกละเมิดสิทธิจนถึงขั้นกระทบต่อระบบนิเวศอื่น ๆ ที่พึ่งพาแม่น้ำ

สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือบริสุทธิ์ และสิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง ปัญหาสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อแม่น้ำในแม่น้ำก็คือการที่มนุษย์ปล่อยของเสียลงสู่แม่น้ำมากจนเกินขีดความสามารถของแม่น้ำจะฟื้นฟูตัวเอง แต่หากของเสียนั้นมาจากธรรมชาติเช่น ใบไม้ กิ่งไม้ ที่เน่าเสียธรรมชาติของน้ำก็สามารถที่จะฟื้นฟูตัวเองได้ สิทธิทั้ง 2 ด้านนี้จึงมีความเกี่ยวพันกันที่น่าจะเป็นสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองด้วยกัน

สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือบริสุทธิ์นี้มีพระราชบัญญัติรักษาความสะอาดและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 เป็นบทบัญญัติที่เกี่ยวกับการรักษาความสะอาดของทางน้ำ โดยห้ามมิให้มีการกระทำที่จะก่อให้เกิดความสกปรก หรือความไม่สะอาดแก่ทางน้ำและยังมีกฎหมายอีกหลายฉบับที่กำหนดควบคุมการปล่อยน้ำเสียและควบคุมกรรมกิจต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อแม่น้ำในแม่น้ำ ซึ่งถือเป็นบทบัญญัติหนึ่งที่ห้ามการกระทำกิจกรรมของมนุษย์ที่อาจถือว่าเป็นการละเมิดต่อแม่น้ำแม่น้ำในอดีตจะไม่ได้ตรากฎหมายภายใต้แนวคิดการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมแบบ Eco-centric เพราะการห้ามเช่นนั้นก็เพื่อคุ้มครองบุคคลอื่น ๆ ให้สามารถใช้ประโยชน์จากแม่น้ำได้เท่านั้น ดังนั้น กฎหมายดังกล่าวเรียกได้ว่าสามารถสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นไปได้ว่ามีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของประเทศไทยในการที่จะคุ้มครองสิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือเป็นน้ำที่บริสุทธิ์ของแม่น้ำ

หากพิจารณาจากสิทธิทั้ง 7 ด้านแล้วสามารถที่นำเอาด้าน ต่าง ๆ รวมเข้ากันได้ โดยสิทธิตาม (2) ในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญภายในระบบนิเวศ มารวมกับสิทธิตาม (4) สิทธิในการเลี้ยงและให้อาหารชั้นหินอุ้มน้ำอย่างยั่งยืน เพราะเมื่อแม่น้ำสามารถที่จะปฏิบัติหน้าที่ที่สำคัญในระบบนิเวศก็เท่ากับแม่น้ำสามารถที่จะเลี้ยงและให้อาหารในชั้นหินอุ้มน้ำได้เมื่อแม่น้ำมีความสมบูรณ์ก็จะมีว่ายั่งยืน และ (5) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือบริสุทธิ์ มารวมกับสิทธิตาม(6) สิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง เพราะหากแม่น้ำมีความบริสุทธิ์มีคุณภาพของแหล่งน้ำตามลักษณะและสภาพของแม่น้ำแล้วโดยธรรมชาติแม่น้ำจะมีความสามารถฟื้นฟูตัวเองได้ตามกลไกของแม่น้ำนั่นเอง ดังนั้นสิทธินี้จึงสามารถรวมเข้ากันได้ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้สิทธิแม่น้ำที่พึ่งจะได้รับการคุ้มครองจึงมี 5 ด้าน คือ

- 1) สิทธิในการไหลและการขยายตัวของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ
- 2) สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศ
- 3) สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง
- 4) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือบริสุทธ์ และสิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง
- 5) มีสิทธิที่จะให้การรับรองสถานะทางกฎหมาย

จากการวิจัยที่ได้มาซึ่งสิทธิของแม่น้ำ 7 ด้านนั้นเมื่อนำมาวิเคราะห์อีกครั้งทำให้ได้สิทธิที่สมควรจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายไทย 5 ด้านดังกล่าวมาข้างต้น ซึ่งสิทธิทั้ง 5 ด้านนี้จะได้นำไปสู่การจัดการมีส่วนร่วมออกแบบ, ร่วมออกแบบ (Participatory Design, Co-Design)

4.3 มาตรการและการจัดการเพื่อพิทักษ์ คุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ

จากการละเมิดสิทธิของแม่น้ำจนทำให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียจากการปล่อยน้ำเสียลงสู่แม่น้ำ ปัญหาคัดขวางทางน้ำด้วยการบุกรุกพื้นที่แม่น้ำ และการขยายตัวของวัชพืชที่สำคัญอย่าง ผักตบชวา หากจะแก้ไขปัญหาดังกล่าวต้องมีการจัดการที่ดีและเหมาะสม ซึ่งมาตรการที่จะนำมาใช้ในการจัดการเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำถือว่าเป็นเครื่องมือหรือกลไกที่มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้การจัดการเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำบรรลุผลสำเร็จ จากการศึกษาพบว่ามาตรการจัดการสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันที่ทั่วโลกมีการนำมาใช้เพื่อจัดการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมนั้นได้นำหลักการพื้นฐานของหลักการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ด้วยการปรับเปลี่ยนแนวคิดจากเดิม คือแนวคิดที่มนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentric) มาเป็นแนวคิดแบบมิติใหม่ คือ แนวคิดแบบระบบนิเวศเป็นศูนย์กลาง (Eco-centric) ไม่ว่าจะมนุษย์หรือแม่น้ำหรือระบบนิเวศอื่น ๆ ย่อมมีสิทธิและหน้าที่ต่อกันทุกสิ่งย่อมเป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศนั้น ซึ่งแนวคิดนี้จะเสนอผ่านตัวบทกฎหมายเพื่อบังคับใช้ด้วยการกำหนดมาตรการการจัดการกับแม่น้ำที่สอดคล้องกับแนวคิดใหม่ ที่จะทำให้แม่น้ำได้รับความคุ้มครองสิทธิและไม่ถูกละเมิดสิทธิจากมนุษย์นั้นต้องมีการจัดการ มีนโยบาย และกฎหมายที่ใช้บังคับ โดยมาตรการที่มีความเหมาะสมและสามารถนำมาใช้เพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ คือ

1) มาตรการทางกฎหมาย

มาตรการทางกฎหมาย เป็นการนำกฎหมายมาใช้ในการจัดการสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการที่กฎหมายเป็นกฎเกณฑ์ที่มีสภาพบังคับและมีโทษทางแพ่ง ทางอาญา และทางปกครอง เพื่อให้ประชาชนเกิดความเกรงกลัวในการที่จะละเมิดต่อสิทธิของแม่น้ำ

- สภาพบังคับทางแพ่ง ความรับผิดชอบในทางแพ่งจะเกิดขึ้นในกรณีที่มีการกระทำละเมิดสิทธิของแม่น้ำ ด้วยการจงใจหรือประมาทเลินเล่อกระทำการใด ๆ ที่เกิดความเสียหายต่อแหล่งน้ำเกิดควรแก่การใช้ปกติหรือกระทำกิจกรรมใดที่ไม่มีอำนาจตามกฎหมายต่อแม่น้ำ ผู้นั้นต้องรับผิดชอบ

ในค่าสินไหมทดแทนเพื่อการฟื้นฟูแม่น้ำ และรับผิดชอบค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่รัฐต้องจ่ายไปในการจัดการให้แม่น้ำคืนสภาพและค่าใช้จ่ายที่รัฐต้องจ่ายให้แก่บุคคลอื่นที่ได้รับความเสียหายจากทำให้เกิดความเสียหายแก่แหล่งน้ำสาธารณะเพื่อเป็นการป้องกันและปราบปราม

- สภาพบังคับทางอาญา กำหนดโทษทางอาญาดำเนินการกำหนดโทษจำคุกและโทษปรับที่มีอัตราสูงเพื่อเป็นการป้องกันและปราบปรามให้ผู้ที่ตั้งใจฝ่าฝืนกฎหมายด้วยเจตนาทุจริตจนทำให้เกิดผลกระทบต่อแม่น้ำหรือแหล่งน้ำสาธารณะให้เกิดการเสื่อมโทรมหรือเสื่อมสภาพต่อการใช้ประโยชน์ ทำให้เกิดมลพิษต่อแม่น้ำจนเกิดอันตรายต่อระบบนิเวศต่อระบบนิเวศทั้งหลาย

- สภาพบังคับทางปกครอง ได้แก่การออกคำสั่งห้าม การยกเลิกเพิกถอน เช่น กรณีการสร้างสิ่งปลูกสร้างรุกล้ำริมแม่น้ำ โดยได้รับอนุญาตจากเจ้าพนักงาน หากมีการกระทำที่ก่อให้เกิดผลกระทบหรือเกิดความเสียหายแก่แม่น้ำ เจ้าพนักงานมีอำนาจสั่งการให้แก้ไขหรือรื้อถอนสิ่งปลูกสร้างดังกล่าวนั้นได้

2) มาตรการทางสังคม

มาตรการทางสังคมเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ โดยเฉพาะการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมและโครงการต่าง ๆ นั้น เนื่องจากประชาชนเป็นผู้ที่อยู่ใกล้ชิดกับสิ่งแวดล้อม และเป็นผู้ที่จะได้รับผลกระทบโดยตรง ทั้งด้านบวกและด้านลบจากปัญหาสิ่งแวดล้อม ด้วยเหตุนี้การแก้ไขปัญหาลingkunganจะสำเร็จได้ก็ด้วยการได้รับความร่วมมือจากประชาชนในการดูแล เฝ้าระวัง ติดตาม และตรวจสอบปัญหาสิ่งแวดล้อม (สุณีย์ มัลลิกะมาลย์, 2545, หน้า 40) ดังนั้น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นเรื่องที่สำคัญและมีความจำเป็นมากต่อการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ มาตรการทางสังคมอีกประการคือการสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะแม่น้ำ ให้ความรู้แก่ประชาชนในการจัดการทรัพยากรแม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำคงอยู่และสามารถมีใช้

4.4 องค์กรพิทักษ์สิทธิของแม่น้ำ

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีสภาพบุคคลตามกฎหมายที่สามารถเคลื่อนไหวและดำเนินการต่าง ๆ ในอันที่จะปกป้อง คุ้มครองรวมทั้งเรียกร้องสิทธิของตนได้เองแตกต่างจากแม่น้ำซึ่งเป็นสิ่งไม่มีชีวิตจึงไม่สามารถเคลื่อนไหวและดำเนินการเพื่อปกป้อง คุ้มครองรวมทั้งเรียกร้องสิทธิของตนได้ ดังนั้นหากมีการรับรองให้แม่น้ำมีสภาพเป็นนิติบุคคล จึงจำเป็นที่จะต้องต้องมีผู้แทนของนิติบุคคล ที่มีอำนาจในการจัดการแทน โดยจัดตั้งเป็นองค์กรเนื่องจากมีหน่วยงานทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียในการปกป้อง คุ้มครอง สิทธิของแม่น้ำ ซึ่งผู้วิจัยกำหนดเป็นประเด็นที่สำคัญที่ต้องนำมาวิเคราะห์เพื่อหาคำตอบในองค์ประกอบขององค์กรดังกล่าว

ซึ่งมีองค์กรภาครัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองแม่น้ำในประเทศไทยหลายองค์กร ได้แก่

1) องค์กรภาครัฐ

องค์กรภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการคุ้มครองแม่น้ำ ประกอบด้วยหน่วยราชการทั้งในส่วนกลาง และส่วนท้องถิ่น เป็นองค์กรหลักในการทำหน้าที่บริหารจัดการน้ำในแม่น้ำ

องค์กรภาครัฐส่วนกลาง คือ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมทรัพยากรน้ำ สำนักทรัพยากรน้ำแห่งชาติ กรมเจ้าท่า กรมชลประทาน

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นองค์กรที่มีบทบาทหน้าที่ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 โดยมีอำนาจและหน้าที่ ในหมวด 9 มาตรา 22 ของพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2545 กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับการสงวน อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การจัดการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน และราชการอื่นตามที่มีกฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมหรือส่วนราชการที่สังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นหน่วยงานกลางที่มีอำนาจหน้าที่ดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยรวมทุกประเภทไม่ได้เฉพาะเจาะจงลงไปแม่น้ำ แต่มีหน่วยงานในสังกัดทำหน้าที่บริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

- กรมทรัพยากรน้ำ

เป็นหน่วยงานภาครัฐสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีภารกิจ การเสนอแนะในการจัดทำนโยบายและแผนและมาตรการที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ บริหารจัดการพัฒนาอนุรักษ์ฟื้นฟูรวมทั้งควบคุมดูแลกำกับประสานติดตามประเมินผลและแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำพัฒนาวิชาการกำหนดมาตรฐานและถ่ายทอดเทคโนโลยีด้านทรัพยากรน้ำทั้งระดับภาพรวมและระดับลุ่มน้ำเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำที่เป็นเอกภาพและยั่งยืน โดยมีหน้าที่และความรับผิดชอบดังนี้

(1) เป็นหน่วยงานหลักในการเสนอแนะนโยบาย แผนแม่บท และมาตรการในการบริหารจัดการ พัฒนา อนุรักษ์ ฟื้นฟู การใช้ประโยชน์และการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ รวมทั้งกำกับและประสานให้เกิดการนำไปสู่การปฏิบัติ

(2) กำหนดแนวทางในการจัดทำแผนปฏิบัติการในการบริหารจัดการ พัฒนา อนุรักษ์ ฟื้นฟูทรัพยากรน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของประชาชน

(3) ศึกษา วิจัย พัฒนา อนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรน้ำ

- (4) ติดตามประเมินผลการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามนโยบาย แผนแม่บท แผนปฏิบัติการและมาตรการที่ได้กำหนดไว้ทั้งในระดับประเทศและระดับลุ่มน้ำ
- (5) พัฒนาระบบฐานข้อมูล และเครือข่ายข้อมูลสารสนเทศเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ
- (6) กำหนดหรือเสนอแนะให้มีการปรับปรุงหรือแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมาย กฎ ระเบียบ ในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศ
- (7) ส่งเสริม เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ และถ่ายทอดเทคโนโลยีเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ รวมทั้งรณรงค์ทำความเข้าใจกับองค์กรและผู้มีส่วนได้เสีย เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ตระหนักถึงคุณค่า ความสำคัญของทรัพยากรน้ำ
- (8) ประสานความร่วมมือกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศเกี่ยวกับ ทรัพยากรน้ำ
- (9) ส่งเสริม สนับสนุน และให้คำปรึกษาด้านเทคนิควิชาการ มาตรฐานและ กฎเกณฑ์เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแก่หน่วยงานของรัฐ และองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น
- (10) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของกรม หรือ ตามที่กระทรวงหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

ถึงแม้ปัจจุบันมีการตัดโอนภารกิจและอัตรากำลังของกรมทรัพยากรน้ำในดำเนินงาน เสนอแนะนโยบายและแผนทรัพยากรน้ำในภาพรวมของประเทศงานจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการ ทรัพยากรน้ำของประเทศ การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในระดับข้ามลุ่มน้ำ การประสานความ ร่วมมือกับต่างประเทศและองค์การระหว่างประเทศด้านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำด้านการ บริหารจัดการทรัพยากรน้ำ รวมทั้งการติดตามประเมินผล และการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะเลขานุการ คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติให้สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ แต่กรมทรัพยากรน้ำยังคง ปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับแม่น้ำจึงนับว่ายังคงเป็นหน่วยที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องดูแล แม่น้ำในแต่ละพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ

- สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ

เนื่องจากหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติได้มีคำสั่งที่ 46/2560 สั่ง ณ วันที่ 25 ตุลาคม 2560 และคำสั่ง ที่ 2/2561 สั่ง ณ วันที่ 22 มกราคม 2561 จัดตั้งสำนักงานทรัพยากรน้ำ แห่งชาติขึ้น เพื่อเป็นหน่วยงานหลักด้านนโยบายในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศ นอกจากนี้ภารกิจที่ตัดโอนมาจากกรมทรัพยากรน้ำแล้วยังรวมถึงอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติ ทรัพยากรน้ำ พ.ศ. 2561 ที่กำหนดให้กรมทรัพยากรน้ำมีหน้าที่ภายใต้หมวด 1 ทรัพยากรน้ำ หมวด 4 การจัดสรรน้ำและการใช้น้ำ หมวด 5 ภาวะน้ำแล้งและภาวะน้ำท่วม หมวด 6 การอนุรักษ์และ

การพัฒนาทรัพยากรน้ำสาธารณะและหมวด 8 ความรับผิดชอบทางแพ่งในกรณีที่ทำให้เกิดความเสียหายต่อทรัพยากรน้ำสาธารณะ ถือเป็นองค์กฏการรัฐที่เกิดขึ้นใหม่อยู่ภายใต้สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี จัดตั้งขึ้นเพื่อแก้ปัญหาการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นระบบเพื่อหวังจะให้ปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้งที่เกิดขึ้นในประเทศไทยจึงเป็นองค์กรหนึ่งที่มีบทบาทที่สำคัญต่อการดูแลแม่น้ำ

- กรมเจ้าท่า

มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายกระทรวงแบ่งส่วนราชการกรมเจ้าท่า กระทรวงคมนาคม พ.ศ. 2558 ด้วยการอาศัยอำนาจตามความในมาตรา 8 ฉ แห่งพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน พ.ศ. 2535 ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2543 กำหนดภารกิจให้มีหน้าที่เกี่ยวกับการกำกับดูแล การส่งเสริม การพัฒนาระบบ การขนส่งทางน้ำและการพาณิชย์นาวี ให้มีการเชื่อมต่อกับระบบการขนส่งอื่น ๆ ทั้งการขนส่งผู้โดยสาร และสินค้า ท่าเรือ อุเรือ กองเรือไทย และกิจการเกี่ยวเนื่อง เพื่อให้ประชาชนได้รับความสะดวก รวดเร็วทั่วถึง และปลอดภัย ตลอดจนการสนับสนุนภาคการส่งออกให้มีความเข้มแข็ง โดยให้มีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

(1) ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการเดินเรือในน่านน้ำไทย กฎหมายว่าด้วยเรือไทย กฎหมายว่าด้วยการป้องกันเรือโดนกัน กฎหมายว่าด้วยการส่งเสริมการพาณิชย์นาวี กฎหมายว่าด้วย การขนส่งต่อเนื่องหลายรูปแบบ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง

(2) ศึกษา วิเคราะห์และพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการขนส่งทางน้ำ

(3) ส่งเสริมและพัฒนาเครือข่ายระบบการขนส่งทางน้ำและการพาณิชย์นาวี

(4) ดำเนินการจัดระเบียบการขนส่งทางน้ำและกิจการพาณิชย์นาวี

(5) ร่วมมือและประสานงานกับองค์กรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและต่างประเทศในด้านการขนส่งทางน้ำ การพาณิชย์นาวี และในส่วนที่เกี่ยวกับอนุสัญญาและความตกลง ระหว่างประเทศ

จากอำนาจหน้าที่ของกระทรวงทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมซึ่งถือเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลทรัพยากรธรรมชาติทุกประเภท โดยไม่ได้เฉพาะเจาะจงว่าเป็นแม่น้ำ แต่อย่างไรก็ตามหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ดูแลแม่น้ำลำน้ำโดยตรงในการควบคุมการเดินเรือการสัญจรทางน้ำให้เกิดความสะดวกรวดเร็วไม่มีสิ่งกีดขวางแล้วนั้น กรมเจ้าท่าซึ่งสังกัดกระทรวงคมนาคมเป็นหน่วยงานหลักที่มีหน้าที่ดูแลแม่น้ำแหล่งน้ำภายในประเทศจึงถือได้ว่าเป็นองค์กรหลักที่ทำหน้าที่ตามพระราชบัญญัติการเดินเรือในน่านน้ำไทย พระพุทธศักราช 2456 ซึ่งมีการแก้ไขกฎหมายมาหลายฉบับจนกระทั่งในปัจจุบันมีการแก้ไข เป็นพระราชบัญญัติ การเดินเรือในน่านน้ำไทย (ฉบับที่ 17) พ.ศ. 2560

- กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

กรมชลประทาน มีภารกิจหลัก ดังนี้

(1) พัฒนาแหล่งน้ำและเพิ่มพื้นที่ชลประทานตามศักยภาพของกลุ่มน้ำให้เกิด

ความสมดุล

(2) บริหารจัดการน้ำอย่างบูรณาการให้เพียงพอ ท่วถึง และเป็นธรรม

(3) ดำเนินการป้องกันและบรรเทาภัยอันเกิดจากน้ำตามภารกิจอย่างเหมาะสม

(4) เสริมสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาแหล่งน้ำ และการบริหาร

จัดการน้ำ

เห็นได้ว่าองค์กรดังกล่าวมีภารกิจที่มีความเกี่ยวข้องกับแม่น้ำ ที่จะส่งผลกระทบต่อแม่น้ำและเป็นองค์ที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติรักษาคลองรัตนโกสินทร์ ศก 121 (พ.ศ. 2445) พระราชบัญญัติการชลประทานราษฎร์ พุทธศักราช 2482 จึงควรที่จะเป็นองค์กรที่ร่วมปกป้อง ค้ำครองแม่น้ำ

2) องค์กรภาครัฐส่วนท้องถิ่น

องค์กรภาครัฐส่วนท้องถิ่น ประกอบด้วย องค์กรบริหารส่วนตำบล เทศบาล เป็นองค์กรที่มีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมด้วยการจัดทำแผนพัฒนาท้องถิ่นของตนเองโดยใช้กรอบแนวทางตามระเบียบกระทรวงมหาดไทย ว่าด้วยการจัดทำและประสานแผนพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2546 ที่กำหนดให้เทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบลต้องคุ้มครอง ป่าไม้ และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่ รวมถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจากธรรมชาติ การดูแลรักษาที่สาธารณะ การบำรุงรักษาทางบก ทางน้ำ ทางระบายน้ำ และการรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย กรณีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในเขตพื้นที่อนุรักษ์ตามกฎหมาย ซึ่งหมายถึงเขตอุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า เขตห้ามล่าสัตว์ป่า พื้นที่ลุ่มน้ำชั้น 1 และ เขตอนุรักษ์ป่าชายเลน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจะต้องประสานให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเป็นผู้ดำเนินการ และเทศบาลและองค์การบริหารส่วนตำบล ต้องป้องกันและแก้ไขภาวะมลพิษในเขตพื้นที่ อาทิ การกำจัดขยะมูลฝอยสิ่งปฏิกูล และน้ำเสีย กรณีการคุ้มครอง ดูแล และบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติ การป้องกันและแก้ไขภาวะมลพิษ ซึ่งคาบเกี่ยวระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัด เทศบาล หรือ องค์การบริหารส่วนตำบล ที่เกี่ยวข้องต้องร่วมดำเนินการ หรือองค์การบริหารส่วนจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการ เช่น การจัดตั้งและดูแลระบบบำบัดน้ำเสียรวม การกำจัดขยะมูลฝอยและสิ่งปฏิกูลรวม เป็นต้น ดังนั้น จากบทบาทภารกิจดังกล่าวมาจะเห็นได้ว่าองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

นั้นถือเป็นองค์ที่มีบทบาทที่สำคัญและมีความใกล้ชิดกับแหล่งน้ำ หรือแม่น้ำที่อยู่ในพื้นที่การปกครองของตนมากที่สุดจึงควรจะเป็นองค์กรที่เข้ามาควบคุมและปกป้องแม่น้ำด้วย

3) องค์กรเอกชน

องค์กรเอกชน ประกอบด้วย ธุรกิจเอกชน ซึ่งมีการประกอบธุรกิจที่ก่อให้เกิดผลกระทบแก่แม่น้ำ เช่น ร้านอาหาร โรงแรม และอื่น ๆ ที่อยู่ติดริมแม่น้ำ เรือนแพสำหรับการท่องเที่ยวในแม่น้ำ เป็นต้น

ประชาชนได้แก่ ชุมชน ประชาชน ซึ่งล้วนแต่ต้องอาศัยน้ำและแม่น้ำทั้งในการอุปโภค บริโภค การดำรงชีพ การประกอบอาชีพ ดังนั้น หากแม่น้ำถูกละเมิดหรือเกิดความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่งผู้ที่ได้รับผลกระทบโดยตรงคือประชาชน ดังนั้น ประชาชนจึงเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงในสิทธิของแม่น้ำ

องค์กรเอกชน ด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ซึ่งเป็นองค์กรที่จัดตั้งจากการรวมตัวของเอกชน โดยมีการจดทะเบียนเป็นองค์กรเอกชนด้านการคุ้มครองสิ่งแวดล้อมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติตามพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535

เนื่องจากภาคเอกชนเองถือว่าเป็นผู้มีส่วนได้เสียที่ใช้ประโยชน์ในแม่น้ำและขณะเดียวกันก็เป็นบุคคลที่ได้รับผลกระทบจากแม่น้ำและเมื่อพิจารณาจากกลไกของ กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและกฎหมายทางด้านสิ่งแวดล้อมที่ผ่านมาของประเทศไทย ยังไม่มีบทบัญญัติใดให้อำนาจ “บุคคล” ในการใช้สิทธิแทนแม่น้ำหรือธรรมชาติ ที่เป็นเช่นนี้ เพราะประเทศไทยยังไม่มี การรับรองสิทธิของแม่น้ำหรือธรรมชาติแม้แต่บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับสิทธิของปวงชนชาวไทยด้านสิ่งแวดล้อม แต่ก็หาได้มีบทบัญญัติใดที่ให้สิทธิดังกล่าว อีกทั้งยังไม่มีบทบัญญัติในกฎหมายใดที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่จะพอเทียบเคียงได้ว่ามีการรับรองสิทธิของแม่น้ำหรือธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นโดยทางตรงหรือทางอ้อม ทั้งนี้ แม้ว่าประเทศไทยจะเกิดความตื่นตัวในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2518 ได้มีการตรากฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมคือพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2518 ที่ต่อมาถูกยกเลิกไปและมีการตราพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ขึ้นมาแทนก็ตาม ก็หาได้มีบทบัญญัติที่ให้สิทธิ “ปัจเจกชน” ในการใช้สิทธิแทนแม่น้ำหรือธรรมชาติในการปกป้องรักษา ดูแลและคุ้มครอง แม้ว่าในพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 มาตรา 6 บัญญัติว่า “บุคคลอาจมีสิทธิ ในการที่จะได้รับทราบข้อมูลข่าวสารจากทางราชการในเรื่อง ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม การได้รับการชดเชยค่าเสียหายหรือค่าทดแทนจากรัฐ

ในกรณีที่ได้รับความสะดวกที่มาจากมลพิษที่มีสาเหตุมาจากกิจกรรมหรือโครงการของรัฐ การร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดกฎหมายสิ่งแวดล้อม ได้เปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมมากขึ้น ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่าทบัญญัติดังกล่าวเป็นเพียงให้สิทธิในการร้องเรียนกล่าวโทษผู้กระทำผิดกฎหมายสิ่งแวดล้อมเท่านั้น หากได้ให้สิทธิในการฟ้องร้องคดีเพื่อปกป้องรักษาแม่น้ำหรือทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแต่อย่างใด จึงกล่าวได้ว่ากฎหมายที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในปัจจุบันของไทยนั้นยังไม่มีกลไกที่เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือให้ผู้มีส่วนได้เสียได้มีโอกาสดำเนินการเพื่อปกป้องรักษา ดูแล และคุ้มครองสิทธิของสิ่งแวดล้อมได้

ดังนั้น การรับรองให้มีสถานะเป็นนิติบุคคลและให้สิทธิแก่แม่น้ำจึงมีความจำเป็นที่ต้องมีผู้แทนที่ทำหน้าที่แทนดังเช่นนิติบุคคลประเภทอื่น ๆ ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าผู้แทนดังกล่าวควรจัดตั้งเป็นองค์กรโดยมีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงเป็นองค์ประกอบในองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อทำหน้าที่แทน ซึ่งจะทำให้สามารถดูแล ปกป้องรักษา คุ้มครอง ตลอดจนดำเนินการกับผู้ที่กระทำการกระทบหรือละเมิดสิทธิของแม่น้ำได้ โดยเป็นผู้ทำหน้าที่ในการดูแล ปกป้อง คุ้มครอง รักษา ตลอดจนเรียกร้องสิทธิแทนแม่น้ำซึ่งเป็นนิติบุคคลในฐานะผู้แทนของนิติบุคคล โดยให้องค์กรผู้พิทักษ์แม่น้ำนี้มีอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ดังนี้

- (1) หน้าที่ป้องกัน ผู้พิทักษ์เป็นผู้แทนของแม่น้ำย่อมมีอำนาจหน้าที่ในการปกป้องคุ้มครองตัวเอง
 - (2) หน้าที่ในการดำเนินการเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกป้องรักษาแม่น้ำ ด้วยการเฝ้าระวังไม่ให้มีการกระทำใดที่เป็นการกระทบสิทธิหรือละเมิดสิทธิของแม่น้ำ
 - (3) สิทธิฟ้องร้อง บุคคลที่กระทำละเมิดต่อแม่น้ำเพื่อเรียกค่าเสียหาย
 - (4) สิทธิในการเสนอให้ดำเนินการแก้ไข ฟื้นฟูแหล่งน้ำที่มีสภาพและความเสื่อมโทรม
- กล่าวโดยสรุป การคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำต้องมีกฎหมายรับรองสถานะทางกฎหมายให้แม่น้ำมีสถานะเป็นนิติบุคคล โดยมีองค์กรพิทักษ์สิทธิของแม่น้ำทำหน้าที่เป็นผู้แทนนิติบุคคลในการกระทำการปกป้อง คุ้มครอง ดูแล ตลอดจนฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายกับผู้ทำละเมิด และกำหนดขอบเขตของสิทธิแม่น้ำให้มีสิทธิ ได้แก่ สิทธิในการไหลของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศ สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง สิทธิที่จะปลอดมลภาวะ และสิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง รวมทั้งกำหนดมาตรการในการจัดการเพื่อคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำที่ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมด้วยการเฝ้าระวัง ดูแลรักษาและพิทักษ์แม่น้ำ เพื่อให้แม่น้ำมี

ความสมดุลตามระบบนิเวศธรรมชาติ อันจะทำให้สิ่งอื่นในระบบนิเวศรวมทั้งมนุษย์ได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

จากผลการวิเคราะห์จะพบถึงรูปแบบสิทธิของแม่น้ำ คือต้องมีการบัญญัติกฎหมายคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำภายใต้แนวคิดแบบ Eco-centric เพื่อให้แม่น้ำได้รับการคุ้มครองและรับรองสถานะตามกฎหมาย จึงควรมีกรอบกฎหมายต้นแบบเพื่อรับรอง และคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ ซึ่งมีสิทธิที่สมควรจะได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย 5 ด้าน มีมาตรการในการคุ้มครองสิทธิของแม่น้ำ และมีองค์กรที่ทำหน้าที่ในการดูแล พิทักษ์สิทธิของแม่น้ำที่ผู้วิจัยจะได้นำไปสู่การดำเนินการมีส่วนร่วมออกแบบ, ร่วมออกแบบ (Participatory Design, Co-Design) ดังนี้

- 1) ประเภทสิทธิของแม่น้ำ ดังนี้
 - (1) สิทธิในการไหลและการขยายตัวของน้ำในแม่น้ำตามธรรมชาติ
 - (2) สิทธิในการปฏิบัติหน้าที่สำคัญในระบบนิเวศ
 - (3) สิทธิในความหลากหลายทางชีวภาพพื้นเมือง
 - (4) สิทธิที่จะปลอดมลภาวะหรือบริสุทธ์ และสิทธิในการฟื้นฟูตัวเอง
 - (5) มีสิทธิที่จะให้การรับรองสถานะทางกฎหมาย
- 2) มาตรการที่เหมาะสมในการคุ้มครองสิทธิแม่น้ำ
- 3) องค์กรที่ทำหน้าที่ทำหน้าที่ในการดูแล พิทักษ์สิทธิของแม่น้ำ